

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**SUUDİ ARABİSTAN'DA GÖÇMEN VE YERLİ İŞGÜCÜ NÜFUSLAR
ARASINDAKİ GELİR EŞİTSİZLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emre DOĞANDOR

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

**SUUDİ ARABİSTAN'DA GÖÇMEN VE YERLİ İŞGÜCÜ NÜFUSLAR
ARASINDAKİ GELİR EŞİTSİZLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emre DOĞANDOR

Tez Danışmanı

Doç. Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Emre DOĞANDOR

SUUDİ ARABİSTAN'DA GÖÇMEN VE YERLİ İŞGÜCÜ NÜFUSLAR
ARASINDAKİ GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Doç Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN

Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ

Doç. Dr. Mutlu YILMAZ

Tez Sınavı Tarihi 06.12.2019

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,**

Doç. Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN danışmanlığında hazırladığım “Suudi Arabistan’da göçmen ve yerli işgücü nüfuslar arasındaki gelir eşitsizliği Ankara 2019)” adlı yüksek lisans - doktora/bütünleşik doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 23.12.2019
Emre DOĞANDOR

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	III
TABLolar LİSTESİ	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR	VIII
1. GİRİŞ.....	10
1.1. Çalışmanın Kapsamı.....	13
1.2. Çalışmanın Amacı	13
1.3. Çalışmanın Önemi	14
1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları	16
1.5. Yöntem	17
1.6. Önceki Çalışmalar	20
2. TARİHİ VE COĞRAFİ ÖZELLİKLERİYLE ARAP YARIMADASI VE SUUDİ ARABİSTAN	22
2.1. Suudi Arabistan ve Bölgenin Coğrafi Özellikleri	22
2.1.1. Coğrafi Konum ve Doğal Coğrafi Özellikler	22
2.1.2. Bölgenin Jeolojik Yapısı.....	25
2.1.3. Suudi Arabistan'ın İklimi ve Bitki Örtüsü.....	27
2.1.4. Suudi Arabistan'da Arazi Kullanımı, Hidrografik ve Toprak Özellikleri	30
2.2. Arap Yarımadası ve Suudi Arabistan'ın Sosyo-Politik ve Mekânsal Dönüşümü	32
2.2.1. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Arap Yarımadası	34
2.2.2. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi	36
2.2.3. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Suudi Arabistan'da Devletleşme Çabaları.....	40
2.2.4. Suudi Arabistan'ın Güncel Yönetim Yapısı ve İdari Bölünüşü	43

3. SUUDİ ARABİSTAN'DA EKONOMİK YAPININ GELİŞİMİ VE NÜFUS ÖZELLİKLERİ	46
3.1. Petrol Öncesi Dönem.....	47
3.2. Petrolün Yeniden Keşfi ve Suudi Arabistan'da Ekonomik Dönüşüm	49
3.3. Uluslararası Alanda Suudi Arabistan Ekonomisi	51
3.4. Suudi Arabistan'ın Nüfus Özellikleri Ve Demografik Hareketlilik.....	53
3.5. Suudi Nüfusun Gelişimi	56
3.6. Körfez Ülkelerinde Yabancı Nüfusun Gelişimi	61
3.7. Suudi Arabistan'a Yabancı Nüfus	65
3.8. Suudi Arabistan'da Yabancı İşgücü	69
4. SUUDİ ARABİSTAN'DA İŞGÜCÜ PİYASASI.....	72
4.1. Suudi Arabistan'da Kadın İşgücü.....	73
4.2. Kefalet (Kafala) Sistemi	79
4.3. Ekonomide Göçmenlerin Yeri.....	81
4.3.1. Özel Sektörde Göçmenlerin Yeri.....	85
4.3.2. Suudi Arabistan'da Hizmetli Sektörü	88
4.3.3. Kamu Sektöründe Göçmenlerin Yeri	88
4.4. Suudileştirme (Nitaqat)	90
4.5. Suudi Arabistan'da İşsizlik	92
4.6. Suudi Arabistan'da Yerli ve Yabancı İşgücü Nüfusları Arasındaki Gelir Eşitsizliği.....	96
4.7. Suudi Arabistan'da Eğitim Seviyesine Göre Gelir Eşitsizliği.....	97
4.8. Suudi Arabistan'da Yaşa Göre Gelir Eşitsizliği.....	100
5. SONUÇ	104
KAYNAKÇA	111
ÖZ	123
ABSTRACT	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Arabistan Yarımadası'nın Fiziki Haritası	23
Şekil 2: Arap Yarımadası ve Çevresi Jeoloji Haritası	25
Şekil 3: Arap Yarımadası Gaz, Petrol Yatakları Haritası	27
Şekil 4: Arabistan Çölü Haritası	28
Şekil 5: Avrasya İklim Sınıflandırması Haritası	29
Şekil 6: Suudi Arabistan Yağış Haritası	31
Şekil 7: Suudi Arabistan Arazi Kullanımı Haritası	32
Şekil 8: Suudi Arabistan İdari Bölünüş Haritası	44
Şekil 9: Suudi Arabistan'ın Toplam Nüfus, Cinsiyete göre doğuşta beklenen yaşam süresi, Toplam Doğurganlık ve 5 Yaş Altı Ölüm Oranı Grafikleri	57
Şekil 10: Suudi Arabistan'da Nüfus Dağılımı	58
Şekil 11: Suudi Arabistan nüfusunun 1960, 1980 ve 2017'de yaş ve cinsiyet gruplarına dağılımı	59
Şekil 12: 1950-55'ten 2010-15'e kadar Suudi Arabistan'daki toplam nüfus cinsiyet oranı ve net göç hızı	66
Şekil 13: Suudi Arabistan'da Yaşayan Etnik Grupların Nüfus Piramitleri	67
Şekil 14: 2017 Suudi Arabistan Nüfus Piramidi	68
Şekil 15: 2050 ve 2100 yılları Suudi Arabistan Nüfus Projeksiyonları	69
Şekil 16: 1975-2017 Yılları Arasında Yabancı Nüfus ve Bu Nüfusun İşgücüne Katılımı	70
Şekil 17: Suudi Arabistan'da Bölgelere Göre İşçi Nüfusu Dağılımı	71
Şekil 18: 2008-2017 Yılları Arasında Suudi Arabistan'da İşgücüne Katılımın Cinsiyet ve Milliyete Göre Ayrımı	74
Şekil 19: Suudi Arabistan'da Yerli ve Yabancı Kadın İşçilerin Sektörel Dağılımları ...	75

Şekil 20: The Economist Gazetesi'nde "Kölelikten Biraz Daha İyi" Başlıklı Haberde Yer Alan Görsel.....	78
Şekil 21: Deutsche Welle'nin haberinde sponsorları tarafından satılığa çıkarılan göçmen işçiler	79
Şekil 22: Sektörlere Göre Suudi Arabistan'da Yerli ve Yabancı İşçilerin Dağılımı.....	82
Şekil 23: Suudi Arabistan'da İşgücünün Dağılışı	83
Şekil 24: Suudi ve Yabancı İşgücü Nitelik Ayrımı	84
Şekil 25: Suudi Arabistan'da İşgücüne Katılanların Sektörel Dağılımları.....	86
Şekil 26: Suudi Arabistan'da Bölgelere Göre İşçi Nüfusu ve İş Kollarının Sektörel Dağılımı.....	87
Şekil 27: Suudi Arabistan'da Kamu Sektöründe Çalışanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı.....	89
Şekil 28: Nitaqat programı Logosu	90
Şekil 29: G20 Ülkeleri 2015 Yılı İşsizlik Oranları.....	92
Şekil 30: Suudi Arabistan'da Bölgelere Göre Genel İşsizlik Oranları (%).....	94
Şekil 31: Suudi Arabistan'da Bölgelere Göre Suudilerin İşsizlik Oranları (%).....	94
Şekil 32: Suudi Arabistan'da Bölgelere Göre Suudi Olmayanların İşsizlik Oranları (%)	95
Şekil 33: Eğitim Seviyelerine Göre Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Aylık Kazançları (Suudi Arabistan Riyali).....	98
Şekil 34: 1999-2004 Kanada Yaş Kazanç Grafiği.....	100
Şekil 35: Yaşlarına Göre Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Aylık Kazançları (Suudi Arabistan Riyali)	101

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Suudi Arabistan 1975-85 İşgücü Nüfusu.....	62
Tablo 2: Suudi Arabistan'da Yerli ve Yabancı İşçi Sayılarının Temel Sektörlere Göre Dağılımı.....	85
Tablo 3: Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Eğitim Seviyeleriyle Kazançlarının İlişkiliği Mann-Whitney U Testi Sonucu.....	99
Tablo 4: Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Yaşlarıyla Kazançlarının İlişkiliği Mann-Whitney U Testi Sonucu	102

ÖNSÖZ

Suudi Arabistan işgücü piyasasını anlamaya ve anlatılmaya çalışıldığı bu araştırmada, ekonomiye dâhil yerli ve yabancı çalışanlar arasında var olan gelir eşitsizliği, -ülkenin resmi istatistik kurumunun sağladığı veriler vasıtasıyla- istatistikî testlere tabi tutulmuş ve bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Dünyanın her noktasında gördüğümüz yerli-yabancı, çoğunluk-azınlık arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasi eşitsizliğin bir boyutunun, ampirik olarak incelendiği bu çalışma, alanda yazılmış literatüre naçizane katkı sağlamak, yazılacak ilgili eserlere ise ışık tutmak amacı taşır.

Üç yılı aşkın sürede günbegün şekillenen araştırma, hayatıma dokunan pek çok insan sayesinde bu noktaya gelmiştir. Yalnızca akademik değil, hayata dair tavsiyelerini kulağıma küpe ettiğim kıymetli danışmanım Doç. Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN'e çalışmaya verdiği özverili katkılarından ötürü teşekkürü borç bilirim. Üniversite sıralarından, Almanya sokaklarına uzanan yolculukta yanımda olan Çağatay POLAT ve Ozan AKYOL'a destekleri için teşekkür ederim.

Kısa zamanda çok yardımlarını gördüğüm meslektaşlarım; Arş. Gör. Emel AKAY BOZDOĞAN ve Arş. Gör. Sevil TOP YILMAZ'a, tez jürimde olma nezaketini gösteren Prof. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ, Doç. Dr. Mutlu YILMAZ, Prof. Dr. Barış TAŞ, Dr. Öğr. Ü. Kerime KARABACAK'a şükranlarımı saygıyla sunarım.

Eğitim hatayım boyunca bana kattıkları değerler için; Ankara Üniversitesi ve Çankırı Karatekin Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nün akademi mensuplarına, arkadaşlarıma ve en çok da sevgili aileme minnetlerimi iletiyorum.

Okuyucuya faydalı olması temennisiyle...

Emre DOĞANDOR

Oğuzhan ÖZMEN'e

Ruhu Şad Olsun...

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletler

AfDB: African Development Bank (Afrika Kalkınma Bankası)

AMF: Arab Monetary Fund (Arap Para Fonu)

ARAMCO: Arabian American Oil Company (Arap Amerikan Petrol Şirketi)

ASEAN: Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)

BM: Birleşmiş Milletler

CIA: Central Intelligence Agency (Merkezî İstihbarat Teşkilatı)

ESCWA: United Nations Economic and Social Commission for West Asia (Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu)

FAO: Food and Agriculture Organization (Gıda ve Tarım Örgütü)

G-20: Group 20

G-77: Group 77

GCC: Gulf Cooperation Council (Körfez İşbirliği Konseyi)

GSMH: Gayri Safi Millî Hâsıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

HDI: Human Development Index (İnsani Gelişim Endeksi)

IBRD: International Bank for Reconstruction and Development (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası)

IDA: International Development Association (Uluslararası Kalkınma Birliği)

IDB: Islamic Development Bank (İslami Kalkınma Bankası)

IFAD: International Fund for Agricultural Development (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu)

IFC: International Finance Corporation (Uluslararası Finans Kurumu)

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

MIGA: Multilateral Investment Guarantee Agency (Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı)

OPEC: Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)

RAL: Research Applications Laboratory (Araştırma Uygulamaları Laboratuvarı)

SAMA: Saudi Arabian Monetary Agency (Suudi Arabistan Para Ajansı)

SGS: Saudi Geological Survey (Suudi Jeoloji Araştırmaları)

SPSS: Stastical Package for he Social Sciences (Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi)

UN DESA: United Nations Department of Economic and Social Affairs (Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü)

UN ESCWA: United Nations Economic Commission for West Asia (Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu)

YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu

1. GİRİŞ

Üç eski kıtanın, Avrupa, Asya ve Afrika, birbirine en yaklaştığı yerde bulunan Orta Doğu, geçmişinde barındırdığı sosyo-kültürel özellikleri ve ilginç politik geçmişiyle dünya gündemini fazlaca meşgul eden bir bölge konumundadır. Coğrafi olarak kabaca İran'dan Fas'a kadar uzanan bölge, zihnimizde canlanan Ortadoğu imajını, sahip olduğu farklı kültürel normlar, sosyal yapılar ve çalkantılı siyasi geçmişiyle sağlıyor. Yakın tarihte önce Osmanlı, ardından İngiliz ve daha sonra ABD etkisi altında kalan bölgeyi çatışma-savaş alanı haline getiren faktörlerin başında bölgenin zengin petrol rezervi oluşturmaktadır (OPEC, 2018).

Küresel petrol yataklarının %49'unu oluşturan Orta Doğu (EIA, 2008), petrolün keşfedildiği 20. Yüzyıl başlarından itibaren birkaç on yıl içerisinde köklü sosyo-ekonomik değişimler göstermiştir. Petrol, çölde dağınık halde yaşayan ve geçimlerini hayvancılık, balıkçılık, inci toplayıcılığı ve deniz ticaretinden sağlayan (Abdelkarim, 1999) Körfez ülkelerindeki Arap toplumlarının ekonomik yapısını köklü değişikliklere uğratmıştır. Petrol harici Arap ihracatı, küresel ticaretin yüzde 1'inden daha azdır (Amin, 2013). Dolayısıyla Körfez ülkeleri bölgesini ekonomik bağlamda değerli hale getiren tek unsur, bölgenin petrol ve petrole dayalı ürün üretimidir. Körfez ülkeleri arasında dünya petrol rezervinin beşte birine sahip ve petrolün değer kazanmasıyla bölgenin en önemli siyasi-ekonomik aktörlerinden biri olan Suudi Arabistan, 1970'li yıllardan itibaren uluslararası göçmenler için bir cazibe haline gelmiştir.

Körfez ülkelerindeki uluslararası göçün sistemi ekonomi tabanlı bir döngüye sahiptir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında değer kazanan petrol ve ona dayalı sektörler beraberinde işgücü gereksinimini ortaya çıkarmış, bu süreç konut üretimi ihtiyacıyla birlikte inşaat sektörünün hızlanmasına neden olmuştur. Böylece hem Körfez ülkelerinin hem de özellikle Suudi Arabistan'ın uluslararası göç sistemi, petrole dayalı

yoğun sermaye üretimi ile inşaat sektörü arasında bir döngü niteliğindedir. Suudi Arabistan'da petrolün ani değer kazanmasına istinaden kısa sürede ortaya çıkan işgücü nüfusu açığı ve yerli işgücü nüfusun beşerî sermayesinin düşüklüğü ülkenin en önemli gündemlerinden biri haline gelmiştir. Suudi Arabistan'da siyasetin güçlü temsilcilerince -yerli nüfusun beşerî sermayesini eğitim yoluyla yükseltmenin fazlaca zaman alacak bir süreç olması nedeniyle- işgücü nüfus açığını yabancı nüfusla telafi etme politikası benimsemiştir (Dito 2008, 2010: 72). Bu politikalar doğrultusunda 1975-85 yılları arasında GCC ülkelerinde yabancı işgücü nüfus oranı yıllık ortalama %7,7 düzeyinde gerçekleşmiş ve Suudi Arabistan %17'yi aşan yabancı işgücü nüfus oranıyla (The World Bank, 2004: 58) diğer ülkeler arasında ilk sıraya yerleşmiştir (Baldwin-Edwards, 2011: 8).

Petrol üreten Arap ülkelerindeki sosyal değişimi petrolden önceki sosyal transformasyona bağlı olarak açıklamamak mümkün değildir (Davis ve Gavrielides 1991). Devletlerin zayıflığı, gelir ve politik gücün eşitsiz dağılımı gibi özellikler yalnızca petrol zenginliği sonucu oluşmamıştır. Burada bahsedilmesi gereken, petrolün mevcut sosyal değişim sürecine etkileridir (aktaran Koyun, 2006: 2).

Tezin birinci bölümünü araştırmanın önemi, gerekçesi ve yöntemi oluşturmaktadır. İkinci bölümde araştırma sahasının lokasyonu, petrol kaynaklarının jeolojik yapısı ve gelişimi, yerel kültürel yaşamı şekillendiren iklim unsurları ile Suudi Arabistan'ın arazi kullanımı, hidrografik ve toprak özelliklerine yer verilmektedir. Ayrıca bu bölümde Arap Yarımadası'nın ve Suudi Arabistan'ın toplumsal-tarihsel geçmişi, devlet inşası ve idari sistemi de coğrafi bulgularla ilişkilendirilerek açıklanmaktadır. Üçüncü bölüm, Suudi Arabistan'ın ekonomik dönüşümünü konu edinmektedir. Bölümde petrol öncesi dönemde ülke ekonomisi ve ekonomiye girdi sağlayan önceki sektörler ile ekonominin petrole dayalı yoğun sermaye üretimine geçişi

ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Yine bu bölüm Suudi Arabistan'ın nüfus özelliklerine ve ülkeye yönelen göçlere odaklanmaktadır. Petrolün ortaya çıkışıyla birlikte eskiden konar-göçer olan Arap kabilelerinde yaşanan dönüşüm, kentleşme, eğitim, sağlık gibi alanlarda meydana gelen değişimler açıklanmaktadır. Ancak bu bölümde asıl olarak Suudi Arabistan'ın nüfus yapısında meydana gelen ilginç değişimler incelenmekte ve özellikle yabancı işgücü nüfusunun bu yapıyı nasıl ve hangi yönde etkilediği tartışılmaktadır.

Dördüncü bölümde kısa sürede ekonomik olarak dönüşen Körfez ülkelerinin, vasıfsız işgücü açığını karşılamak amacıyla ülkelerine hızlıca kabul ettikleri ve günümüzde bu ülkelerin nüfus yapısını ciddi şekilde etkilemiş olan yabancı işgücü nüfusunun gelişimi ele alınmaktadır. Devamında Suudi Arabistan'ın işgücü nüfusu yapısını incelenmektedir. Ekonominin yerli nüfus lehine daha da faydacı bir modele dönüştürülmesini esas alan Suudi Arabistan hükümetinin aldığı veya almayı planladığı önlemler, kalkınma paketleri, ekonomideki sorunlar ve olası iyileştirme öngörülerini üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, çalışan yerli ve göçmen kadın nüfusun işgücü piyasasındaki özellikleri ve eşitsizlikler incelenmektedir. Bu bölümde temelde uluslararası göçmen politikalarından bir farkı olmayan ancak yürürlükte pek çok farklılığın bulunduğu ve çeşitli otoriteler tarafından çokça eleştirilen bir yasal sistem olan "Kefalet (Kafala) Sistemi" göçmen grupların dezavantajları nezdinde incelenmiştir. Bu sistem ülkedeki mobil halde bulunan göçmen işçileri, her daim kontrol ve kayıt altında tutmak adına Suudi hükümeti tarafından geliştirilmiştir. Ayrıca bu bölümde ekonominin Suudi nüfus lehine dönüşümünü hedefleyen ve hükümet tarafından yürürlüğe konan "Nitaqat" programına ve Suudi Arabistan'da işsizlik sorununa da değinilmektedir. Bu bölümün son kısmı Suudi Arabistan'da yerli ve yabancı işgücü nüfus arasındaki gelir eşitsizliğine odaklanmaktadır. Her iki nüfus grubu arasındaki

kazanç eşitsizlikleri işgücü nüfusun eğitim düzeyi ile yaş grubu özelliklerine göre incelenmekte ve nicel analizlerle açıklanmaktadır.

Bu tez, araştırmada elde edilen bulguların kuramsal değerlendirmesini yapan ve Suudi ile Suudi olmayan nüfuslar arasındaki eşitsizlik sorunsalını tartışan sonuç bölümüyle son bulmaktadır.

1.1. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmada, Suudi Arabistan'a yönelik işçi göçleri ve göçmen işçilerin sektörel dağılıma, toplam işgücüne, ülke ekonomisine olan etkileriyle bu etkilerin eğitim durumu, kazanç, cinsiyet, yaş ve etnisiteye göre çıktıkları yerli nüfusla karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer Körfez ülkelerinin hızla ivmelenen sanayisi sonucu Suudi Arabistan'ın izlediği göçmen politikası, ülkeye kabul edilen göçmen işçilerin milliyetleri, çalışma koşulları, kamusal alandaki görünürlükleri ve yerleri, göçmen işçilerin eğitim, kazanç durumları ve çalıştıkları sektörler ile bu başlıkların yerel işçilerle karşılaştırılması araştırma kapsamında değerlendirilmiştir. Suudi Arabistan varışlı işçi göçlerinin bugünkü durumunu anlamak adına ayrıca çalışmada, bölgenin hızla kalkınmasında kilit rol oynayan petrolün tarihteki yerine, bölgenin jeolojik ve beşerî geçmişine yer verilmiştir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Uzun yıllar Orta Doğu, milyonlarca insanın yaşamını yitirdiği, bir o kadarının da mülteci durumuna dönüştüğü aktif bir çatışma-savaş bölgesi olmuştur. Kimi zaman Orta Doğu içerisinde anılan Körfez ülkeleri ise, ekonomik değerleri, insani ve gelişmişlik parametreleriyle buradan keskin bir sınırla ayrılıyor.

Uluslararası literatürde göçmen işçiler tarafından icra edilen işler, doğası gereği “3D” tabiriyle (dirty, dangerous, difficult) isimlendirilmiş olup Türkçeye “kirli,

tehlikeli, zor” olarak çevrilmiştir. Zorunlu göçe katılan toplulukların aksine, kendi istekleri doğrultusunda yabancı ülkelerde bahsi geçen tabirle etiketlenen işlerde çalışmaya gelen gönüllü yabancı işgücü, ekonomileri hızla büyüyen ülkelerde düşük vasıflı işler için yerel işçiler yerine tercih edilmiştir. Yabancı işgücü oranının pek çok ülkede minimal düzeyde kalmasına rağmen Körfez ülkelerini incelenir kılan bir diğer husus da yabancı işgücünün yerel işçilerden kat be kat fazla olması, hatta Bahreyn, B.A.E gibi Körfez ülkelerinde yerel halktan bile daha kalabalık bir nüfusu barındırmalarıdır.

Orta Doğu’da görmeye alışık olduğumuz zorunlu göçlerin aksine göçün farklı bir boyutunun ele alındığı bu çalışmada, hem bölgedeki diğer ülkelerden zıt bir profil çizen Körfez ülkelerinden Suudi Arabistan ölçeğinde yaşanan işçi göçleri ile tarihsel, ekonomik arka planı, Suudi Arabistan’ın göç politikası, göçlerin ülke ekonomisine olan yansımaları, göçmenlerin tecrübe ettikleri aşırı niteliklilik (overqualification) sorunu, gelir eşitsizliği, istihdam durumları ve yerel işsizlik incelenmiştir.

1.3. Çalışmanın Önemi

Tarih boyunca mobil insan topluluklarının doğasında olan göç, özellikle 2000li yıllardan beri dünyanın başat konularından birisi olmuştur. Büyük çaplı kitlesel göçler, insan ve mekân arasındaki ilişkinin bozulmasında hızlandırıcı ve derinleştirici bir etki yapmıştır (Ekici ve Tuncel, 2015: 12).

Dünya çapında insanların mobil hareketleri nüfus değişimlerine ve demografik farklılıklara yol açmıştır. Rusya, Bangladeş, Japonya gibi ülkelerden de kalabalık olan, Massey’in tabiriyle, “göçmen ulusu” yeryüzündeki yedinci büyük topluluktur. (Massey ve Taylor, 2004). Bununla birlikte göç, Meksika, Afganistan,

Bangladeş, Filipinler ve Pakistan gibi milyonlarca uluslararası göçmen temin eden ve öte yanda ABD, Almanya, Kanada, Suudi Arabistan ve Fransa gibi milyonlarca insanı çeken, çeşitlilik barındıran bir süreçtir (Zlotnick, 2004).

Bahsi geçen bu süreç, büyük kentlerde kümelenmelere yol açmıştır. Göçmenler, düşük ücretli, kirli ya da tehlikeli işler bile olsa da kırsalda elde edemeyecekleri gelirleri kazanmak için büyük şehirlerin yolunu tutmuşlardır (Stalker 2000, Friedmann 2005). Dünyanın en hızlı kentleşen bölgesi olan Körfez’de GCC (Gulf Cooperation Council) üye ülkelerinde kentleşme %90 seviyelerinde seyretmektedir. Petrol, bölgede Jubail gibi yeni şehirler yaratmış yahut var olan şehirlerin nüfuslarına ciddi katkılarda bulunmuştur.

Bir şehre olan işgücü göçü potansiyel bir “dünya kentinin” emaresi olarak görülmüştür (Benton-Short vd., 2005). Körfez’de, işgücü akışları ve bunların yerel işgücü piyasalarındaki uygulamaları, küresel kent oluşumunda temel süreç olarak hizmet etmektedir. (Malecki ve Ewers, 2007). Dünyanın önde gelen diğer şehirlerinin aksine, Körfez ülkelerinde yer alan şehirler sadece birkaç on yılda petrolle ilintili olarak büyüme göstermiş ve bu durum emsalsiz bir işgücü akışını doğurmuştur.

1950lere kadar Suudi Arabistan’daki göçmen işçi sayısı binlerle ifade edilirken, bölgenin nüfus ve ekonomik ölçekte en büyük ülkesinde, Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı’nın verilerince günümüzde işgücünün %78’ini yabancılar oluşturmaktadır (MLSD, 2016). 10 milyonu aşkın bu kalabalık, kültürlerini, yaşam pratiklerini, dini inançlarını ve politik düşüncelerini de beraberinde getirmiştir. Emek arzındaki hızlı yükseliş, sektörler arası gelir farklarının artmasına, aşırı nitelik (overqualification) sorunlarına ve yerel işçilerle göçmen işçiler arasındaki çalışma şartlarının farklılaşmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda Suudi Arabistan’da yaşayan yabancı işçi nüfusunun gördüğü sosyal şiddet, iş dünyası ve toplumsal hayatta yaşadıkları ayrımcılık, hükümetin göç politikası ve entegrasyon hamleleri, göçün, gönüllü olarak, bir başka boyutuna değinilen bu çalışmada birtakım çıkarımlar yapılmıştır.

1.4. Çalışmanın Sınırlılıkları

Suudi Arabistan’da çalışan yabancı işgücünün araştırma konusu olduğu bu çalışmada verilerin büyük bir kısmı ülkenin resmi istatistik kurumu olan Devlet İstatistik Ofisi (GAS) verilerine dayanmaktadır. Turist yahut ziyaret vizesi vermeyen Suudi Arabistan’a seyahat, yalnızca umre vizesi veya davet mektubuyla yapılabilmektedir. Bu sebeptendir ki birincil veri kaynakları kullanılamamıştır. Suudi Arabistan hükümeti ülkede yer alan yabancı nüfusun etnik kökenlerine dair veriler paylaşmaktan kaçınmakta, tezde yer alan, konuyla ilgili tablo ve şekiller ise Birleşmiş Milletler’in raporları göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Geçmişte yapılan çeşitli çalışmalarda ülkenin kimi verileri kararttığı, olduğundan daha düşük gösterdiği gözlemlenmiştir.

Winckler, çalışmasında 2004 Nüfus Sayımı öncesinde, demografik verilerin tutarsızlıklarını ve görünen manipülasyonlarını tartışmaktadır (Winckler 2009: 23–31).

“...Benzer şekilde, 2004/5 gibi yakın bir tarihte işsizlik verileri yaklaşık yüzde 7 seviyesinde kaydedilmiş, gayri resmi kaynaklar ise yüzde 20-30'a varan oranlarda tahminlerde bulunmuş, böylece resmi verilerin güvenilirliği konusunda şüpheler artmıştır...” (Winckler’dan 2009: 38) aktaran Baldwin-Edwards, 2011: 4

Ancak, Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı’nın açıkladığı yabancı nüfus verileriyle BM’nin gözlem raporları örtüşmekte, ayrıca çalışma çağındaki nüfus verileri, the World Bank’ın sağladığı verilerle çakışma göstermektedir. Önceki yapılmış

çalışmalara nazaran Suudi Arabistan'ın son yıllarda sağladığı verilerin güvenilirliği bağımsız kuruluşlarca da kabul görmüştür.

1.5. Yöntem

Suudi Arabistan'daki yabancı işgücü gelişimi ve yerli-yabancı nüfus arasındaki gelir eşitsizliğinin incelendiği tez, Orta Doğu ile ilgili yapılmış çalışmalara destek olmak ve literatüre katkı sağlamak amacı taşır. Gittikleri ülkelerde anavatanlarına nazaran daha çok maddi kazanç elde eden yabancı işçiler, yerel işgücünün kazanç bağlamında gerisinde kalmaktadır. Bu sorunun nedenlerini anlayabilmek adına çalışma, deskriptif bir arka plan içermektedir. Ülkenin coğrafi konumu, fiziki özellikleri, ekonomisine şekil veren kaynaklar ve ülkenin beşerî, siyasi geçmişinin tarihi, çalışmanın nitel kısmının ilk parçasını oluşturmaktadır.

Coğrafi konum olarak Arap Yarımadası, Asya ve Afrika kıtaları arasında yer alır. Antik medeniyetlerin geliştiği Mezopotamya'ya yakın olmasına rağmen denizlerle çevrili ve çöllerle kaplı olması, bu bölgede izole bir toplumsal yapının gelişmesine yol açmıştır. Düzlükler ve çöl kumullarıyla örtülü doğu kıyısına nazaran, Yarımada'nın batı kıyısında bulunan yüksek sıradağları, barındırdığı mikro klima sahalarıyla tarıma elverişli topraklara olanak sağlamıştır. Yerleşik tarım toplumunun izlerini gördüğümüz Suudi Arabistan'ın batı kıyıları, günümüzde dahi yerleşimin sık, nüfusun yoğun olduğu bölgedir. Levha tektoniği dolayısıyla Hürmüz Boğazı periferinde oluşan petrol ve gaz yatakları günümüz Suudi Arabistan'ının ekonomik ve toplumsal inşasında kilit rol oynamıştır. Arap Yarımadası'nın yüzölçümü olarak en büyük ülkesi Suudi Arabistan'ın jeolojik ve fiziki coğrafyası, ülkenin yer bilimi çalışmalarından sorumlu kurumu SGS (Saudi Geological Survey) raporlarından incelenmiştir. Jeolojik haritalama, maden ve yer altı suyu kaynaklarının araştırılması, sismik ve volkanik

faaliyetlerin izlenmesine odaklanan programların yönetildiği SGS, Suudi Arabistan jeolojisi hakkındaki ana bilimsel bilgi kaynağıdır.

Büyük Arabistan Çölü'nün kapladığı Suudi Arabistan, çoğunluğunu tuzcul bitkilerin kapladığı bir floraya sahiptir. Aşırı yaz sıcaklarının görüldüğü Yarımada'da Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasına göre büyük oranda çöl iklimi hâkimdir. Toprak özellikleri ve arazi kullanımını ilk elden etkileyen iklim, dolaylı olarak Arabistan toplumlarına da tesir etmiştir. CIA (Central Intelligence Agency) ve RAL (Research Applications Laboratory) gibi resmi ve bağımsız kurumlarca ülke üzerine yapılan araştırmalar incelenerek Suudi Arabistan'ın iklim, florası, toprak ve hidrografik özellikleriyle arazi kullanımı, yabancı literatür yardımıyla yazılmıştır.

Zorlu iklim koşullarının görüldüğü Arap Yarımadası, doğal ortama daha kolay adapte olabilmek adına kabilelerce iskân edilmiştir. İslamiyet öncesi Arabistan'da çatışmalara yol açan bu kolektivist anlayış, İslamiyet düşüncesiyle zaman içerisinde azalmıştır. Beş asır sürecek olan Türk egemenliği öncesi çeşitli mezheplerden hükümdarların yönettiği Arap Yarımadası, Osmanlı döneminde daha stabil bir siyasi havaya kavuşmuştur. Tahrir defterleri ve salnameler vasıtasıyla bölge demografisi ve ekonomik coğrafyası adına ilk resmi kayıtların tutulduğu bu dönemde, Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap Yarımadası'nı paylaşan diğer ülkeler adına da tarihi kayıtlardan araştırmalar yapılmıştır. Kutsiyet atfedilen Hicaz Bölgesi, Osmanlı padişahları için ayrı bir öneme sahip olmakla beraber Arap Yarımadası'nın bütünü -bulunduğu coğrafi konum itibarıyla- doğu batı eksenli ticaret rotaları üstünde de stratejik etkiye sahiptir. Batılı ülkelerin kolonizasyonu neticesinde bölgede baş gösteren Osmanlı karşıtı hareketler, Birinci Dünya Savaşı'nın bitişini takiben Osmanlı kuvvetlerinin Arap Yarımadası'ndan çekilmesiyle geride, emperyal güçlerce güdümlü kabile devletleri bırakmıştır. Monarşi düzeninin tahsis edildiği ve idari bölümlerin, hanedanlık

mensuplarınca yönetildiği Arap Yarımadası'nda günümüzde dahi devam eden sınır sorunları topraktan ziyade toprağın altındaki zenginlikler sebebiyle çözüme kavuşturulamamaktadır.

Petrol öncesi Arap Yarımadası'nda geçimlerini büyük ölçüde hac turizmi ve inci avcılığıyla sağlayan Arap kabileleri, ekonomilerinin sağlam temellere oturmadığı kırılgan yapıya sahip oldukları, yine salnameler ve tarihsel araştırmalar üzerinden okunabilmektedir. 1908 yılında Mescid-i Süleyman kentinde modern yöntemlerle çıkarılmaya başlanan petrol ile Körfez ülkelerinde yaşanan petrol endüstrisi temelli ekonomik dönüşüm, bölgeye büyük miktarlarda yabancı işçi akınına yol açmış ve çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bu yapı, ülkenin nüfus özelliklerini etkilemiştir. Suudi Arabistan'ın demografik özelliklerini ve yabancı işgücü varlığını nicel ölçekte açıklamak için "Suudi Arabistan İstatistik Ofisi, 2017/3. çeyrek verileri" kullanılmıştır. İlk resmi nüfus sayımının 1974 yılında yapıldığı ülkede daha erken tarihli demografik verilere, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü'nün (United Nations, Population Division of the Department of Economic and Social Affairs, UNDESA) hazırlamış olduğu projeksiyonlardan edinilmiştir. Ayrıca çalışmada, Suudi Arabistan Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı'nın (Ministry of Labor and Social Development, MLSD) 2016 yılı İşgücü Piyasa Raporu ve Dünya Bankası (The World Bank) verileri kullanılmıştır. Tüm bu veriler ışığında "Göç, ülkede nasıl bölünmüş bir işgücü yaratmıştır?" sorusuna cevap aranmıştır.

Yerli ve yabancı işgücü arasındaki gelir eşitsizliği yine Suudi Arabistan İstatistik Ofisi, 2017/3. çeyrek verileri (GAS, 2017) ve Suudi Arabistan Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı'nın 2016 yılı İşgücü Piyasa Raporu (MLSD, 2016) kullanılarak istatistikî teste tabi tutulmuştur. Normal dağılım özelliği göstermeyen bir dağılımda iki bağımsız grubun ortalamalarını karşılaştıran, non-parametrik "Mann-Whitney U Testi"

SPSS isimli istatistik programı vasıtasıyla uygulanmıştır. Suudi ve Suudi olmayan işçiler minvalinde iki grubun, eğitim düzeyi ve yaş gruplarına göre ayrılmıştır. Çalışmanın ana parçasını oluşturan gelir eşitsizliğinin ampirik olarak incelendiği kısımda “kazanç, avantaj ve dezavantajlar bakımından yerli ve göçmen işgücünde ne tür farklılıklar söz konusudur?” sorusuna yanıt aranarak sonuç safhasına geçilmiştir.

1.6. Önceki Çalışmalar

Coğrafi ve politik açıdan içinde bulunduğumuz Orta Doğu, akademik çalışmalarda da geniş bir kapsamda kendine yer edinmiştir. YÖK’ün tez veri tabanı olan YÖKtez portalında Aralık 2019 itibariyle “Ortadoğu” kelimesi içeren 477 tez bulunmuştur. Pek çoğunun uluslararası ilişkiler, tarih ve ekonomi bilimleriyle ilintili olduğu çalışmalardan ülke düzeyinde, “Suudi Arabistan” adı altında ise 83 tez sisteme tanımlanmıştır. Bunlar arasından “göç” anahtar kelimesini içeren 3 çalışma ise şöyledir;

- Uluslararası göç bağlamında Körfez ülkelerindeki yabancı işgücü varlığının sosyoekonomik analizi: Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri örneği (Yılmaz, 2017)
- Hatay'dan Suudi Arabistan'a olan göçler: Samandağ ilçesi örneği (Cengiz, 2012)
- Türkiye'de Hatay Merkez ilçeden Suudi Arabistan'a eşleriyle birlikte göç eden kadınların yeni toplumsal yaşama uyum süreçleri (Çiçek, 2011)

Konuyla ilintili sadece üç yüksek lisans tezinin olduğu alanda Cengiz, 2012, Coğrafya konu etiketi bulunan tek çalışmadır. Yine aynı portalda “gelir eşitsizliği” anahtar kelimesi içeren 33 çalışmanın hepsi ekonomi-maliye bilim dallarında yapılmıştır. Ne var ki taratılan anahtar kelimeleri barındıran tezler, Suudi Arabistan’ın yer aldığı bölgede, çoğunlukla yaşanan politik olayları, tarihsel süreçteki Türkiye

ilişkileri, zorunlu göçleri yahut ülke bazındaki yabancı işgücünün tek bir kanadını incelemektedir.

Bu çalışma, Suudi Arabistan düzeyinde, yabancı işgücü varlığının tarihi geçmişini ve ekonomik gelişimini, günümüzde iş piyasasındaki durumunu, hükümetin ekonomi temelinde işçilere yönelik politikalarını, göçmen işçilerin içinde bulunduğu dezavantajlı durumu istatistikî testlere tabi tutarak sayısal verilerle inceleyen kapsamlı bir göç araştırmasıdır.

2. TARIHİ VE COĞRAFI ÖZELLİKLERİYLE ARAP YARIMADASI VE SUUDİ ARABİSTAN

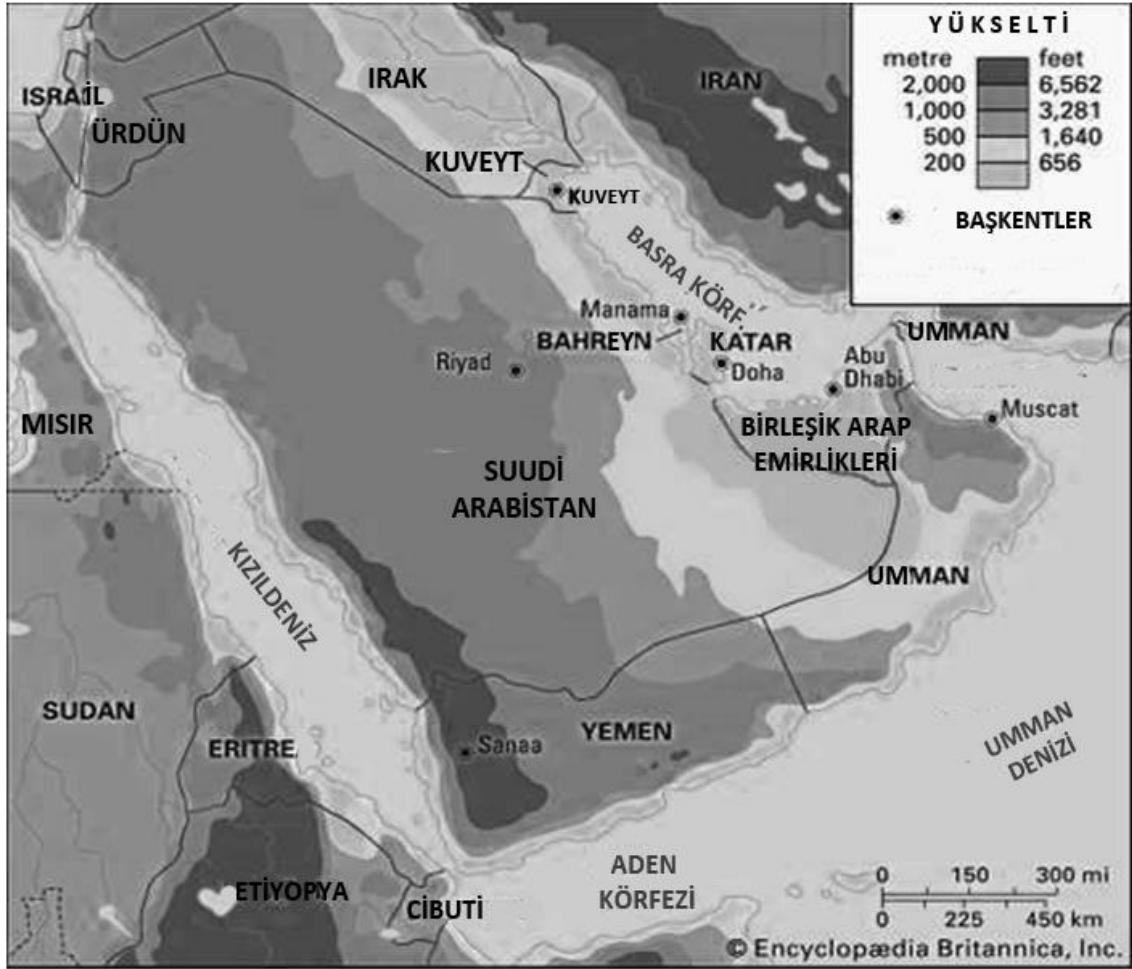
2.1. Suudi Arabistan ve Bölgenin Coğrafi Özellikleri

Arap Yarımadası'nın her iki yakasında görülen benzer topoğrafik şekiller iç kesimlere girildikçe iklim ve yaşam koşullarıyla beraber değişmektedir. Yarımadanın çölleri içerisinde yer alan vahalar ve kentler bir denizin adaları gibi adeta bağımsız bir peyzaj oluşturmaktadır. Örneğin, yarımadanın güneyinde yıllık yağışların nispeten ekonomik hayatı kolaylaştırması buralarda tarımın ve yerleşik düzenin gelişmesinde etkili olmuştur (Hitti, 2011). Kuzeyde her ne kadar iklim koşullarının daha kurak olması nedeniyle çöller geniş yer kaplasa da Mezopotamya'ya, Mısır'a, Akdeniz'e ve Anadolu'ya yakın bölgelerde ticaret ağının gelişimine istinaden küçük ve orta ölçekli kentler yer almaktadır. Böylece Arap Yarımadası'nın orta bölümünün çöllerle kaplı olması, denize ve ticaret merkezlerine olan uzaklığı, buralarda halkın genelinin hayvancılıkla geçindiği bir ekonomik sistem ile yarı göçebe/göçebe bir yaşam düzeni kurmalarında etkili olmuştur (Bal, 2014).

2.1.1. Coğrafi Konum ve Doğal Coğrafi Özellikler

Arap Yarımadası, coğrafi konum bakımından Asya ve Afrika'nın birbirine en çok yaklaştığı bir yerdedir. Yarımada, doğuda Basra Körfezi ve Umman Denizi, güneyde Hint Okyanusu, batıda ise Kızıldeniz ile sınırlanmıştır (Bal, 2014). Coğrafi özellikleri nedeniyle üç tarafının sınırları denizlerle çevrelenmiş olan yarımadanın kuzey sınırında birtakım ihtilaflar bulunmaktadır. De Goeje (1978), yarımadanın doğal kuzey sınırının Halep kenti ve Fırat Nehri'ne kadar uzandığını ileri sürmüştür. Yakut el-Hamevî, de bu sınırın Fırat Nehri'ne kadar uzandığını ifade etmektedir. Kuzey bölgede Arap nüfusun yoğunluğunun fazla olması ve Anadolu'dan güneye doğru akış gösteren

nehirlerin bir hilal oluşturması (“Verimli Hilal” ya da “Mezopotamya” olarak bilinen bölge) sebebiyle Hitti (2011), bu bölgeyi “kuzey sınırı Akabe Körfezi’nden (Mısır ve İsrail arasında) Dicle ve Fırat nehirlerine doğru çizilecek hayali bir hat olarak kabul edilebilir” ifadesini kullanarak tanımlamaktadır (aktaran, Bal 2014). Arap Yarımadası’nın doğal kuzey sınırı -kabaca- Suudi Arabistan’ın Kuveyt, Irak ve Ürdün ile olan kuzey siyasi sınırıyla çakışacak şekilde kabul edilebilir.

Şekil 1: Arabistan Yarımadası'nın Fiziki Haritası

Kaynak: Encyclopædia Britannica (2018a)

Arap Yarımadası, 3,2 milyon kilometrekarelik yüz ölçüme sahiptir. Yarımada yaklaşık olarak, kuzeyden güneye, en geniş yerinde 2100 km; batıdan doğuya ise 1900 kilometredir. Doğu sahillerinde alçak ve kademeli olarak yükselen düz topoğrafyanın tek istisnası, Hürmüz Boğazı ile Umman Denizi arasında ve Umman'da

yer alan 3352 m yükseltiye sahip Hacra Dağları'dır. Yarımada'nın Kızıldeniz kıyısında ise "Doğu Afrika Rift Sistemi" adı verilen tektonik faaliyetler sonucu oluşmuş sıradağlar bulunur. Ürdün'de 1754 m yükseltiye sahip Ram Dağı ile başlayan bu sistem, Suudi Arabistan'ın batı sahilleri boyunca Saravat Sıradağları ile devam etmekte ve Yemen'e kadar uzanmaktadır. Bu sıradağlar sisteminin bazı bölümleri Hicaz ve Asir Dağları olarak isimlendirilmiştir. Bu sıradağların bir kolu ise yarımada'nın merkezine doğru uzanır ve Riyad yakınlarında Tuvayk Dağı adını alır. Saravat Sıradağlarının 3760 m olan en yüksek noktası Yemen'de Şuayp Peygamber Dağı olarak isimlendirilir. Arabistan Kalkanı¹'nin güney kolu Yemen ve Umman arasında Hadramut ve Dofar Dağlarıyla Hint Okyanusu'ndan ayrılır. Saravat Sıradağları ile Kızıldeniz arasında Tihamah Vadisi bulunur. Yarımada'nın iç kesiminde, kuzeyde Sirhan ve Baraya Vadileri, doğuda Dibdibah Vadisi yer alırken, Yemen'in kuzeyinde Hadramut Platosu bulunur. Bahsi geçen bu dağlar ve vadiler arasında yarımada'nın ortasından geçen Yengeç Dönencesi bölgesindeki hava hareketleri nedeniyle oluşan ve içinde Nufud, Denha ve Rubülhali Çölleri kapsayan "Büyük Arabistan Çölü" yer almaktadır.

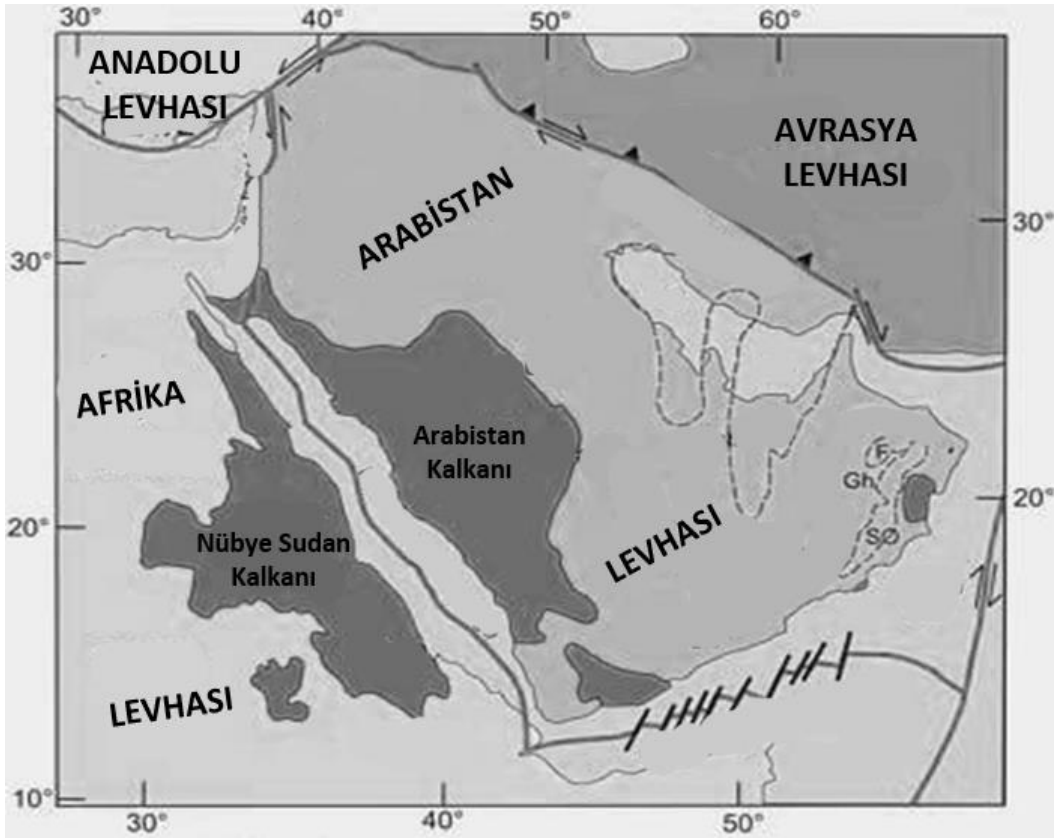
Arabistan Yarımadası'nda, altı GCC üyesi altı ülke -Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan- ile Yemen bulunmaktadır. Bunlardan Bahreyn bir ada ülkesi olup, 25 kilometrelik Kral Fahd Köprüsüyle Suudi Arabistan'a, dolayısıyla anakaraya bağlanır. Yarımada'nın en güney noktası 12° 59'K koordinatlarıyla Yemen'de yer alırken, 32° 15'K koordinatındaki Suudi Arabistan-Ürdün sınırı en kuzey noktayı teşkil etmektedir. Yarımada'nın en batı noktası 34° 57'D koordinatıyla Suudi Arabistan'ın Akabe Körfezi kıyısında iken en doğu noktası ise 59° 84'D koordinatıyla Umman'da yer almaktadır. Yarımada'nın

¹ Arabistan Kalkanı: Doğu Afrika Orojenezi adı verilen dağ oluşumu sisteminin kuzeyinde kalan, Prekambriyen yaşlı jeolojik katman.

toplam yüzölçümünün üçte ikisini Suudi Arabistan kaplamaktadır. Bu büyüklük ülkeye jeopolitik önemin yanı sıra yer altı kaynakları bakımından da zenginlik kazandırmıştır.

2.1.2. Bölgenin Jeolojik Yapısı

Arap Yarımadası, bugünkü fiziksel görünümünü büyük ölçüde bir tektonik plaka olan Arabistan Levhasından almaktadır. Bir yapbozun parçası olarak düşünebileceğimiz tektonik levhalar karaların görünümünde büyük rol oynayarak, orojenez, depremler, derin okyanus hendekleri, rift vadileri ve volkanik aktivitelerin oluşumuna sebebiyet vermiştir.

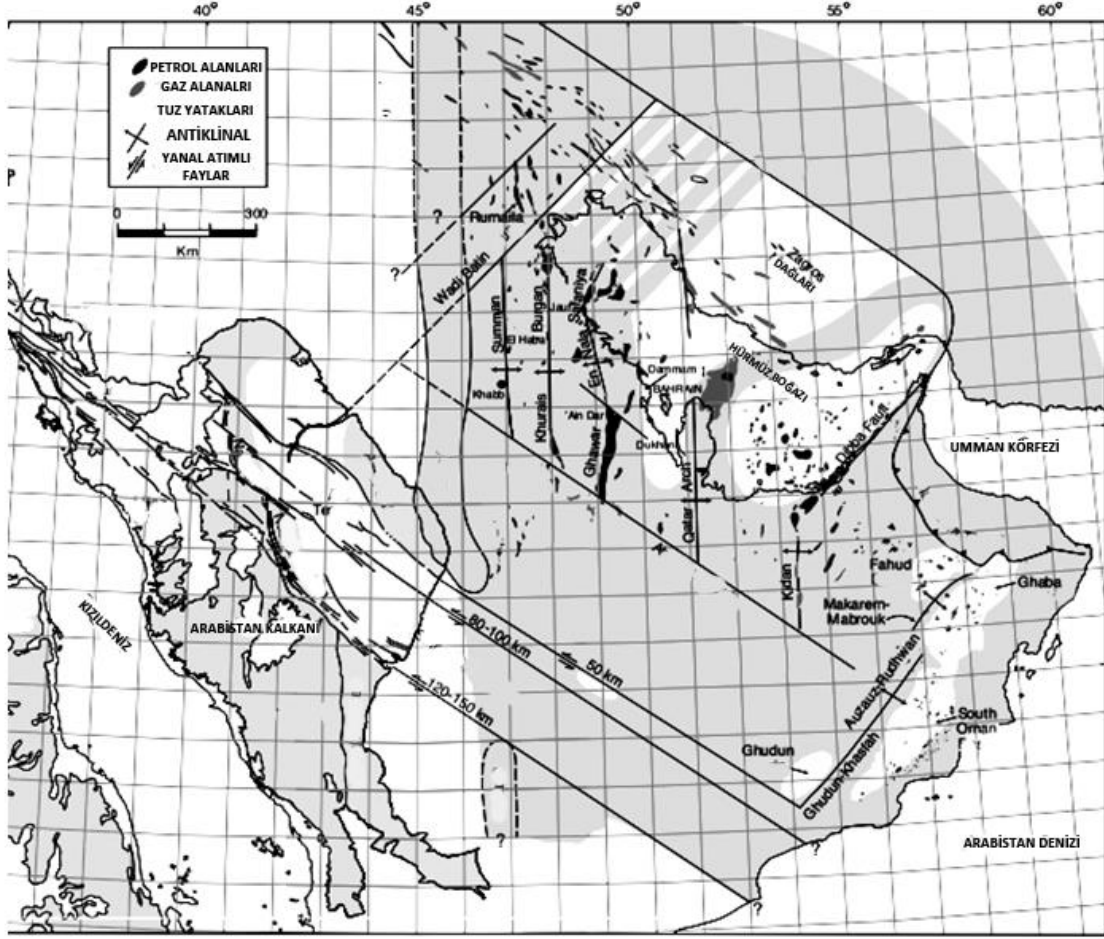
Şekil 2: Arap Yarımadası ve Çevresi Jeoloji Haritası

Kaynak: SGS (2018)

Yemen açıklarından Güneydoğu Anadolu'ya kadar uzanan levha, takriben 25 milyon yıl kadar önce Afrika Levhasından ayrılmıştır (Stern ve Johnson, 2010). Jeolojik devirlerden Oligosen'e denk gelen bu ayrılma neticesinde Arabistan Levhası

kuzeye doğru yönelmiş, Afrika Kıtası ile arasında yer alan Kızıldeniz'i ve Aden Körfezi'ni; yeryüzünün en alçak gölü olan Lut Gölü'nü; Asya'da ise Doğu Anadolu Dağları ile Zagros Dağları'nı meydana getirmiştir.0

Bölgedeki petrol varlığı yaklaşık 570 milyon yıl geriye tarihlenmektedir. Gondvana süper kıtasının kenarında bir şelf yüzeyi olarak duran günümüz Hürmüz Boğazı ve çevresi, milyonlarca yıllık süreçte sığ ve oldukça geniş olmasından dolayı yaklaşık 12 kilometre kalınlığında bir sedimantasyon birikintisi yapmıştır. Okyanus temelli, zengin karbon içerikli deniz kabuklularının bu çöküntüde büyük yer kaplaması, zamanla hidrokarbon içerikli yakıtların oluşumuna sebebiyet vermiştir. Bölgede petrol bolluğunun yaşanmasının önemli sebepleri Sorkhabi (2010) tarafından şöyle ifade edilmiştir: *“Orta Kretase’de deniz seviyesi yükselmesi ve plankton bolluğu Orta Doğu’nun uygun koşullarını oluşturmuştur. 30°K-30°G enlemlerinde görülen sıcak iklim ve yüksek organik aktivite tortul çökeltinin oluşumunu hızlandırmıştır. Sediman kalınlığı, petrol rezervi ve bu rezervin korunması için kapan sistemlerini geliştirmiştir”*.

Şekil 3: Arap Yarımadası Gaz, Petrol Yatakları Haritası

Kaynak: Al-Husseini (2000)

Küresel petrol yataklarının yaklaşık yarısının (%49) Arap Yarımadası çevresinde oluşmasını sağlayan sistem genel hatlarıyla Şekil 3'te sunulmaktadır. Şekilde sol kısım Arap-Nübye Kalkanını; sağ kısım Hürmüz Boğazı etrafındaki sedimantasyonları, koyu renkli lekeler bölgedeki petrol ve doğalgaz yataklarını temsil etmektedir.

2.1.3. Suudi Arabistan'ın İklimi ve Bitki Örtüsü

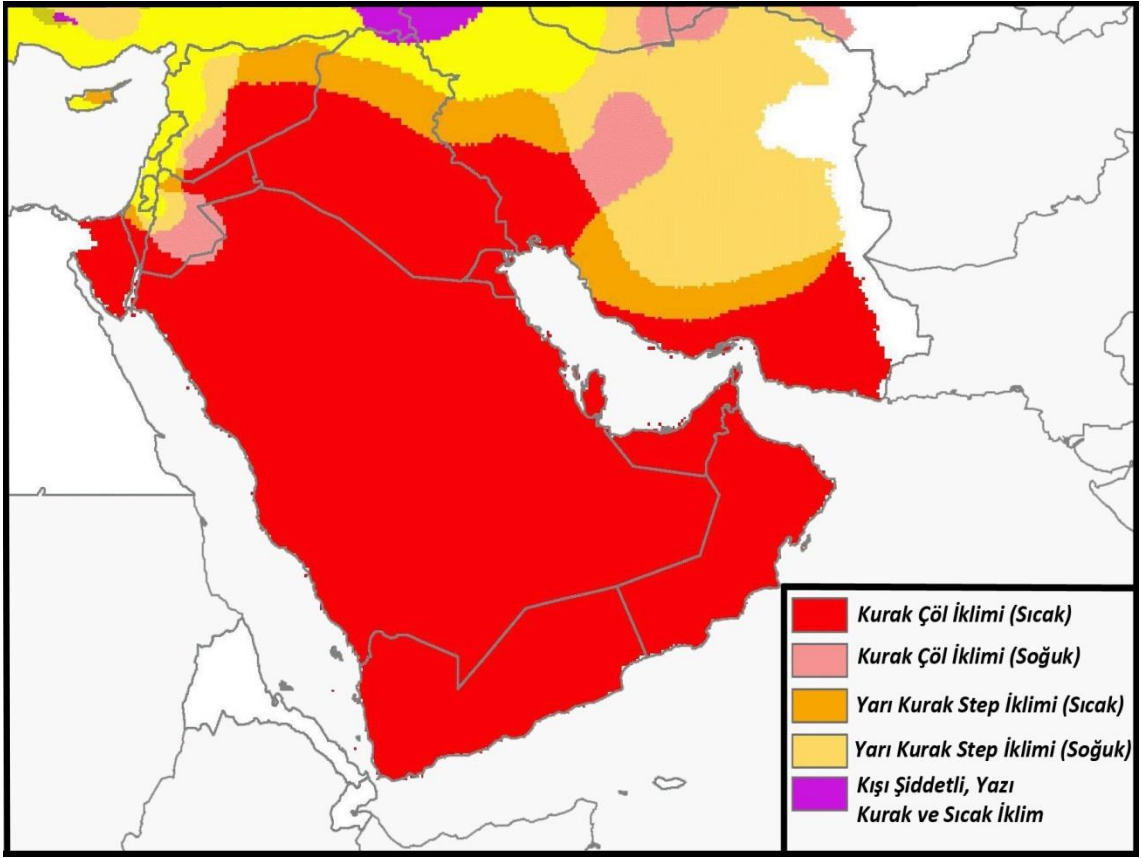
Nufud, Denha ve Rubülhali çöllerinin oluşturduğu, “Büyük Arabistan Çölü” yarımadaının büyük bir kısmını kaplamakta ancak, güneybatı, güneydoğu eksenindeki dağlık arazilerle bölünmektedir. Bölgede 5500 yıl önce meydana gelen ani

iklim değişiklikleriyle muson yağmurları kesilmiş ve aşırı kuraklık nedeniyle çöller meydana gelmiştir. (Foley vd, 2003). Arap Yarımadası'nın büyük kısmını kaplayan çöl, Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 4: Arabistan Çölü Haritası

Kaynak: Encyclopædia Britannica (2018b)

Şekil 5: Avrasya İklım Sınıflandırması Haritası²

Kaynak: Peel, Finlayson, McMahon (2007)

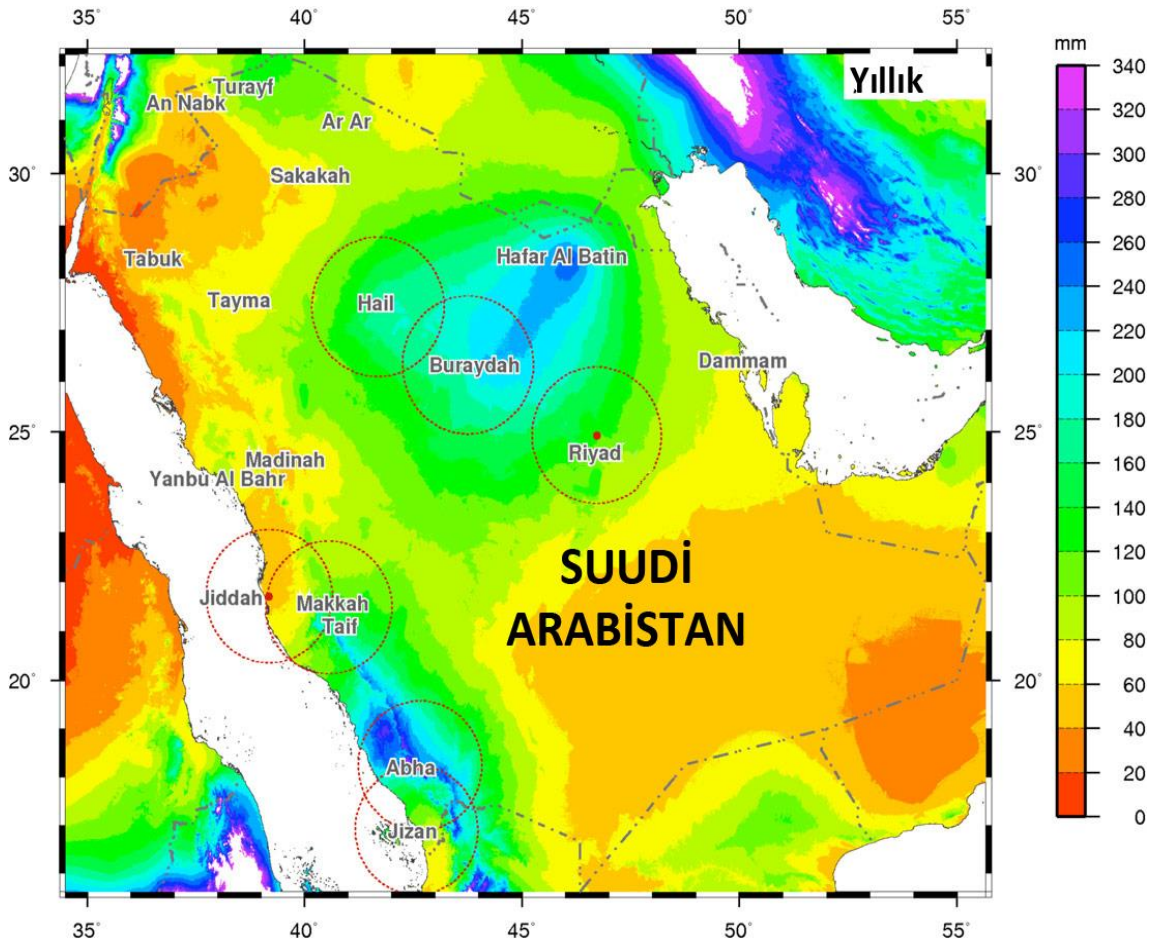
Yaygın kullanılan Köppen-Geiger iklim sınıflandırmasına (Köppen 1918, Köppen 1936, Köppen ve Geiger, 1954) göre Arap Yarımadası'nın önemli bir kısmında aşırı yaz sıcaklarının görüldüğü (BWh) sıcak çöl iklimi hâkimken, Yemen-Suudi Arabistan arasındaki Asir Dağları çevresinde yükseltiyle beraber küçük mikro iklim sahaları neticesinde, yarı kurak sıcak (BSh) bir iklim hüküm sürmektedir. Yükseltisi yer yer 3000 metrenin üstüne çıkan dağlar yılda birkaç kez ani sağanaklara maruz kalmakta buralara yakın kentlerde zaman zaman sel felaketlerini meydana getirmektedir. Yağmurun yine de ender görüldüğü Arap Yarımadası'nda ufak ölçekte de olsa rastlanan diğer iklim tipleri ise yarı kurak soğuk step iklimi (BSk) ve kurak soğuk çöl iklimi (BWk)'dir.

² Köppen İklım Sınıflandırmaları için bakınız: MGM, (2016)

Tuzcul Halofit ve Kserofit bitki gruplarının çoğunluğu oluşturduğu Arabistan florasında özellikle ülkenin güneybatı bölgesindeki dağlık alanlarda ve yarımada içindeki vahalarda, çeşitli palmiye ve akasya türleriyle ekonomik değere sahip hurma, kaynanadili, sığla, mür, sütotu, yonca ve kına bitkisi yetişmekteyken, sulamayla oluşturulan yapay tarım alanlarında bireysel tüketime yetecek kadar buğday, arpa, domates, narenciye, üzüm, elma, karpuz gibi çeşitli meyve ve sebze yetiştirilmektedir.

2.1.4. Suudi Arabistan'da Arazi Kullanımı, Hidrografik ve Toprak Özellikleri

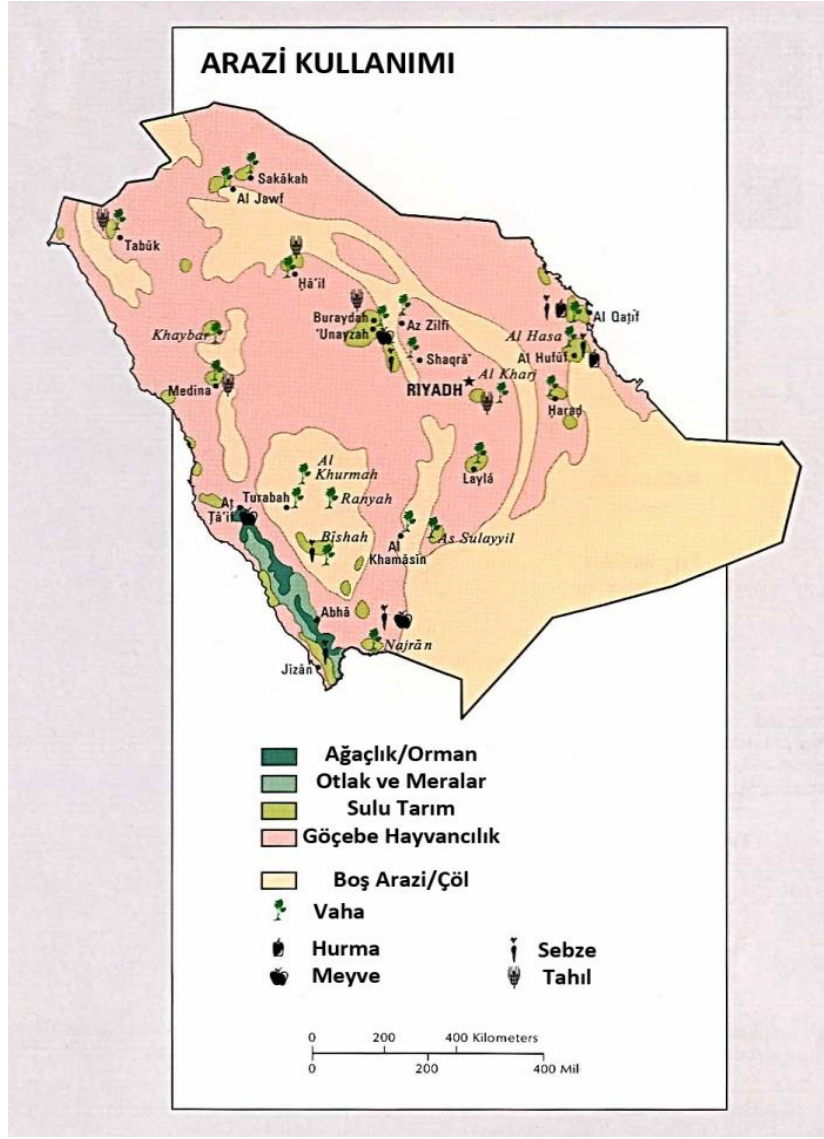
Suudi Arabistan Krallığı, nehirleri veya gölleri olmayan sert bir doğal çöl ortamında bulunmaktadır. Ülke genel olarak batı ve güneybatı bölgelerinin yağmurlu dağlık alanlarıyla geri kalan kurak ve daha kurak bölgelere ayrılabilir (Al-Nafie, 2008). UNESCO'nun kuraklık indisine göre Arap Yarımadası'nın %98,74'ü kurak ve çok kurak bölgelerle kaplıdır (De Pauw, 2002). Bölgenin toprak özellikleri çöl ikliminin kuraklığını da yansıtmaktadır. Toprak, katmanları bakımından az gelişmiş, sığ, çoğunlukla alçıtaşı, kireçtaşı ve tuz yataklarından oluşmakta, bu oluşumlar pek çok yerde ise mobil kumullar ile örtülmektedir. Çevrede tek istisna dağlık alanlar ve burada yer alan mikro klima özelliği taşıyan vadilerdir. Tatlı su kaynakları bakımından oldukça fakir olan yarımada ve Suudi Arabistan'da yağış, kimi bölgelere yıllarca hiç düşmezken, bölgenin en fazla yağış alan yerleri Türkiye'nin en kurak bölgesi olan Konya havzasının yıllık yağış miktarıyla benzerlik göstermektedir. Yağışın Suudi Arabistan'da ki son 50 yıllık dağılımı Şekil 6'da sunulmaktadır.

Şekil 6: Suudi Arabistan Yağış Haritası

Kaynak: RAL, (2008)

Tarım faaliyetleri, kısıtlı yağışın düştüğü sahalarda ve vahalarda yürütülürken, çöllerden artakalan arazilerde mevsime bağlı, göçebe hayvancılık faaliyetleri görülür. Tarım, yaygın olarak yükseltinin ani artışlar gösterdiği, Asir ve Hicaz Dağları etrafında; çöllerde yer altı suyunun yüzeye çıktığı alanlarda kısıtlı miktarlarda yapılır. Ülkede ekilebilir arazi oranı %1,8'dir (De Pauw, 2002). Coğrafi sebeplerle ekonomiye çok kısıtlı bir girdi sağlayan tarım yerine ülke, kalkınmanın anahtarını petrolle bulmuştur. Yürütülen ekonomik faaliyetlerinde yer aldığı Suudi Arabistan'ın arazi kullanımı Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7: Suudi Arabistan Arazi Kullanımı Haritası

Kaynak: CIA, (1993)

2.2. Arap Yarımadası ve Suudi Arabistan'ın Sosyo-Politik ve Mekânsal Dönüşümü

Avrasya ve Afrika arasındaki coğrafi bağıntıyı tamamlayan, önemli medeniyetlerin evrimi ve yayılımında merkezî bir konumda yer alan Arap Yarımadası, Kvarterner'de günümüzdeki görünümünü aldı. Geçmişte daha nemli bir iklimin yanı sıra, nehirlerle de örülü bölge, medeniyetler için elverişli ve gelişime açık bir saha konumundaydı. Taş devrine tarihlendirilen çeşitli av araçlarının ve pek çok antik

topluluğun kalıntılarının bulunduğu çalışmalar, bölgenin eskiden daha yaşanabilir olduğunu göstermektedir (Groucutt ve Petraglia, 2012).

Arap toplumunun zorlu iklim şartları neticesinde kabile hayatını benimsemelerinin etkileri bugün bile sadece Suudi Arabistan'da değil, diğer Arap ülkelerinde de görülmektedir. Aşiretler arasında, erki ele geçirme isteği, bölüşülemeyen topraklar ve mezhep farklılıkları, çoğu zaman ses getiren etkileşim/çatışmalara yol açmıştır. Zorunlu kültürel sebeplerle birbirinden ayrı yerlerde yaşayan topluluklar şehirleşmeyi sağlayamamış, kabile kültürünü benimseyerek farklı sosyal sınıfların ortaya çıkışına da mani olmuştur (Haber ve Menaldo 2010). Ayrıca vahalarda yaşamak suretiyle birbirinden soyutlanan bu toplumlar, kabileler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri de şiddetlendirmiştir (Berkey, 2003).

Milat öncesi Arap Yarımadası'nda, Roma, Pers ve Makedon ordularına dahi geçit vermeyen çöl ortamında kısıtlı ticaret örgütlerinin toplandığı vahalara hâkim kabileler, güç sahibi olmuş ve bu durum erk savaşlarını doğurmuştur. Bu kabilelerden biri de o dönem Mekke'yi ve sonradan İslâm'ın merkezi haline gelecek olan Kâbe'yi elinde bulunduran Kureyş kabilesidir. M.S 610 yılında gelen bir mesaj bölgenin kaderini sonsuza dek değiştirmiştir.

“Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için, Kureyş'de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kâbe'nin) Rabbine kulluk etsin.”

(Kur'an-ı Kerîm, 106:1-4)

Kendisi de Kureyş kabilesine mensup bir tüccar olan Muhammed bin Abdullah, 40 yaşında peygamberlik vasfına nail olmuş ve kısa sürede dini önder olarak Arabistan'da geniş topluluklara hitap etmeye başlamıştır.

İslâm'ın Arap Yarımadası'nda taraftarlarının artması, Medine'ye edilen büyük göçün ardından merkezi bir otoritenin kuruluşu ve Mekke başta olmak üzere din temelli bir devlet sistemini oluşturmuştur. Dini bir önder olmanın yanı sıra başarılı da bir politikacı olan Hz. Muhammed sayesinde Arap Yarımadası takip eden yıllarda altın çağını yaşamıştır. Peygamberin ölümünden kısa bir süre sonra kurulan hilafet makamı, Ortadoğu'nun önemli merkezleri; Şam, Kudüs, Bağdat, İskenderiye'yi fethetmiş, dili, inancı ve kültürüyle Arap etkisi, kısa sürede geniş bir alana yayılmıştır.

2.2.1. Osmanlı Hâkimiyeti Öncesi Arap Yarımadası

Hz. Muhammed'in vefatının ardından başa geçen halifeler, Mekke merkezli devletin sınırlarını Arap Yarımadası dışına taşımıştır. Yine bu dönemde Arabistan'a çok çeşitli bölgelerden âlimler çağırılmış, İslam'ın daha geniş topraklara duyurulması amaçlanmıştır. Dört Halife döneminin sona ermesiyle hilafet makamı, peygamberle aynı kabileye mensup Muaviye'ye kalmış ve Arap Yarımadası'nda Emeviler Dönemi başlamıştır. Bu dönemde İslam coğrafyası Hindistan'dan İspanya'ya dek yayılmıştır. Ancak hem Kureyşliler'in hem de halifelerin ardılları tarafından paylaşılmayan hilafet makamı Kербela olayından sonra Müslümanların iki ayrı mezhebe bölünmesine neden olmuş ve günümüzde dahi yansımalarını gördüğümüz Sünni-Şii çatışmalarını meydana getirmiştir.

Emeviler'in de sonunu getiren mezhep çatışmaları neticesinde yine Kureyş kabilesi temelli, İslam peygamberinin amcası Abbas tarafından kurulan Abbasiler, M.S. 750 yılında Arap Yarımadası'nda yönetimi ele almıştır. Bu dönemde Bağdat, bir anlamda İslam Rönesans'ının yaşandığı bir kent olmuştur. Birkaç yüzyıl boyunca süren bu aydınlanma dönemi Abbasilerin Acem ve Türk kültürleri etkisi altına girmesi sonucu otonom devletçiklere bölünmesiyle sekteye uğramıştır. Devlet olgusunun bu dönemde ortadan kalktığı Arap Yarımadası'nda tekrar kabilelerin hüküm sürdüğü eski anlayış

benimsenmiş, yarımadanın kıyıları hariç, bu durum modern Arap devletlerinin kurulmasına kadar devam etmiştir. İlerleyen yıllarda Karmatîler ve Fâtımîler, yaklaşık bir yüzyıl, yarımadanın Kızıldeniz kıyılarına hâkim olmuş ve bu hakimiyet Selçuklu Türklerinin fetihleriyle sarsılmıştır.

11. yüzyılın başında Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir alanda yayılan Selçuklu Hanedanlığı'nın sosyo-kültürel etkileri ve siyasi ardılları Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Arabistan'da görülmüştür. Büyük Selçukluların zayıflaması ardından yerel idareler kendi bağımsızlıkları için savaşmış, bunlardan biri de Zengiler olmuştur. 12. yüzyılda Suriye-Irak merkezli bir Türk devleti olan Zengiler, Haçlılarla ciddi mücadeleye girmiştir. Bir süre sonra devletin idaresini Zengi komutanı Selahattin Eyyübi alarak kendi yönetimini kurmuştur. Bu dönemde Arap Yarımadası'nda ve Kuzey Afrika'da Şii Fatımi Devleti'nin varlığına son verilmiş ve Haçlılarla geniş çaplı mücadeleye girilmiştir. Peygamber soyundan geldikleri için hilafet makamına dokunulmamış, Abbasiler Müslüman devletlerinin koruması altında Orta Doğu'da bir süre daha hüküm sürmeye devam etmiştir.

Bölgenin siyasi atmosferi Moğol istilasıyla değişmiştir. 1260 yılında Bağdat Kütüphanesi yakılarak İslam biliminin ilerleyişi bir süre sekteye uğramış ve Abbasi halifesi öldürülmüştür. Bu dönemde Eyyübi topraklarında (Mısır'da) gücü ele geçiren köle askerlerden oluşan bir grup Türk, Memluklar olarak da bilinen Kölemen Devleti'ni kurmuş ve hilafet makamını korumaları altına almıştır. 1250-1517 yılları arasında bölgeyi yöneten Memluk Devleti bu süre boyunca hilafet sancağını taşımıştır. Bir süredir Osmanlı Devleti'yle olan sürtüşmeleri sonrasında savaş kaçınılmaz hale gelmiş, 1514 Çaldıran, 1515 Turnadağ, 1516 Mercidâbık ve 1517 Ridaniye savaşları, Memlukların yıkılışıyla sonuçlanmış ve hilafet sancağı Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.

2.2.2. Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi

10. yüzyılda bölgeye yönelen Türk akınları sayesinde Orta Doğu yeni bir Müslüman halkla tanışmış, atabeylikler, Selçuklar, Memluklar, Zengiler gibi devletler tarafından Türk kültürü, Orta Doğu'ya nüfuz etmiştir. Türk, Arap, Fars, Haçlılar arasında el değiştiren bölge hâkimiyeti Osmanlı Devleti'yle beraber Türklere geçmiştir.

Yavuz Sultan Selim, 1517'de Ridaniye Muharebesiyle Mısır'ı alıp Memluk devletine son verdikten sonra Mekke ve Medine ahalisi de Osmanlı hâkimiyetini tanımış ve o sırada Mekke Emiri olan Şerif Berekat bin Muhammed Haseni, Mekke'nin anahtarını Yavuz'a takdim etmiştir (Bostancı, 2014'ten aktarılarak, Uzunçarşılı, 1984). Kan dökülmeden gerçekleşen bu değiş tokuş neticesinde hem Mekke emiri kendi otoritesini korumuş hem de Hicaz bölgesinde Osmanlı dönemi resmen başlamıştır. Bu tarihten itibaren de Mekke, Medine ve Hicaz'ın diğer yerlerinde hutbe Osmanlı padişahları adına okunmaya başlanmıştır. Peygamber soyundan geldikleri için emirlere³ dokunulmamış, halk üzerinde sahip oldukları nüfuz Osmanlı tarafından kullanılmıştır. Merkeze uzak olmasından dolayı Arabistan Yarımadası bir vali ve çöl ikliminin görüldüğü yarımadanın iç kesimlerinde ise sınırlı yetkileri bulunan emirler, kabilelerce yönetilmiştir. Kızıldeniz, Arap Yarımadası ve etrafı dini sebeplerin yanı sıra ekonomik nedenlerden ötürü de Osmanlı için hüküm sürdüğü süre boyunca önemli olmuştur.

Coğrafi keşiflerin hız kazandığı bir döneme denk gelen Arabistan'ın fethi, Portekizlilerin doğuya açılan ticaret yollarını tehdit etmeye başlamıştır. Hint kökenli Müslümanların hac yolunda yağmalanması, Hindistan ve Doğu Hint Adaları'nda gerçekleşen misyonerlik faaliyetleri, dönemin en büyük İslam devleti olan Osmanlıları yeni bir donanma kurmaya ve Hint Okyanusu'na açılmaya sevk etmiştir. Hicaz'ın fethinden 20 yıl kadar sonra Aden Körfezi'nde düzeni tahsis etmek adına sefere çıkılmış

³ Emir: Araplarda ve bazı Müslüman ülkelerde bir kavim, şehir veya ülkenin başı.

ve 28 Şubat 1538 günü Yemen, Osmanlı toraklarına katılmıştır (Şahin Allahverdi, 2013).

Kızıldeniz ve Hicaz'da otoriteyi korumak, olası bir saldırıyı önlemek adına 16. Yüzyılın ikinci yarısında bugünkü Etiyopya (eski adıyla Habeşistan) topraklarına seferler düzenlemiş ve Aden Körfezi'nin girişi her iki taraftan da tutulmaya çalışılmıştır. Portekiz donanmasının Arabistan kıyılarını tehdit etmesi, Habeşistan'daki Hıristiyan krallıklarının Osmanlı idaresine karşı kışkırtılması, ayrıca bölgede yaşayan Müslüman halk ve yer altı, yerüstü zenginlikleri de Habeşistan fethinin gerekli olduğunun emareleri olmuştur. Yapılan hazırlıklar neticesinde fetih hareketlerine başlanmış ve 1555 senesinde Habeşistan Eyaleti kurulmuş, bölgedeki fetihler takip eden yıllarda da sürmüştür. Ekonomik ve dini sebeplerden ötürü Tanzanya kıyılarına kadar uzanan Osmanlı etki alanı korunmaya çalışılmıştır. Özerk bir yapıda bulunan kutsal topraklar ve çevresinin yönetimine yerel emirlerin yanı sıra Hicaz Valisi, Mısır Valisi ve Habeş Beylerbeyi müdahil olmuş, bölgedeki asayiş 300 yıl boyunca korumaya çalışmışlardır.

Yarımadanın doğu sahilleri de benzer şekilde Portekizli denizcilerin tehdidi altındaydı. 1529 yılında Basra'ya Portekizliler tarafından gerçekleştirilen askeri müdahale sonucu İran seferiyle birlikte hazırlıklara başlanmış ve 1538'de Bağdat, 1546 yılında Basra kenti ile körfezinin hâkimiyeti Osmanlıların eline geçmiştir. Yarımadanın doğu kıyısının fethi, batıda, kutsal topraklara yönelik ani bir saldırıyı ve bölgede konuşlanmış Portekizlilerin misyonerlik faaliyetlerine de bir önlem olmuştur.

Portekizlilere karşı Basra Körfezi'nin güvenliğini sağlamak isteyen Osmanlı kuvvetleri, sırasıyla bugünkü Kuveyt'i Suudi Arabistan'daki Katif kentini ele geçirmiş ve 1551 yılında sonradan beylerbeyliğine (1555) dönüşecek olan Lahsa Livası⁴

⁴ Liva: Osmanlı yönetim teşkilatında illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü.

kurulmuştur. Basra Körfezi'nden Katar'a kadar uzanan eyalet topraklarına, 1622 yılında Bahreyn'de katılmıştır (Kılıç, 2016).

Arap Yarımadası'nın her iki yakasında da mutlak hâkimiyet isteyen Osmanlı, Hicaz'da başarılı olmasına rağmen doğuda Fars, Portekiz kuvvetleriyle yaşanan çekişmeler, sıcak çöl iklimi ve Umman etrafındaki dağlık arazi mutlak hakimiyete engel olmuştur. Tüm bu dezavantajlara rağmen Basra'dan Katar'a kadar olan topraklar bir asır boyunca Osmanlı idaresinde kalırken, Umman'ın başkenti Maskat da 1552 yılındaki başarısız kuşatmanın ardından 1581-1588 yılları arasında Osmanlı himayesine girmiştir. Bu dönemde Avusturya'ya olan akınlar, İran ile yaşanan çekişmeler, lojistik desteğin zorluğu, coğrafi uzaklık ve Batılı denizcilerin saldırıları Osmanlı gücünü zayıflatmış, yarımadanın doğu sahilleri Umman merkezli Beni Halid Kabilesi tarafından işgal edilmiştir. Yine de buradaki Osmanlı politik nüfuzu Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştür.

Yaklaşık 200 yıl mutlak Osmanlı hâkimiyetinin sürdüğü Kızıldeniz sahillerinde Arabistan Yarımadası içlerinde Muhammed bin Abdülvahhab tarafından başlatılan Vahhabilik⁵ hareketi sonucu Osmanlı nüfuzu sarsılmaya başlanmıştır. Bugünkü El-Kasım merkezli Diriyeye Emirliği, bölgedeki başıbozuk çeteleri tek çatı altında toplamış ve İslam'ın kutsal kentlerini bünyesine almayı amaç edinmiştir. Osmanlı'nın İran ve Batılı devletlerle savaşta olması sebebiyle yarımada içlerindeki bu akım giderek güçlenmiş ve 1802-04 yıllarında Hicaz düşmüştür. 1805 yılında Mısır'da kurulan hıdivlik yönetimiyle Osmanlı'nın fiili etkisi bölgede oldukça azalsa da İslam halifesi emriyle bölgeye bir ordu gönderilmiş ve Suudi-Osmanlı Savaşları böylece başlamıştır. 1811-1818 yılları arasında devam eden savaşlar neticesinde Hicaz Bölgesi

⁵ Vahhabilik: Kökeni Selefilik'e dayanan 18. yüzyılda Muhammed bin Abdülvehhâb tarafından kurulan siyasi-dini mezhep.

yeniden (1813) Türk yönetimine girmiş ve ilk Suudi Devleti yöneticilerinin idam ettirilmesiyle son bulmuştur.

Savaştan kaçmayı başaran el-Suud ailesi üyeleri yarımadanın doğusunda yeniden örgütlenerek 1824 yılında Necid Emirliği'ni kurmuşlardır. Bu dönemde bölgede bir başka devlet olan Cebel Şammar Emirliği Osmanlı idaresini tanımakla birlikte Arabistan'ın iç kısmına hükmetmiş, Türklerden aldıkları yardımlarla da 1891 yılında İkinci Suudi Devleti'ni yıkmışlardır. Bu devletin bertaraf edilmesiyle Türk kuvvetleri 1840 yılında Yemen, 1872'de ise Kuveyt ve çevresini tekrar ele geçirmiştir. Ancak Kuzey Afrika'nın büyük ölçüde batılı devletlere kaybedilmesi, sanayi ve sömürge yarışında geri kalınması ve Ruslarla yaşanan savaşlarla zayıflayan Osmanlı Devleti'nin Arabistan çevresindeki varlığı da sarsılmaya başlamıştır.

İngilizlerin 1882'de Mısır ve 1899 yılında Kuveyt'i ilhak etmeleriyle Osmanlı karşıtı kabileler de İngilizlerle iş birliği içerisine girmiştir. 1902 yılında Riyad merkezli, sonradan Suudi Arabistan'a evrilecek olan Necid Emirliği /Necid ve Ahsa Emirliği /Riyad Emirliği kurulmuş ve Osmanlı'nın bölgedeki müttefiki Cebel Şammar Emirliği'ni zayıflatmıştır. 1911'de Afrika'daki son Türk toprağının kaybedilmesi, 1912-1913 yıllarında Balkanların, Doğu Trakya'nın elden çıkmasına rağmen, Osmanlı padişahlarının oldukça önem verdiği Hicaz Bölgesi ve Arap Yarımadası, 1916 yılına dek Türk toprağı olarak kalmıştır. Savaştan sonra dahi, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasına rağmen, "Çöl Kaplanı" lakaplı Fahreddin Paşa Medine'yi teslim etmemiş "Peygamberin kutsal mevkiini İngilizlere ve yandaşlarının himayesine terk etmem" diyerek 10 Ocak 1919 tarihine kadar Türk bayrağını Arabistan'da dalgalandırmayı sürdürmüştür.

2.2.3. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem ve Suudi Arabistan'da Devletleşme Çabaları

Osmanlı idaresinin giderek zayıfladığı 19. Yüzyılda Arabistan ve etrafına konuşlu İngiliz birlikleri, Türklerle açıktan bir savaşa tutuşmasa da Türk karşıtı Arap kabilelerini desteklemiş, olası bir savaşta çıkacak isyanın temelini hazırlamışlardır. Osmanlı'nın son dönemlerinde Arabistan'da yedi bağımsız devlet olduğu bildirilmiştir. Bunlar: Yemen İmamlığı, Asir Prenslığı, Mekke Emirliği, Necid Emirliği, Kuveyt Şeyhliği, Cebel Şammar Emirliği ve Cevf Bölgesi kabileleridir (Childs, 1935). Sadece Cebel Şammar Emirliği Osmanlı kuvvetleriyle iş birliği içerisindeyken, İstanbul doğumlu olup 60 yaşında Mekke Şerifi olarak Hicaz'a dönen Hüseyin bin Ali, Mart 1916'da Cihat çağrısına bağlılığını Enver Paşa hükümetine sunmasına rağmen Osmanlı yanlısı tutumunu bırakmış, İngilizlerin vaatlerine kanmıştır. İngiltere hükümetiyle anlaşarak Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmiş, 10 Haziran 1916'da isyan ederek, kendisini "Arap Memleketlerinin Kralı" ilan etmiştir (Bostancı, 2014).

Birinci Dünya Savaşı'nın bitişiyle 400 yıllık Türk hâkimiyeti Arabistan Yarımadası'nda fiilen son bulmuş ve İngiliz destekli, Hicaz Haşimi Krallığı kurulmuştur. Şerif Hüseyin'in tüm Arap memleketleri üstünde hak iddia etmesi, Versay Antlaşması'na uymayı reddetmesi ve Arap Yarımadası'nın öbür ucundaki Necid Emirliğiyle zıt politikalar gütmesi sonunu hazırlamıştır.

400 yıllık Türk hâkimiyetinin ardından yarımadadaki bağımsız devletler erk savaşına tutuştu. Günümüzdeki üçüncü Suudi devletinin temellerini oluşturan Necid Emirliği, 1921 yılında, Ali Reşid, Ha'il, Cebelışemmer adlarıyla da bilinen Cebel Şammar Emirliğini, 1922 yılında ise Asir Prenslığını topraklarına katmıştır. 1926 yılında ise peygamber soyundan gelen Sünni, Haşimilerin kontrol ettiği Mekke ve Medine'ye saldırmış ve Hicaz Emirliği'ni tarih sahnesinden silmiştir. Bu tarihten sonra

Abdulaziz bin Suud, Hicaz ve Necid Kralı sıfatıyla ülkesine hükmetmiş ve kutsal topraklarda günümüzde de süren Vahhabi yönetimini kurmuştur. 1932 yılında İngilizlerin resmen hükümetini tanınması ardından Abdulaziz bin Suud, “Suudi Arabistan Kralı” sıfatını üstlenerek modern Suudi Arabistan devletinin de ismini belirlemiştir.

Yeni kurulan devletin kuzey sınırı İngiliz sömürgeleri (Kuveyt, Irak ve Ürdün) tarafından çevrelenmiş, doğu ve güneydoğusu da aynı şekilde İngiliz sömürgeleri olan Katar, Bahreyn, sonradan Birleşik Arap Emirlikleri’ne evirilecek olan Ateşkes Devletleri ve Umman yer almıştır. 1934 yılında Yemen ve Suudi Arabistan arasında savaş patlak vermiş, Taif Barışı ile Hudeyde Yemen kontrolüne geçerken, Cizan, Yukarı Asir ve Necran Suudi Arabistan’a bağlanmıştır. Umman sınırına kadar uzanan Rübülhali Çölü üzerinde de kontrolün sağlanması ardından günümüz Suudi Arabistan’ının 13 idari bölgesini oluşturan sınırlar kabaca çizilmiştir.

Osmanlı idaresi sonrası İngiliz etkisinin görüldüğü Arap Yarımadası, pek çok devlet arasında bölünmüş ancak çöl kumlarına çizilen sınırlar, politik zayıflıklardan, yüksek siyasi tansiyondan ötürü kesinlik kazanamamıştır. Karada ve denizdeki sınır anlaşmazlıkları daha geniş etki sahaları kazanmak için değil, potansiyel olarak toprağın altında yatan milyarlarca dolarlık gaz ve petrol kaynakları için ortaya çıkmıştır. Doğrusal sınırlara sahip olmasına rağmen Arap Yarımadası’nda 1922’den günümüze 15 sınır anlaşmazlığı yaşanmıştır. Bunlardan zaman içinde 14’ü çözüme kavuşurken, B.A.E-İran arasındaki Ebu Musa Adası’nın akıbeti hala belirsizdir. Bahsi geçen on beş sınır anlaşmazlığının dokuzu başlı başına yarımadanın en büyük ülkesi olan Suudi Arabistan ve komşuları arasında yaşanmıştır (Wiegand, 2014).

Çöllerin geniş yer kapladığı Arabistan’da sömürü imparatorlukları kesin sınırlar üzerinde çok kafa yormamış, Sykes-Picot antlaşması uyarınca da Orta Doğu, İngilizler ve Fransızlar arasında bölgelere ayrılmıştır. Ürdün sınırı, rivayete göre

Winston Churchill tarafından bir yemek masasında “Winston’un Hıçkırığı” hadisesiyle çizilmiş (The New York Times, 2012), 1925 yılında imzalanan Hadda Antlaşması’yla yürürlüğe girse de Suudi Arabistan, 1965’e kadar Akabe şehri üstündeki hak iddialarını sürdürmüştür.

Akabe Körfezi’nde uzun süre paylaşılmayan bir başka yer, Mısır’ın hak iddia ettiği ıssız Tiran ve Sanafir Adaları’dır. 2016 yılında Mısır meclisinin onayıyla Suudi Arabistan’a devredilen bu adaların devir kararını 2017 yılında Mısır yüksek mahkemesi bozmuş, birkaç gün sonra devlet başkanı Sisi tarafından meclis kararı onanarak adalar Suudi Arabistan’a devredilmiştir.

1922 yılında Uceyr Konferansı esnasında Suudi Arabistan’ın selefi Necid Emirliği ve İngiltere’ye bağlı Irak ve Kuveyt arasında tarafsız bölgeler oluşturulmuştur. Bu tarafsız bölgeler stratejik önemlerini yitirmesi gerekçesiyle Kuveyt ile 1965, Irak ile 1982 yıllarında eşit olarak iki parçaya bölünmüştür. Kuveyt ile Suudi Arabistan arasında kalan tarafsız bölge bölünmesine rağmen buraya tabi ada ve adacıkların paylaşılmasında ihtilaflar çıkmış, İran’ın bölgede gaz aramaya başlaması, 2000 yılında bu iki devleti anlaşma masasına oturmasını sağlamıştır.

Daha doğuda Suudi Arabistan’ın Katar, B.A.E ve Umman sınırları İngiltere tarafından 1913-14 yıllarında mavi ve mor hatlar adıyla belli belirsiz çizilmiş, ilerleyen yıllarda ise paylaşılmayan vahalar, potansiyel yer altı kaynakları ve sınır sorunlarını beraberinde getirmiştir. Bu bilinmezlikler sonucunda kesin sınırlar B.A.E ile 1974, Umman ile 1990 ve Katar ile 2008 yılında çizilebilmiştir.

Necid Emirliği süresince bir başka bağımsız devlet olan Yemen ile sınırlar, savaşarak 1934 yılında Taif Antlaşması uyarınca çizilmiştir. Ancak Yemen’in iki ülke arasındaki adalarda hak iddia etmesi üzerine pek çok sınır çatışması yaşanmıştır. Tansiyonun dinmesinin ardından 1995, 1997 ve 1998 yıllarında birtakım görüşmeler

yapılarak 2000 yılında nihai karar alınmıştır. Emperyalist güçlerin geçici hevesleri ve çıkarları adına çizdikleri/çizemedikleri sınırlar yaklaşık bir asırdır bölge ülkelerinin gündemlerini meşgul etmiş, ülkeler arasında zaman zaman sıcak çatışmalara dönmüştür.

2.2.4. Suudi Arabistan'ın Güncel Yönetim Yapısı ve İdari Bölünüşü

Osmanlı hâkimiyetinin Arap Yarımadası'nın batısına nazaran daha zayıf olduğu iç ve doğu kesimlerde kurulan üç Suudi devleti, etki alanını da bu sahada genişletmiştir. Üçüncü Suudi devleti önce Riyad, ardından Ahsa ve Ha'il bölgelerini ele geçirerek batıya doğru ilerlemiş, Hicaz ve Asir'in fethiyle Hicaz ve Necid Krallığı formuna bürünmüş ve daha sonra Suudi Arabistan adını almıştır. Krallığın ilk dönemindeki idari bölünüşü, doğuda Ahsa, kuzeyde Şammar, ortada Necid, batı sahillerinde Hicaz ve güneybatıda ise Asir olarak beş, Rübülhali Çölü'nün sonradan ülke topraklarına katılmasıyla altı idari parça şeklinde ifade edilebilir.

Şekil 8: Suudi Arabistan İdari Bölünüş Haritası

Kaynak: CIA, (2013)

Altı bölge zaman içinde parçalanarak daha küçük bölgeler halini almış, bugünkü Suudi Arabistan “mıntıka” adı verilen on üç bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler; Cevf, Tebük, Medine, Mekke, Baha, Asir, Cizan, Necran, Riyad, Kasım, Hail, Doğu ve Kuzey Sınırı bölgeleridir.

Bu on üç bölgeden yüzölçümü olarak en büyüğü Doğu Bölgesi, en küçüğü, Baha’dır. En kalabalık nüfus Mekke’deyken en az nüfus Kuzey Sınırı Bölgesi’ndedir. Nüfusun en yoğun olduğu bölge, Cizan, en az yoğun olduğu bölge ise yine Kuzey Sınırı

Bölgesi'dir. Valilerin yönettiği bu 13 bölge (Mıntıka) “muhafaza” adı verilen 118 belediyeye bölünmüştür.

Suudi Arabistan, Suudi ailesi idaresi altında yönetilen, totaliter, mutlak monarşinin hüküm sürdüğü bir devlettir. Devletin idari temeli, birinci Suudi devleti olan Diriye Emirliği zamanında Suud bin Muhammed tarafından atılmıştır. El-Suud'un babası Muhammed ise Diriye Vadisi'ni uzunca bir süre yöneten Aneze kabilesine bağlı Mukrin aşiretinin bir ferdidir. Dönemin Diriye Emiri, Suud oğlu Muhammed ise Vehhabilik'in kurucusu Muhammed bin Abdülvehhab ile ittifak kurmuş ve bu ittifakı, kızıyla evlenerek, aile bağlarıyla pekiştirmiştir. Bu evlilik neticesinde Suudi hanedanlığının dini mezhebi de belirlenmiştir.

Suudi Arabistan kralı ülke yönetiminde tam yetkiye sahip olsa da 1992'de yayımlanan bir deklarasyonla, aldığı kararların Şeriat kanunlarına ve peygamberin sünnetine uygun olması esas kılınmıştır. Kralın kararları ülkedeki dini önderlerden oluşan ulema sınıfı tarafından kontrol edilmektedir. Rejimden dolayı siyasi partinin bulunmadığı ülkede genel seçimler yapılmamakta, kral hükümet başkanı olarak aynı zamanda başkomutandır. Suudi ailesi mensuplarının baskın rol oynadığı bakanlar kurulunda ise başbakan, içişleri bakanı, devlet bakanı, savunma bakanı yine bu ailedendir. 13 bölgeye ayrılan ülkede valiler Suudi hanedanlığının prensleridir. Bölgelerin alt bölümleri olan 118 belediyenin başkanı ise kral tarafından atanmakta ancak yerel belediye meclisleri adına seçimler yapılmaktadır. Kral Fahd'dan beri “İki Kutsal Caminin Hizmetkârı” unvanını kullanan Suudi Arabistan kralının ve veliaht prensin seçimine ise mevcut kralın oğulları ve erkek torunlarının oluşturduğu “Sadıklar Meclisi” karar vermektedir.

3. SUUDİ ARABİSTAN'DA EKONOMİK YAPININ GELİŞİMİ VE NÜFUS ÖZELLİKLERİ

Bir asır öncesine dek geçimini avcılık, balıkçılık ve hayvancılık gibi primer faaliyetlerle⁶ sağlayan Körfez ülkelerinde, göçebe yaşam tarzının pratikleriyle örülü bir düzen hâkimdi. Petrol ve gaz rezervlerinin bölgede bulunmasıyla, yarımadanın yüzölçümü bakımından en büyük ülkesi olan Suudi Arabistan -doğal olarak- en fazla paya sahip olmuştur. Dünya petrol rezervlerinin beşte birine sahip Suudi Arabistan, üretime bağlı olmakla birlikte, 50-250 yıl daha bu kaynaktan faydalanabilecektir (Richards A. vd, 2013). Altyapı, iskân ve işgücü bağlamında büyük bir sıçrama yaratan petrol gelirleri neticesinde Suudi Arabistan ve Arap Yarımadası'nın yaşadığı ekonomik dönüşüm bu bölümün konusudur. Ekonominin petrol endüstrisi lehine hızlı dönüşümü sosyal alanda büyük sonuçlar doğurmuştur. Uzun bir süre etnik Arapların yaşadığı yarımada, endüstriye katılan yabancı göçmen işgücü nüfusu demografik ve sosyal parametrelere etki ederek görece homojen nüfus yapısında değişiklikler meydana getirmiştir.

Türk egemenliği altında 400 yıl geçiren Arap Yarımadası, hâkimiyetin son yüzyılına kadar politik olarak büyük ölçüde istikrarlı kalmıştır. 18. Yüzyılda Fransa'da ortaya çıkan milliyetçilik fikrinin ardından Arap Yarımadası'nda da aşiret isyanları görülmeye başlanmıştır. Mezhep ve fikir farklılıkları neticesinde Arap kabileleri arasında dahi ayrılıklar yaşanmış, özellikle Türk nüfuzunun az olduğu yarımadanın iç kesimlerinde zaman zaman çatışmalar görülmüştür. Günümüz Suudi Arabistan'ının kurulduğu bu bölgede petrol öncesi ve sonrası dönemlerde iki farklı ekonomik altyapı ve bu hususta gelişen siyasi kültür dikkat çekmektedir. İlerleyen alt bölümlerde ise

⁶ Primer Faaliyet: Temel geçim ürünlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak doğadan sağlandığı, insanın doğal çevreyle maksimum etkileşime girdiği ekonomik faaliyet türüdür.

Suudi Arabistan başta olmak üzere Arap Yarımadası'nda yaşanan ekonomik dönüşüme yer verilmektedir.

3.1. Petrol Öncesi Dönem

Büyük bölümünün çöllerle kaplı olduğu, göçebe topluluklara ev sahipliği yapan, toprak verimliliği bakımından Mezopotamya ve Nil havzalarının avantajlarından yoksun, işlemeye elverişli toprakların ise sınırlı olduğu Arap Yarımadası, antik uygarlıkların geliştiği bölgelere yakın olmasına rağmen dezavantajlı iklim koşullarından dolayı yerleşik bir medeniyete ev sahipliği yapamamıştır. Birbirinden izole vahalarda yaşam süren kabileler, ticaret rotalarında bulunan topraklar için erk savaşları vermiş, hayatlarını idame ettirebilecek kaynakları ticaret vasıtasıyla kazanmayı ummuşlardır.

Arap Yarımadası'nda ticari ve tarihi açıdan en önemli merkez Mekke'dir. M.Ö. 2000'li yıllardan bu yana yerleşimin devamlı olduğu kent, İslâmiyet öncesi dönemde de putperestler için hac ve ticaret merkeziydi. Kâbe'nin etrafında büyüyen Mekke'nin önemi İslâm ile artmış, günümüzde dahi en büyük gelir kalemlerinden biri olan hac turizmi ise şehrin kalkınmasında ciddi rol oynamıştır.

İslami medeniyetin kutsal şehirlerinin yer aldığı Hicaz Bölgesi'ne Türk yönetimi altında ayrı bir önem verilmiş, yörede yetişmeyen tarım ürünleri, civar eyaletlerden, Habeşistan, Yemen ve Mısır'dan sağlanmıştır. Hint Okyanusu ile Akdeniz'i birbirinden ayıran Arap Yarımadası, coğrafi konumu itibariyle ticaret kervanlarının uğrak noktası olmuştur. Süveyş Kanalı'nın açılmasının ardından, özellikle yarımadanın batı sahil kesiminde ekonomik hareketlenmeyle Cidde Limanı ve kenti gelişmiş, Osmanlı parasının yanı sıra yabancı dövizler de sirkülasyona girmiştir (Ochsenwald, 1984).

Herhangi bir mamul maddenin üretilmediği Hicaz Bölgesi'nde ekonomi, barındırdığı çeşitlilik yüzünden oldukça kırılgan bir hâl almıştır. Osmanlı'nın tek kur politikası neticesinde ürün fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar, Sudan, Mısır ve Yemen'de baş gösteren kıtlıklar ve en büyük ihracat kalemleri olan kahve ile baharatın Avrupa'ya Yemen dışından, batılı devletlerin sömürgeleri üzerinden sağlanması, bölge ekonomisinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Ayrıca 1869 yılında açılan Süveyş Kanalı da Cidde'ye yarar sağladığı kadar zarar da getirmiştir. Kızıldeniz'e giren gemiler yakıt almak ve mallarını başka bölgelere göndermek için Cidde Limanı'nı kullanırken, kanalın açılmasından sonra Cidde'yi pas geçmeye başlamışlardır. Mısır'ın Türk idaresinden çıkmasının ardından Arap Yarımadası Mısır'dan Irak'a kadar İngiliz sömürgeleriyle çevrelenmiş ve Hicaz, ticari merkez olma özelliğini Hac turizmi dışında büyük ölçüde kaybetmiştir.

Yarımadanın batısında olduğu gibi doğu sahilleri de liman vasıtasıyla yürütülen ticari faaliyetlerle ekonomik girdi sağlamıştır. Osmanlı idaresi altında Mezopotamya Basra Limanı'yla dış dünyaya bağlanmış, limana yakınlığı sebebiyle Necid ve Kuveyt de gelişmeye olanak bulmuştur. Tarım topraklarının sınırlı olduğu bölgede Umman kıyılarından Basra Körfezi'ne kadar başlıca ticaret malları işlenmemiş ürünlerden oluşmaktaydı. Bugün dahi balıkçılık başta olmak üzere, vahalarda yapılan hurma tarımı, geleneksel olarak şahin ve atmacalarla yapılan avcılık ve inci toplayıcılığı başlıca ticaret ürünlerini oluşturmaktadır.

Osmanlı yıllıklarında Ahsa/Necid Sancağı olarak geçen günümüz Arabistan'ının doğu kıyılarında üretilen toplam tarım ürünlerinin %88'ini hurma oluşturmakta ayrıca inci avcılığından söz edilmektedir. Sığır ve koyun vergisinin alınmadığı sancakta hayvancılık faaliyetlerinin sadece deveyle sınırlı olduğu anlaşılmaktadır (Eroğlu vd. 2005). Birinci Dünya Savaşı'nın ardından bölge İngiliz

hâkimiyetine girmiş, böylece bağımsız emirlikler tek çatı altında toplanmış ve ticari faaliyetlerde artış yaşanmıştır. Ancak ticaretin tek elde toplanması pazar hacmini ve çeşitliliğini kısıtlamış, 1929 Ekonomik Krizi'yle birlikte en büyük ihracat kalemi olan, inci avcılığı neredeyse bitme noktasına gelmiştir.

3.2. Petrolün Yeniden Keşfi ve Suudi Arabistan'da Ekonomik Dönüşüm

İnsanlık tarafından kullanımı çağlar öncesine dayanan petrol, M.Ö. 4000li yıllarda Çin'de, daha yakın zamanlarda ham hali -özellikle parafin-, Babil ve Pers imparatorluklarında aydınlatma için kullanılmış, Mısır ve Roma'da ise asfalt ile katran günlük hayatın bir parçası olmuştur. 10. yüzyılda Sumatra ve Amerikan yerlilerinin ilaç olarak ham petrolü kullandığı, o dönemden kalan eşyalar sayesinde saptanmıştır (DNR, 1999). Çıkartmak için teknoloji ve maliyet gerektiren petrol, geçmiş zamanlarda yeryüzüne sızan ham haliyle kullanılmış, 1859 yılında ilk petrol kuyusu açılana dek kullanımı oldukça kısıtlı kalmıştır. Bu tarihte ABD-Pennsylvania'da çıkarılmaya başlanan petrol, zamanla güney eyaletlere de yayılmıştır. Basra Körfezi'ndeki doğal sızıntılar yüzünden bu bölgede de petrol olabileceği düşünülmüş ve ilk modern kuyu 1908 yılında İran'ın Mescid-i Süleyman kentinde açılmıştır.

Orta Doğu'nun önemi bölgede petrol bulunmasıyla hızla artmış, İran'ın ardından bu keşifleri 1927 Kerkük, 1931 Bahreyn, 1938 Suudi Arabistan ve diğer devletler izlemiştir. En büyük gelir kaynakları hurma, hac ve inci avcılığı olan Suudi Arabistan, 1929 yılındaki büyük buhrandan olumsuz etkilenmiş, hac faaliyetinde yarıdan daha fazla düşüş, lüks tüketim ürünlerine talep azaldığı için inci avcılığında da gerileme meydana gelmiştir. Bunun üzerine Kral İbn-i Suud, 1933 yılında Amerikan şirketlerle protokol imzalayarak ülkede petrol aramaya başlamış ve 1989'da millileştirilene dek ARAMCO'ya dönüşecek olan kuruluşun temelleri atılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından artan petrol endüstrisi ülkede hac ve hurma ticaretinden büyük pay almış ve 2018'de ülke GSYİH'nin %42'sini, ihracat gelirlerinin ise %90'ını oluşturmuştur (Forbes, 2018). Artan işgücü talebini karşılamak için, göçebe bedeviler petrol sahalarında yerleşik hayata geçirilerek vasıfsız işçi sınıfı oluşturulmuş, böylece sosyal yapıda bozulmalar başlamıştır.

Suudi Arabistan ekonomisinin geçmişi hakkında rakamlar vermek oldukça güçtür. Mutlak monarşinin hüküm sürdüğü ülkede hazine, kralın cüzdanıdır. Petrolün Suudi Arabistan'da ilk çıkarıldığı yıldan itibaren üretimi tüketimiyle doğru orantılı bir şekilde artmış, elde edilen gelirler ülke içi kalkınma için kullanılmıştır. Ancak ülkede ticaret hukuku ve denetleyici kamu kuruluşları yeterli seviyede değildir. Bu kaynaktan elde edilen gelirlerden doğan sorunlarla ilgilenebilecek düzeyde tecrübeli personel bulunmamaktadır. Küçük bir eğitilmiş grup ve petrol işçileri dışında, devlet gelirlerinin, toplum yararına harcanılması için kralı sıkıştıracak örgütlü bir grup da mevcut değildir (Vassiliev, 2000). 1950'lerin sonlarında kraliyet ailesinin, elde ettiği 300 milyon dolar petrol gelirinin önemli bir bölümünü kendisine ayırdığı, geri kalanın da bir bölümünün tüccar, hükümet görevlileri ve danışmanlar arasında paylaştırıldığına dair kaynaklar vardır (aktaran Koyun, 2006).

1932 yılında bugünkü adını alan Suudi ailesi devletinin ekonomi, eğitim, sağlık gibi temel bakanlık alanlarında ihtisaslaşması dahi savaş sonrası döneme dek uzamıştır. Ülke ekonomisinin muğlak olmasının bir diğer sebebi ise 1952 öncesinde sabit para biriminin olmayışydı. Suudi Riyalinin yanı sıra İngiliz altınları, Mısır Poundu, Hindistan Rupisi ve Avusturya Taleri de kullanılıyordu. 1952'de SAMA (Saudi Arabia Monetary Agency) kurulmuş ve birkaç yıl sonra adı Merkez Bankası olarak değiştirmiştir. Kurumun asıl amacı, Suudi parasını istikrara kavuşturmak ve güçlendirmek, gelirleri ve harcamaları merkezileştirmek ve ulusal ekonomiye ve Maliye

Bakanlığı'na yardım sağlamaktır. 1957'de Suudi Arabistan IMF'ye (International Monetary Fund) üye olmuştur. Bu tarihten sonra ülke, küresel piyasalarda adını duyurarak yabancı yatırımcılar için bir cazibe merkezi haline gelmiştir (Al-Farsy, 1990). 1960 yılında Bağdat'ta kurulan OPEC'in (Organization of Petroleum Exporting Countries) kurucu üyelerinde biri olan Suudi Arabistan böylece küresel petrol piyasasında da söz sahibi bir ülke konumuna yükselmiştir (aktaran Koyun, 2006).

Petrol fiyatındaki dalgalanmaları minimuma indirmek için kurulan OPEC ilk yıllarında, petrol üreten diğer tüm devletlerden yaklaşık iki kat fazla üretim yapıyordu. Bu durum 1973 Petrol Kriziyle dengelenmiş olup günümüzde üretilen toplam varil petrolün %58'i OPEC ülkelerinden sağlanmaktadır. Kuruluşunu takip eden on yıl içerisinde üye ülkeler arasında en çok günlük petrol üreten (8 milyon varil/gün) Suudi Arabistan, toplam üretimin %15,8'ini tek başına karşılamaktaydı. Ancak petrole olan yüksek taleple tarım ve diğer ticaret ürünlerinden daha fazla katma değer sağlaması nedeniyle 2017 yılı verilerince toplam 32,5 milyon varil/gün petrol üretiminin %30,6'sının Suudi Arabistan tarafından karşılandığını göstermektedir (OPEC, 2018).

3.3. Uluslararası Alanda Suudi Arabistan Ekonomisi

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, petrolün dünya piyasasında yüksek talep görmesiyle Suudi Arabistan, içinde bulunduğu bölgenin ekonomik liderliği için İran, İsrail, Mısır gibi ülkelerle çekişme halindeydi. İran'da yaşanan İslam Devrimi ve Arap-İsrail Savaşları ardından politik bağlamda güçlenen Suudi Arabistan, ekonomik yükselim sürecine girmiş, 2010 yılında baş gösteren Arap Baharından da minimum zararla kurtulmuştur. Günümüzde üçüncü ülkeler üzerinden İran ve İsrail ile çeşitli politik ve ekonomik savaşları yürüten ülke, Amerikan desteğiyle bölgede tek baskın ses olma niyetinde görünmektedir.

Suudi Arabistan, 1945 yılında kurucu üyesi olduğu Arap Birliği'nde bölgesel politik gücü yakalamış, 1952'de, sonraları Merkez Bankası'na evrilecek olan SAMA'nın kuruluşunun ardından da ekonomik gücünü küresel piyasalarda gösterme fırsatı bulmuştur. Ekonomisini dış dünyaya daha kolay adapte edebilmek adına AMF (Arab Monetary Fund), IBRD (International Bank for Reconstruction and Development), IDA (International Development Association), IFAD (International Fund for Agricultural Development), IFC (International Finance Corporation), MIGA (Multilateral Investment Guarantee Agency) gibi uluslararası ekonomik kalkınma ajanslarına ve AfDB (African Development Bank), IDB (International Development Association) gibi bölgesel bankacılık organizasyonlarına üye olan Suudi Arabistan ayrıca G-20 ve G-77 üyesidir.

Petrol temelli kalkınan ülke ekonomisi, sektörel çeşitlenmenin az olduğu bir yapıya bürünmüş, bazı sektörlerde ise gerilemeler yaşanmıştır. Örneğin; buğday üretimi 1970 başlarında 7,5 milyon tonken 1977'de 7 milyon tona düşmüştür. 1960-77 arasında, imalat sektörü, GSMH'nin %10'u olarak kalmaya devam etmiştir. Tarım yapılabilir alansa büyüklük açısından değişmemiştir (UN ESCWA, 1980) (aktaran Koyun, 2006). The World Bank (2017a) verilerine göre ülkenin GSYİH'yi 1968 yılında 4,1 milyar dolar olarak açıklanmış, 1973 petrol ambargosunun ardından artan petrol fiyatlarıyla on yıl içinde GSYİH 80 milyar dolara ve devam eden yıllarda 185 milyar dolara yükselmiştir. Bu eğilim, petrol talebiyle doğru orantılı olarak günümüzde de artarak devam etmektedir.

Petrol ve buna bağlı ağır sanayi sektörlerinin büyük pay sahibi olduğu ülkede karbondioksit emisyonu da 1960'da kişi başı yarım tonun biraz üzerindeyken bugün 19 tonun üstüne çıkmıştır (The World Bank, 2014). Petrolün hızlıca güçlendirdiği Suudi Arabistan ekonomisinde, karbondioksit salınımının hızla artması

çevre sağlığı bakımından endişe edici bir durumdur. Petrol Krizi sonrası petrol ve petrole bağlı sektörler ülke ekonomisinin beşte dördünden fazlasını teşkil ederken, tükenebilen bir yakıt olması ve dünyada yeşil enerji kaynaklarının rağbet görmeye başlamasıyla bu oran azalma göstermiştir.

Ülkenin 2018 yılında 782 milyar doların üstünde çıkan GSYİH'sinde (The World Bank, 2018) petrolün payını azaltmak için Çalışma ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı "Vizyon 2030" kapsamında çeşitli projeler geliştirmiştir. %16 olan petrol dışı ürünlerin ihracattaki payını %50'ye çıkarmak, -2010'da %37 olan- 6 yılda %49'a çıkan özel sektördeki petrol dışı alanların ekonominin temelini oluşturması gerektiği Çalışma ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nın 2016 raporunda belirtilmiştir (MLSD, 2016). 50 yıllık süreçte kat be kat büyüyen Suudi Arabistan ekonomisi ara eleman bulmakta güçlük çekmiş, bu açığı yabancı işgücüyle kapatmıştır. Çalışma fikri ve ahlakının toplum nezdinde yeteri kadar benimsenmediği ülkede yabancı göçmen işgücü, ekonomiyi sırtlayan en büyük faktör olmuştur.

3.4. Suudi Arabistan'ın Nüfus Özellikleri Ve Demografik Hareketlilik

Arap toplulukları bugün her ne kadar metropol şehirlerde yaşasa da son yüzyılda ciddi bir ekonomik gelişim gösteren Suudi Arabistan'da siyasi ve toplum yapısında kabileciliğin çıktılarını görmek mümkündür. Antik toplumlardan bedevilere ve günümüz Arabistan'ına dek bölgede onlarca farklı hükümlük kurulmuştur.

İslam öncesinde de putperestler için bir hac merkezi ve ayrıca önemli bir ticaret noktası olan Mekke, geçmişteki önemini sürdürmektedir. Devamlı bir mobil nüfusun var olması şehrin, nüfus verilerini tutmayı zorlaştırmış, sayıların kesinliğinde şüphelere yol açmıştır. Osmanlı'da I. Bayezid döneminde tutulmaya başlanan tahrir

defterleri, bölgenin demografisi hakkında fikir sağlamaktadır. II. Selim'in Mısır ve Hicaz fetihlerinden sonra, ülke genelinde gerçekleşen 1520-1530 sayımlarında Arap vilayetinde yaklaşık olarak 660 bin nüfusun barındığı yazmakta bunların da yaklaşık 115 bininin Halep ve Şam'da yaşadığı değerlendirilmektedir (Elibol, 2007). Yine bu sayı sadece sayıma dâhil edilen yetişkin erkeklerden ve Irak, Suriye, Filistin, Hicaz ve Mısır gibi Arap bölgelerinin toplamından elde edilmiştir.

Takip eden dönemlerde tahrir defterleri tutulmamış, 17. ve 18. yüzyıllarda Anadolu ve Orta Doğu'yu ziyaret eden batılı gözlemciler, Musul, Şam, Bağdat gibi şehirlerde nüfusun dramatik bir biçimde azaldığını bildirmişlerdir (Elibol, 2007). Bu duruma zührevi hastalıkların, yüksek bebek ölümlerinin, bulaşıcı salgınların neden olduğu, ayrıca küçük yerleşim yerlerinin boşalarak büyükşehirlere göç edildiği de rapor edilmiştir (Elibol, 2007). Osmanlı'da ilk modern nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştır. Sadece erkek nüfusu sayılmış, emirler tarafından yönetilen ve içişlerinde bağımsız olan Hicaz gibi eyaletler ise sayıma dâhil edilmemiştir.

Yine aynı şekilde ikinci nüfus sayımının yapıldığı 1844 yılında da bazı bölgelerde sayım yapılamamasına rağmen aynı tarihlerde Fransız tarihçi Ubcini "Letters on Turkey" eserinde Arabistan nüfusunu 900 bin olarak kayda geçirmiş ancak nüfusa Habeşistan'da dâhil edilmiştir. Yapılan sayımda ayrıca Basra-Hicaz Bölgeleri'ndeki siyahî nüfus hariç tutulmuştur (Ubcini, 1973) (aktaran Elibol, 2007). Detaylı nüfus sayımlarının başladığı 1885 ve ikincisi yapılan 1914 sayımlarında dahi Osmanlı Arabistan'ında yeterli altyapı bulunmadığından sağlıklı veriler elde edilememiştir.

İrlandalı gazeteci Keane'nin 1909 tarihli "Asia" adlı eserinde Mekke'nin nüfusunun 60 bin, Medine'nin 48 bin, Riyad'ın 15 bin, Ha'il ve Taif'in ise 10 bin olduğunu yazmıştır (Keane, 1909). Hicaz Bölgesi'nin 2,5 milyon nüfusa sahip

olduğunun kaleme alındığı eserde yazar, herhangi bir güvenilir kaynağın yahut sayımın olmadığı bölge için verilerin sadece tahmini olduğuna dikkat çekmektedir. Bazı sayımların hane sayısından yürütülen tahminlere dayandığı söz konusu olmuştur. Buna göre 1800'lü yılların başında Hicaz Bölgesi'nde, hac zamanı dışında nüfus, Cidde ve Medine'de 18-20 bin, Mekke'de ise yaklaşık 40 bin olduğu saptanmış, yüzyılın sonuna dek bu sayının ikiye katlandığı ifade edilmiştir. Bölgenin üç büyük şehrinden hariç, diğer vaha, sahil kasabaları ve daha içerideki yerleşim birimlerinde toplam nüfus 85 bin olarak kaydedilmiş, yine bu nüfusun da yüzyılın sonunda ikiye katlandığı belirtilmiştir. Ayrıca kesin rakamlarla sayılması mümkün olmayan 50 bin kadar konargöçer bedeviden de söz edilmiştir. 1877 yılında 240 bin baş erkek nüfusunun yanı sıra bedeviler, köleler, kadınlar, çocuklar ve yabancı göçmenlerle bölge nüfusunun 2,5 milyon olduğu kabul edilebilir bir varsayımdır (Ochsenwald, 1984).

Yarımadanın doğusunda ise Basra vilayetinde düzenli sayımlar yapılmıştır ancak vilayete bağlı Necid sancağında Vahhabi hareketinden ötürü otonom, kimi zaman bağımsız bir idare süren günümüz Suudi Arabistan'ının selefleri nedeniyle buradaki nüfus kayda girmemiştir. Sancak; Katif, Hofuf ve Katar livalarına ayrılmış, 1899-1900 yıllarında Katar Livası hariç 75 bin kişi olduğu kayıtlara geçmiştir. Ayrıca resmi olarak sayıma tabi tutulmayan aşiret nüfusları toplamı 285 bin olarak tahmin edilmiştir (Eroğlu vd., 2005).

Arap Yarımadası'ndaki kabilelerin daha verimli topraklar ve daha iyi bir yaşam arayışı neticesinde sürekli yer değiştirmeleri bölgede nüfus sayımını problemlili bir hale getirmiş, nitekim Suudi Arabistan'ın ilk resmi nüfus sayımı 1974 yılında yapılabilmektedir. İç kesimlerdeki mobil yaşam pratikleri modern Suudi Arabistan'ın kuruluşundan sonra da devam etmiş, petrolün temel geçim kaynağı olmaya başladığı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde göçebe nüfusun iskân edilmesiyle azalma

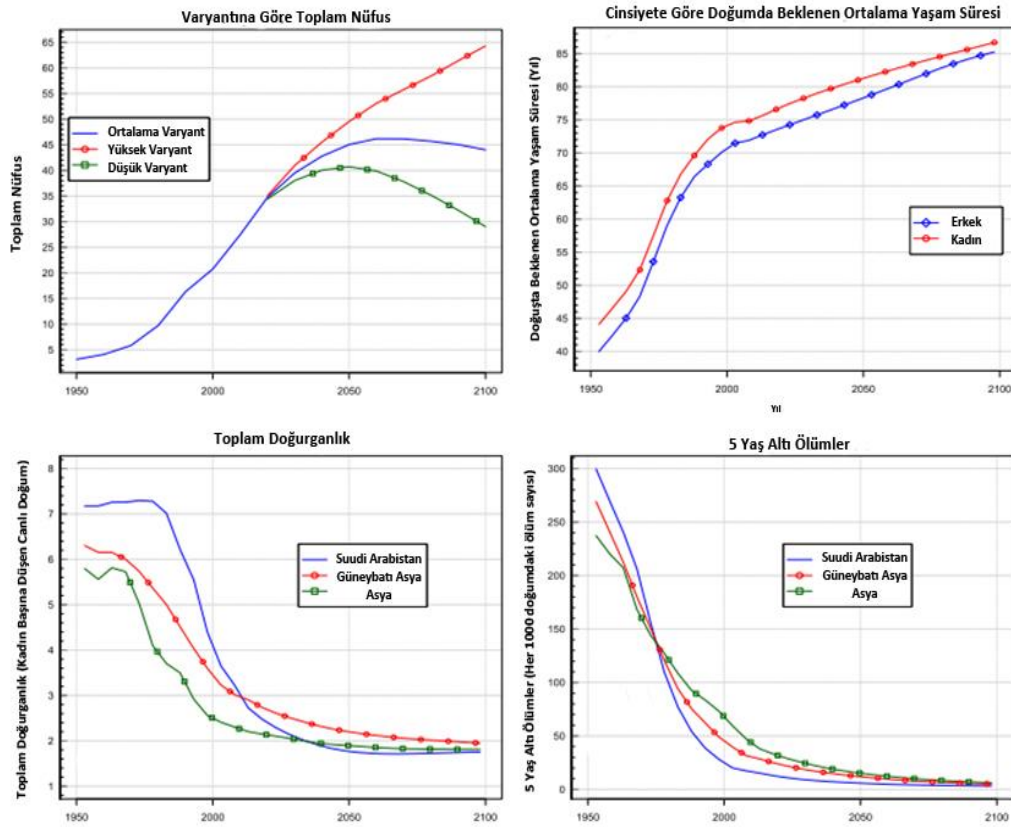
gözlemlenmiştir. Bu süre zarfında ülkenin eğitim, ulaşım, iletişim, sağlık gibi temel altyapı hizmetlerinin tesis edilmesinde de zorluklar yaşanmıştır. İlk resmi nüfus sayımından önceki ülkenin nüfus verisi BM (Birleşmiş Milletler) ve FAO'nun (Food and Agriculture Organization) raporlarından sağlanmıştır. 1974'te devletin yaptığı ilk çalışmada toplam 7 milyon nüfusun %11,3'ü Suudi olmayan yabancılardan, günümüzde toplam nüfusun %5'inin de altında olan Suudi konargöçer nüfusu ise %26,6 yani 1,86 milyon olarak kayda geçmiştir.

3.5. Suudi Nüfusun Gelişimi

Suudi ailesinin Vahhabilik çatısı altında topladığı bölgenin diğer kabileleri, İslâm'ın kutsal şehirlerinden Mekke'nin el-Suud tarafından ele geçirilmesiyle bu hanedanlığa biat etmiş, böylece Suudiler ülke içinde ve bölgede gücünü kanıtlamıştır. Devlet düzeninin tesis edilmesiyle Suudi Arabistan, ekonomik ve altyapı alanlarında gelişim kaydetmeye başlamış, devletin en büyük ticari markası olan ARAMCO, ülke ekonomisinin yanı sıra kraliyet ailesinin politik gücüne de katkı sağlamıştır. Ancak, ülkenin kuruluşu olan 1932 yılından 1974 yılına dek resmi bir nüfus sayımı yapılamamıştır. Bunun başlıca sebepleri olarak devlet kaynaklarının ve gerekli altyapı yetersizliği ve göçmen bedevi nüfus gösterilebilir.

2017 yılı üçüncü çeyrek verilerince Suudi Arabistan nüfusu 32 milyon 612 bin 641 kişidir (GAS, 2017). Nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan Sünni-Vahhabilerin yanında ufak Şii cemaatleri de ülkede barınmaktadır. Her üç kişiden birinin göçmen olduğu ülkede yasalar gereği Müslüman olmayanların Suudi Arabistan vatandaşlığına alınmadığı CIA'nın ülke ile ilgili hazırlamış olduğu raporda belirtilmektedir (CIA, 2013).

Birleşmiş Milletler tahminleri üzerinden Suudi Arabistan'a dair nüfus verisi 1950 yılında 3,1 milyon olarak saptanmıştır (UN, 2015). Ülkenin gerçekleştirdiği ticari atılımlar doğrudan nüfus yapısını da etkilemiş, 1970lerden itibaren hızlı bir nüfus artışına, ortalama yaşam süresinde artışa, bebek ölüm oranlarının düşüşüne sebep olmuştur. Bu ani değişimler Şekil 9'da görülmektedir.

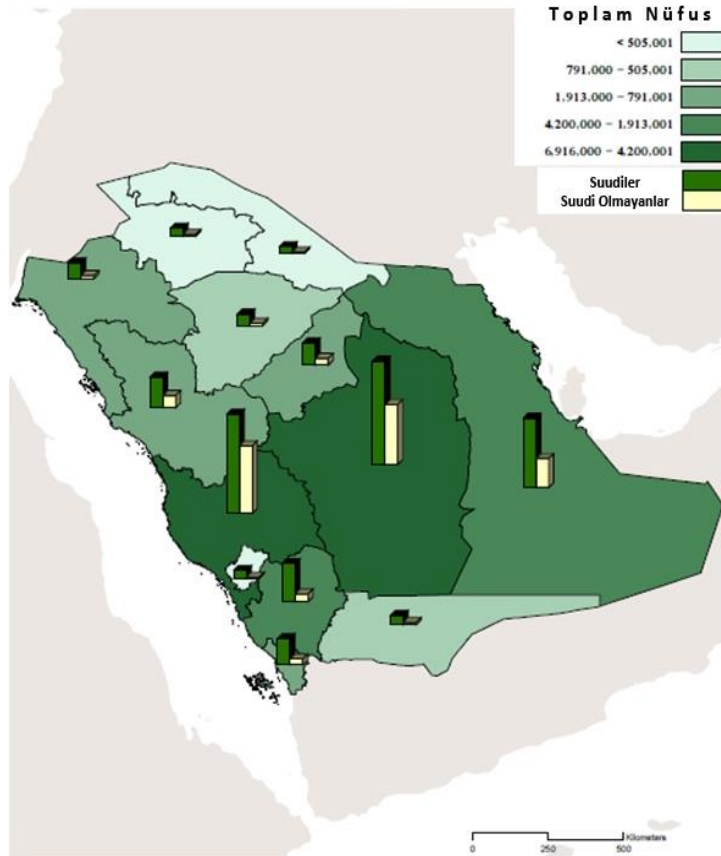
Şekil 9: Suudi Arabistan'ın Toplam Nüfus, Cinsiyete göre doğuşta beklenen yaşam süresi, Toplam Doğurganlık ve 5 Yaş Altı Ölüm Oranı Grafikleri

Kaynak: UN DESA, 2017

Petrol endüstrisinin ülkede gelişmesi iş gücü açığı doğurmuş ve ilk etapta bu açık konargöçer bedevilerden sağlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası artan işgücü açığı neticesinde mobil nüfus giderek azalmış ve kırsaldan kentlere büyük bir iç göç yaşanmıştır. 1950lerde yaklaşık %80 olan kırsal nüfus günümüzde %20'nin altına gerilemiş, dörtte birden daha fazla olan konargöçer bedevi nüfus ise %5'in altına düşmüştür. Bu hareketlilik 1990 yılına kadar nüfusta artışlara yol açmış, yabancı

işgücünün nüfusa katılımıyla yabancı nüfus oranı daha da artmıştır. Buna göre ülkedeki nüfus artışı 1950-60 arası %29,5 olarak yaşanırken 1970-80 arasında %69,8 olarak hesaplanmıştır. Bu tarihten sonra azalma eğilimine giren nüfus artışı Birleşmiş Milletler verilerine göre 2010-15 arasında %14,9'dur (UN DESA, 2017).

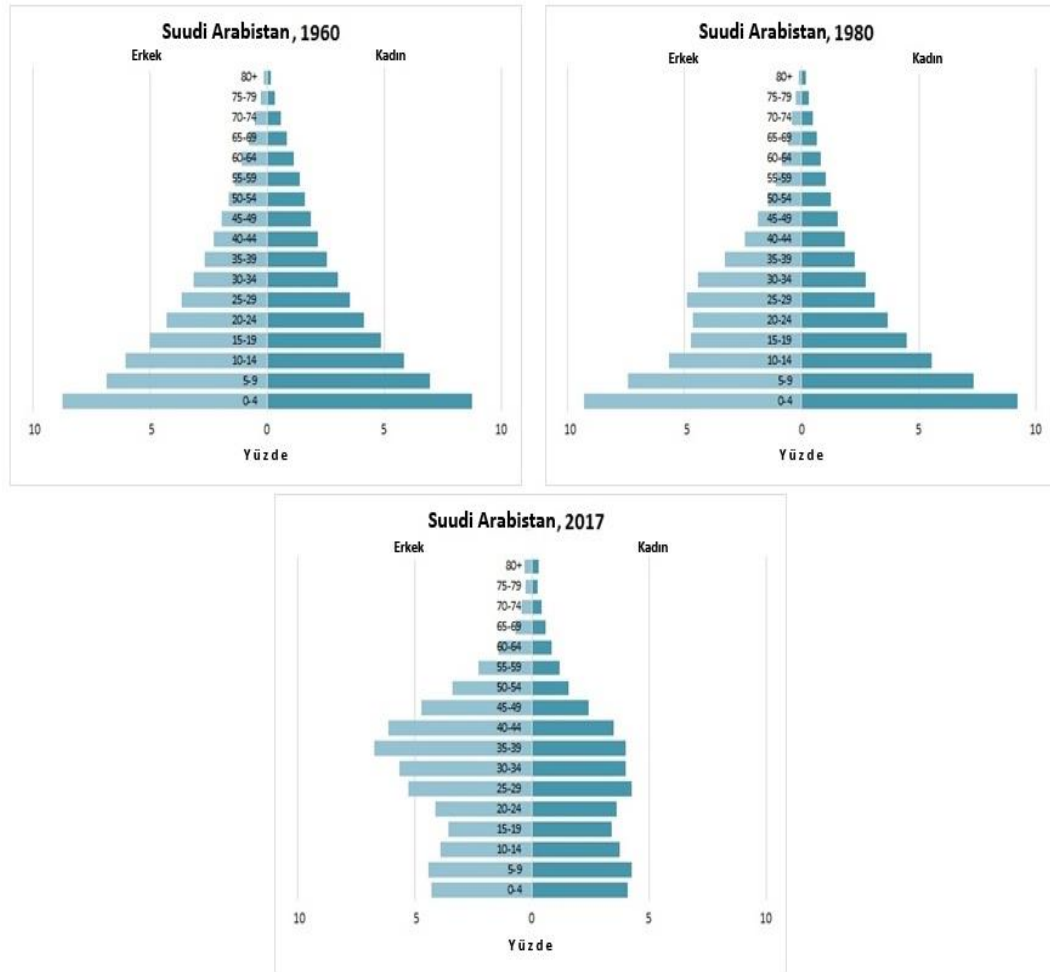
60 yıldan kısa sürede 10 katı büyüyen Suudi nüfusunun ülke içindeki 13 vilayete dağılımları Şekil 10'da gösterilmiştir. Buna göre başkent Riyad'ın yanı sıra Mekke Vilayeti ve ülkenin en büyük limanlarından biri olan Damman şehrine ev sahipliği yapan Doğu Vilayeti Suudi Arabistan'ın en kalabalık 3 -yerel ismiyle-mıntıkasıdır. Turizm, sanayi, madencilik ve siyasi merkez olma özelliğinden dolayı nüfus, bu üç vilayetteki doğu-batı ekseninde yoğunluk göstermiş, Mekke, Medine, Riyad, Cidde, Huber, Damman yoğun yabancı nüfusa ev sahipliği yapan kentlerdir.

Şekil 10: Suudi Arabistan'da Nüfus Dağılımı

Kaynak: Suudi Arabistan Krallığı Ekonomi ve Planlama Bakanlığı – İstatistik ve Bilgilendirme Merkezi Departmanı (MEP, 2010)

Nüfus piramitleri bir toplumun demografik yapısına ilişkin önemli bilgiler sunarlar. Nüfusun yaş ve cinsiyet gruplarına dağılımının ötesinde doğurganlığın, ölümlülüğün ve göçlerin nüfusu nasıl etkilemiş olduğunu kuşaklar (yaş grupları) üzerinden anlatırlar. Bu bağlamda Suudi Arabistan nüfusunun yaşadığı demografik dönüşüm 1960, 1980 ve 2017 piramitleri karşılaştırıldığında açık bir şekilde anlaşılmakta, ülkenin geçirmiş olduğu ekonomik değişim Şekil 11’de görülmektedir.

Şekil 11: Suudi Arabistan nüfusunun 1960, 1980 ve 2017’de yaş ve cinsiyet gruplarına dağılımı

Kaynak: UN DESA (2017), GAS (2017)

1960 yılında erkek ve kadın nüfusun yaş gruplarına dağılımı her yaş grubunda neredeyse eşit ve piramit simetriktir. Suudi Arabistan’da bebek ölümü 1950-55 bandında %30 iken bu oranın güncel verilerde yaklaşık %1,5 olduğu Birleşmiş

Milletler raporlarından okunmaktadır. 1950-90 yılları arasında kadın başına ortalama 6-7 olan canlı doğum sayısı 1995-00 arası ani bir içimde 4,5 seviyelerine düşmüş, günümüzde ise bu oran 2,5'un da altına inmiştir. Benzer azalmalar 5 yaş altı çocuk ve yetişkin ölümlerinde de gözlemlenmektedir. Kişi başı düşen gelirin, şehirleşmenin ve okuryazarlığın artması bu oranlar üstünde de etkili olmuştur.

2017 yılına ait nüfus piramidinde doğum oranları azalmış, ileri yaş gruplarının nüfus içerisindeki oranı artmış bu da piramidin daralmasına yol açmıştır. Suudi Arabistan, Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Raporlarında izlenebileceği gibi ekonomik bağlamda çok yüksek insani gelişim endeksine (İGE) sahip bir ülkedir ki bu gelişim nüfus piramitlerine yansımaktadır. Bir ülkenin sağlık, bilgi ve gelir düzeyi şeklinde üç temel unsura dayalı olarak hesaplanan indekse göre Suudi Arabistan'da İGE 1990 öncesinde 0,700 barajı olan yüksek gelişmişliğin altında iken hızla 0,800 olan çok yüksek gelişim endeksini 2010 yılında aşmış ve 2017 verilerince 0,853 olarak hesaplanmıştır. Bu verilere göre Brunei Sultanlığı'yla beraber 39. Sırayı paylaşan Suudi Arabistan yaklaşık 30 yıl içinde 115. Sıradan günümüzdeki konumuna yükselmiştir. Karşılaştırma yapılması açısından 2017 verilerince ülkemiz 0,791 ile İran'ın gerisinde 64. sırada yer almaktadır.

20. yüzyıl başlarında petrol endüstrisinin gelişmesiyle ülkeye gelen, tüm sosyal ve siyasi haktan mahrum yabancı işgücü kayıt dışı ekonomide yer edinmiş, kendi ülkelerine ilettikleri dövizlerle, gittikleri hedef ülkelerde işgücü açığını kapatmalarıyla hem hedef hem de kaynak ülke için kazan-kazan durumunda aracı rol üstlenmişlerdir. Her ne kadar 2017 piramidinde de işgücü göçünün çıktıkları görülebilse de 1980'e ait nüfus piramidinde cinsiyet sütunlarında daha asimetric bir görünüm oluşmuştur. Birleşmiş Milletler verilerine göre Suudi Arabistan'da doğumda cinsiyet oranı 1,05erkek/kadındır. Bu oran 15-24 yaş aralığında 1,21'e, 25-54 bandında ise 1,31'e

çıkılmaktadır. Özellikle çalışma çağında gözlemlenen farklılıklar, piramitteki cinsiyet sütunlarında asimetriyer yaratmıştır. Erkek ve kadın nüfusları arasındaki değişimin sebebi şüphesiz ki endüstriye taze kan sağlamak adına ülkeye alınan göçmen işçilerdir.

3.6. Körfez Ülkelerinde Yabancı Nüfusun Gelişimi

Petrolün Arap Yarımadası'nda çıkarılmaya başlanmasına dek geçimlerini göçebe hayvancılık, balıkçılık ve mevsime bağlı tarımla sağlayan bölge ülkeleri, içinde buldukları iklim şartlarına adapte olmaya çalışmışlardı. Birinci Dünya Savaşı sonunda Türk kuvvetlerinin bölgeden çekilmesiyle yeniden yapılanmaya giden Arap kabileleri arasında birleşmeler yaşanmış ve güdümlü de olsa oturaklı devlet düzeni tahsis edilmiştir. Bu esnada gelişen sanayi teknolojileri ve akabinde artan petrol talebi Körfez ülkelerinin çehresini değiştirmiştir. Büyük miktarlarda fosil yakıt rezervine sahip bu bölge kaynaklarıyla doğru orantıda bir işgücüne ihtiyaç duymuştur. Türklerin bölgeden çekilmesinin ardından BP, Shell, American Oil gibi yabancı menşeli büyük şirketlerin Körfez ülkelerine olan iştahı, gelişen petrol sektöründe bir sıçrama yaratmıştır. Petrol fiyatları tırmanıp üretim arttıkça işgücüne olan talep de artmış ve bu artış kesintisiz olarak 1973 Petrol Krizi'ne kadar sürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da baş gösteren işgücü açığının bir benzeri gelişen petrol endüstrisi neticesinde Körfez ülkelerinde görülmüştür. Ekonomileri petrol temelli sektörlere dayanmayan bölgenin diğer Arap ülkelerinden Körfez'e yoğun bir işgücü göçü başlamıştır. Petrol Krizi'ne kadar işgücünün % 80 gibi büyük bir oranının diğer Arap ülkelerinden karşılandığı Körfez'de işçi göçü hem göçmenler, hem de gönderen ülkeler adına bir yatırım aracına dönüşmüştü. Örneğin Mısırlı bir çiftçi toprağını bırakıp Körfez ülkelerinde inşaat sektöründe çalıştığı takdirde gelirini 30 kat, Ürdün'deki mühendisler ise çalışmaya Kuveyt'e giderek gelirlerini 2-3 kat arttırabiliyorlardı (Richards vd., 2013). Petrol rezervlerine sahip ülkeler, edindikleri

ucuz ve vasıfsız işgücüyle bu açığı kapatmakta, işçi gönderen ülkeler ise vatandaşlarının ülkeye soktukları döviz ile ekonomilerine katkı sağlamaktaydılar. Ancak bu kazan-kazan durumu aynı zamanda işçi gönderen ülkelerin vasıfsız işçi, çiftçi gibi temel sektörlerde çalışan kesimini büyük ölçüde azaltmış, hedef ülkedeki yerel halkta da işsizlik sorununu ortaya çıkarmıştır.

Yerel işsizliği azaltmak için Suudi hükümeti pek hoş gitmeyen zor işleri yerel halka yaptırmak adına iş övücü kampanyalar, maddi teşvikler sunmuştur ancak ucuza mal edilen yabancı işgücü, hali hazırda nüfusun yarısının 20 yaşının altında olduğu ülkede, kamu hariç tüm sektörlerde baskın bir hal almıştır. Krizden sonraki yıllarda petrol fiyatlarının olağanüstü artması, bölgeye gelen göçün de önüne geçmeyi imkânsız kılmış, 1975 yılında GCC ülkelerinde 2,75 milyon olan işgücü nüfusu 1980’de 4,9 milyona ve daha sonra 1985’de 6,5 milyona çıkmıştır.

Arap Yarımadası’nın yüzölçümü, ekonomi, nüfus ve işgücü varlığı açısından en büyük ülkesi, aynı zamanda yabancı işgücü nüfusunun büyük kısmına ev sahipliği yapan Suudi Arabistan’da ise 1975-85 yılları arasında yerli ve yabancı işgücü nüfusları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Suudi Arabistan 1975-85 İşgücü Nüfusu

		1975	1985
SUUDİ ARABİSTAN	Yerel İşgücü (000)	1,027	1,440
	Yabancı İşgücü (000)	773	2,662
	Toplam İşgücü Nüfusu (000)	1,800	4,102
	Yabancı İşgücü Yüzdesi (%)	42,9	64,9

Kaynak: Winckler (2010)’dan aktaran Baldwin-Edwards (2011)

GCC ülkelerindeki toplam yabancı işgücü varlığının yarısından fazlasına ev sahipliği yapan Suudi Arabistan'da Petrol Krizi öncesinde göçmen işçiler yoğun olarak Mısır, Yemen, Suriye ve Filistin'den sağlanırken yaşanan kriz sonrası bu grupların arasına Irak da katılmıştır. 1980lerin ortalarında "Oil Boom" adı verilen petrol bolluğu sona erip, fiyatlardaki dalgalanmanın sabitlenmesi, dolaylı olarak yabancı işgücü varlığını da etkilemiştir. Politik sorunlar, mezhepsel farklılıklar Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer GCC ülkeleri için de alınacak yabancı işgücünün menşei hususunda önemli belirleyici faktörler olmuştur. Örneğin; Körfez Savaşı'nda Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline karşı çıkan GCC ülkeleri, topraklarında çalışan Ürdün, Filistin, Yemen uyruklu işçileri ülkelerinden göndermiş, yerine kendileriyle beraber Saddam Hüseyin'e karşı hareket eden ve daha ılımlı bir politika izleyen Mısırlı işçileri tercih etmişlerdir (De Bel-Air, 2014). Birleşmiş Milletler Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu tahminlerine göre 1990ların başında 732 bin Yemenli, 300 bin Ürdün ve Filistinli ülkelere geri gönderilmiştir (Lust 2017, Moghadam ve Decker 2017).

Büyük miktarlarda göçmen işgücünün geri gönderilmesi ev sahibi ülkelerde farklı sosyo-ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Ürdün örneğinde inşaat ve küçük işletmelerde büyük bir artış ve ekonomik girdi görülürken diğer pek çok ülkede özellikle vasıfsız işgücünün büyük oranda işsiz kaldığı ve işgücü piyasasında ücretlerin büyük ölçüde düştüğü gözlemlenmiştir. Siyasi sorunlarla boğuşmak istemeyen Körfez ülkeleri geri gönderdikleri vasıfsız işgücünü dini ve kültürel olarak kendilerine yakın olan Müslüman, Uzak Doğu ülkelerinden sağlamışlardır. Bölgede yaşanan siyasi olaylar neticesinde GCC ülkelerinde çalışan yabancı işçiler arasında Arapların oranı 1975'de %72 iken bu oran 1985'de %56'ya gerilemiş, 1991 yılında büyük oranda Uzak Doğu'ya eğilim sayesinde 1996'da ise %31'e kadar düşmüştür (Kapiszewski, 2001).

1970’li yıllardan bu yana tıpkı diğerk Körfez ülkelerinde görüldüğü üzere Suudi Arabistan’da da önemli bir nüfus artışı yaşanmış, yıllık nüfus artışı %3-4 seviyelerinde seyretmiştir. Ancak göçmen sayısı her geçen gün artarken göçmenlerin sosyo-politik yapısı değişime uğramıştır. 1970lerin sonunda Arap dünyasında görülen solcu, monarşi karşıtı hareketler, radikal İslamcı faaliyetler ve Orta Doğu’da yaşanan çatışmalar Suudi Arabistan’da işçi profiline daha çok Asya ülkelerine kaymasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra başta Suudi Arabistan olmak üzere diğerk GCC ülkeleri de işgücünde önce “Asyalılaştırma” ardından takip eden yıllarda “Suudileştirme”, “Ummanlılaştırma” gibi kendi nüfuslarını işgücüne dâhil etme amacı güden millileştirme politikaları izlemişlerdir.

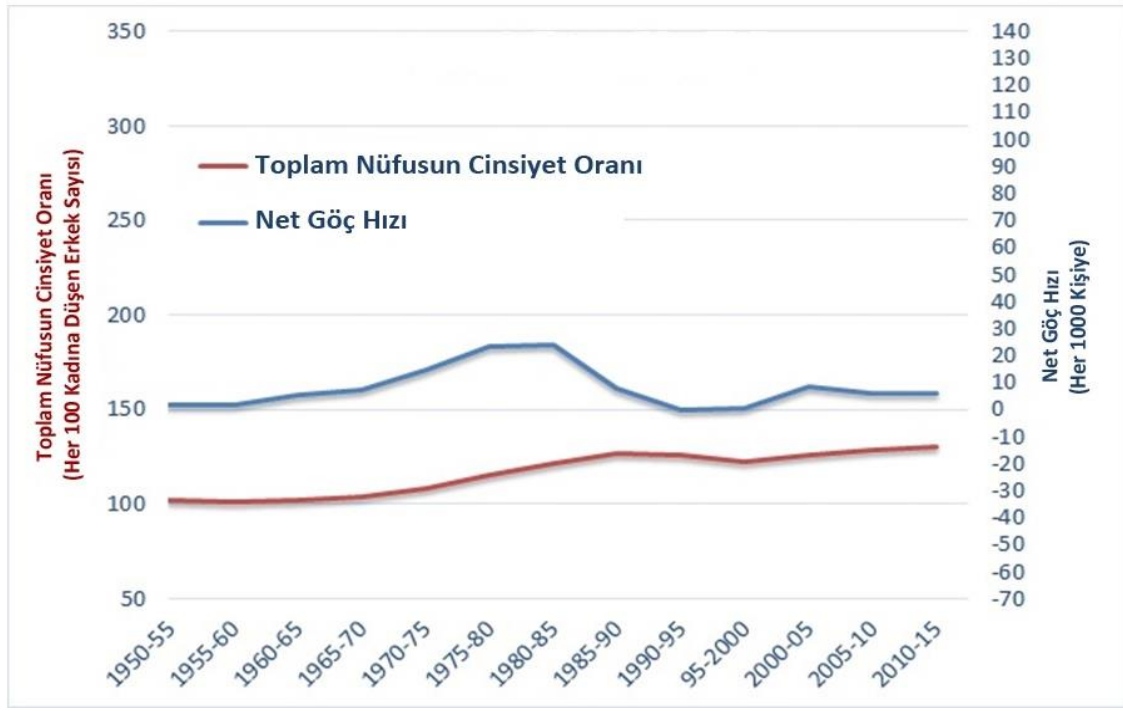
“Asyalılaştırma” ülkedeki işgücünün etnik yapısını Araplardan Uzak Doğu Müslümanlarının lehine çevrildiği bir programdır. Örneğin; Bangladeş’ten 1970 ortalarında yurtdışına çalışmaya giden tahmini 6 bin kişi varken 30 yıl içerisinde toplamının %82’sinin GCC ülkelerine gittiği 5,4 milyona çıkmıştır (Afsar 2007, 2009). Sadece bu sayılar bile bize Arap ülkelerinin diğerk hedef ülkelere bariz biçimde daha çekici ve avantajlı olanaklar sunduğunu göstermektedir. İşgücü ihracatının artmasında başta daha iyi yaşam koşullarının olduğu, müreffeh bir hayat umudu gelmektedir. Güneydoğu Asya, Batı Avrupa, Arap Yarımadası gibi yerler, özellikle liberal ekonomilerin benimsenmesinin ardından daha da cezbedici hale gelmiştir. Göçmen toplumların sahip oldukları sosyal ağlarla (aile, arkadaş grupları, dernekler, sosyal medya) hedef ülkelerdeki durum daha geniş kitlelere yayılarak hedef bölgeye yönelen göçte bir anlamda domino etkisi ortaya çıkmıştır (Wickramasekera, 2002).

2000’li yılların başında Körfez ülkelerine olan göç büyük oranda azalmış, görece dalgalanmaların düştüğü ve Avrupa’da görmüş olduğumuz “olgunlaşma” formuna bürünmüştür. 2004 yılı verilerince GCC ülkelerinde çalışan 12,5 milyon işçinin

7 milyondan fazlası Asyalıdır. Bu 7 milyonun büyük bir kısmını Hindular (3,2 milyon), Pakistanlılar (1,7 milyon) ve Bangladeşliler (820 bin), Filipinliler (730 bin) ve Sri Lankalılar (705 bin) oluşturmaktadır. Vasıfsız işlerde çalıştırılan Asyalı işçiler sadece siyasi duruş olarak istikrarlı oldukları için değil ayrıca, Arap işçilerden daha düşük ücretleri kabul ettikleri ve görece daha kötü, zor işleri üstlendikleri için tercih edilmektedirler. Asyalılaştırma politikası Körfez’de Uzak Asyalı Müslüman işçilerin oranını büyük ölçüde arttırsa da yaklaşık 1,5 milyon Mısırlı, yarım milyon Ürdünlü de yine bu ülkelerde çalışmaya devam etmektedir (Kapiszewski 2004, 2006).

3.7. Suudi Arabistan’a Yabancı Nüfus

Petrolün ilk 1938 yılında çıkarılmaya başlandığı Suudi Arabistan, tıpkı diğer GCC ülkelerinde olduğu gibi 1973 yılındaki Petrol Krizi’ne kadar yoğun bir göç dalgası yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonuna dek ülkede halen baskın olan Suudi işçilerin örgütlenmesi, grevleri ve zaman zaman iş aksatmaları nedeniyle ibre, komşu ve civar ülkelerdeki işçilere kaymıştır. Resmi olarak ilk nüfus sayımının 1974 yılında yapıldığı Suudi Arabistan’da Birleşmiş Milletler nüfus projeksiyonlarına göre 1950 yılında 3,2 milyon olan nüfusu, Orta Doğu’nun ekonomisinin küreselleşmesi, petrol bolluğu, siyasi ve kültürel sebeplerden 1975 yılında 7,2 milyona ulaşmıştır. Ekonomide daha liberal ve ithal ikameci politikaların izlenmesi, Arabistan Yarımadası’nın OPEC’te önemli bir yer edinmesi ve petrol gelirleriyle görülen refah gerek nüfusun gerekse ülkeye gelen göçmenlerin artmasında önemli bir yer tutmaktadır. Göçlerin nispeten daha az olduğu 1950 yılında nüfusun cinsiyet oranı 1,03 erkek/kadın olarak hesaplanmıştır. Bu oran 1973 yılına dek büyük ölçüde korunmuştur. (The World Bank, 2017b).

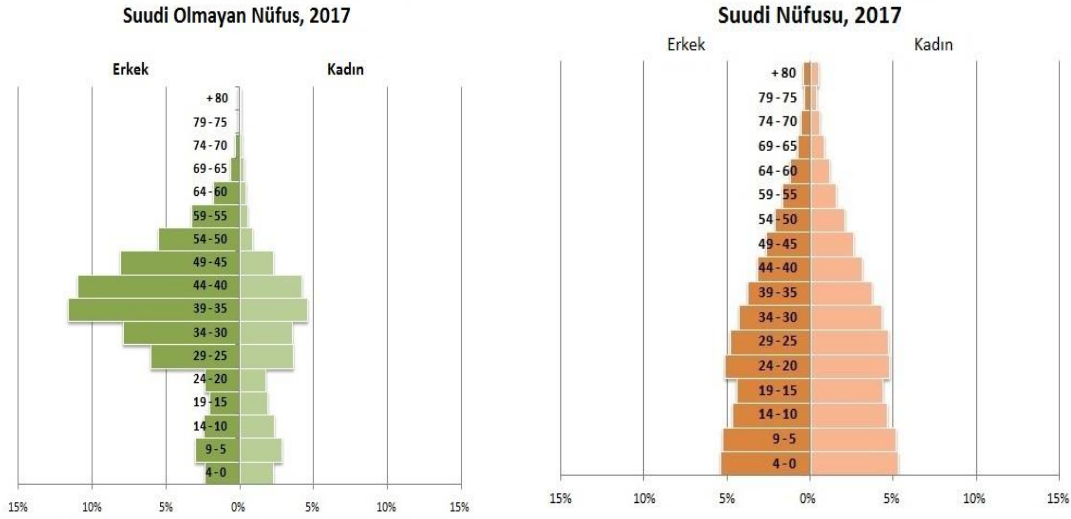

Şekil 12: 1950-55'ten 2010-15'e kadar Suudi Arabistan'daki toplam nüfus cinsiyet oranı ve net göç hızı

Kaynak: UN DESA (2017), the World Bank (2017a)

Suudi Arabistan'daki cinsiyet oranı, çalıştırılmak üzere ülkeye alınan ve çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu grup ile birlikte değişime uğramıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında, petrol bazlı ekonomik kalkınma hamleleriyle, ithal ikameci model benimseyen ülkelere olan rağbetin 1950-73 yılları arasında az olduğu ve işgücü talebinin genel olarak iç piyasadan sağlandığını söylemek, veriler ve literatür ışığında yanlış olmayacaktır. 1974 yılında 7 milyon kişinin sayıldığı ülkede yalnızca Suudi-Suudi olmayan ve yerleşik-göçebe ayrımları yapılmış, herhangi bir yaş, cinsiyet ayrımına değinilmemiştir. Nüfusun 6,2 milyonu Suudi, 800 bin kişi ise Suudi olmayan kişi olarak kayda geçmiştir. Bir yıllık süreçte nüfusun, büyük çoğunluğu göçmenlerden oluşan 200 bin kişi kadar artması rağbet gören bir ülke olduğunu göstermektedir. Petrol Krizi ardından yükselişe geçen ekonomik faaliyetlerle cinsiyet oranı 1980 yılında 1,21'e tırmanmıştır.

2017 üçüncü çeyrek verilerince Suudi Arabistan’da 32 milyon 612 bin 641 olan nüfusun, 12 milyon 185 bin 284’ü yabancı uyruklu kimselerden oluşmaktadır. Yabancı kesimin artmasına paralel olarak cinsiyet oranı da artmış ve 2017 yılında 1,35’e ulaşmıştır. Bu artışın ülkenin nüfus piramidine yansımalarıyla cinsiyetlerin yaş gruplarına dağılımında asimetri meydana gelmiştir (Şekil 13).

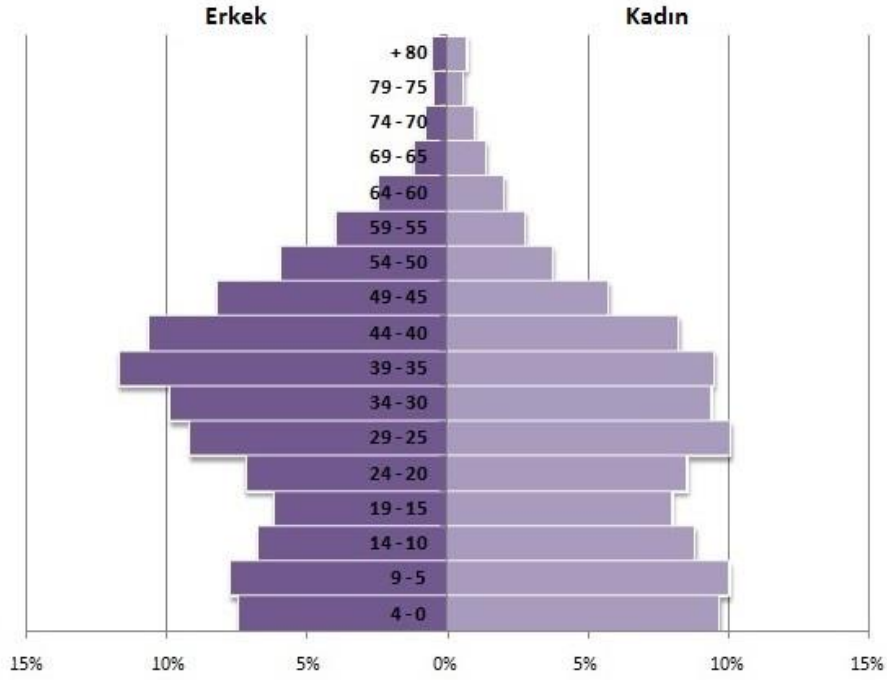

Şekil 13: Suudi Arabistan’da Yaşayan Etnik Grupların Nüfus Piramitleri

Kaynak: GAS (2017)

Son 60 yıllık dönemde, petrol endüstrisinde artan gelişmeler neticesinde ülkeye olan göçler artmış bu da toplam nüfus içerisinde cinsiyet oranlarında değişikliklere neden olmuştur. Şekil 12’de görselleştirilen göç ve cinsiyet oranı arasındaki ilişki, Suudi ve Suudi olmayan grupların nüfus piramitlerinde de anlam kazanmış, bu artışın yansımaları özellikle 2017’deki toplam nüfus piramidinde (Şekil 14) karşımıza çıkmaktadır.

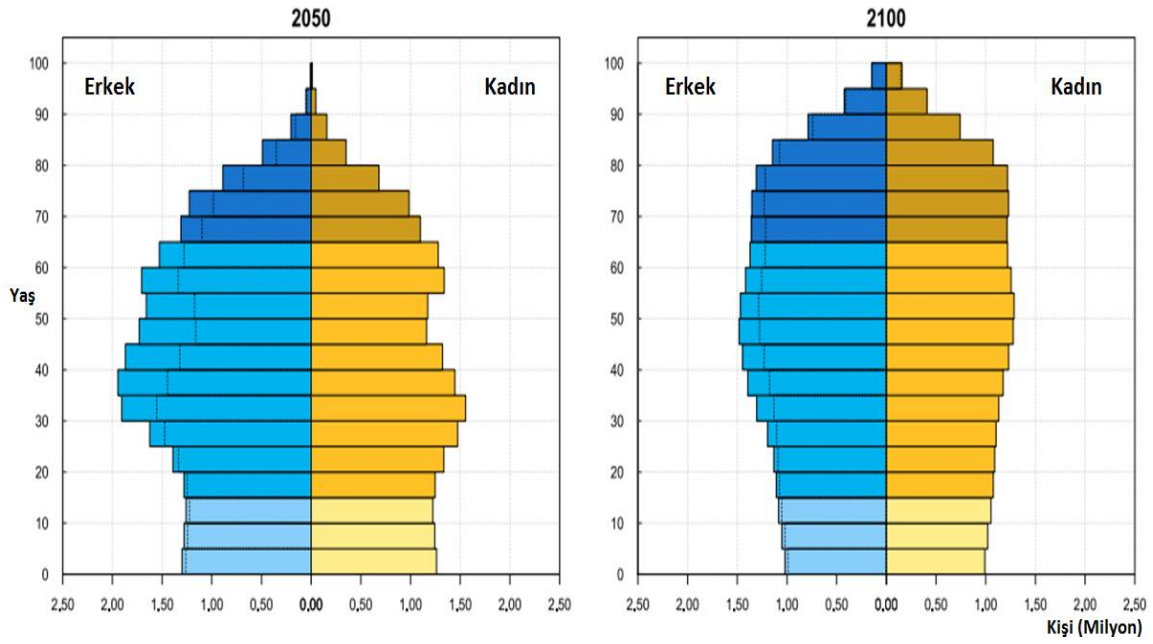
Suudi Arabistan Toplam Nüfusu, 2017

Şekil 14: 2017 Suudi Arabistan Nüfus Piramidi

Kaynak: (GAS, 2017)

Nüfus piramitlerindeki asimetrik dağılımın Suudi Arabistan'da ki ana etmeni ülkedeki yabancı, erkek işgücüdür. Devlet İstatistik Ofisi, 2017 verilerince Suudi nüfus içerisindeki cinsiyet oranı 1,04 iken -ki bu oran 1950'de 1,03- ülkeye çoğunlukla çalıştırılmak için alınan Suudi olmayan nüfusta cinsiyet oranı 2,17 olarak ölçülmüştür. Bu bariz fark günümüzde ülkenin toplam nüfusu için çizilen nüfus piramitlerine yansıdığı gibi gelecek yıllar için hazırlanan projeksiyonlarda (Şekil 15) da bir çarpıklık olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 15: 2050 ve 2100 yılları Suudi Arabistan Nüfus Projeksiyonları

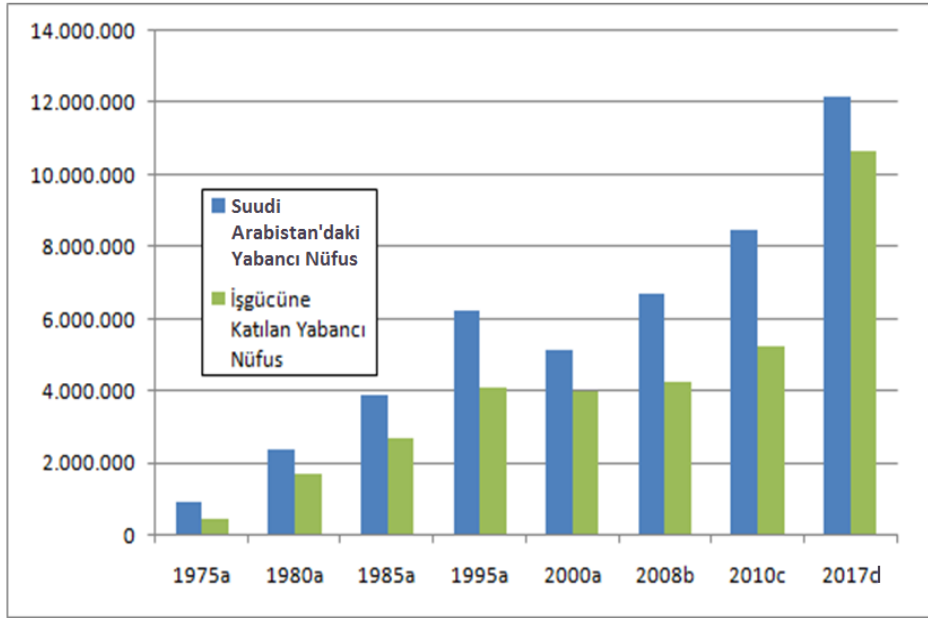
Kaynak: UN DESA (2017)

Ticari kaygılarla Suudi Arabistan'ın ülkesine dâhil ettiği nüfus, her ne kadar bugün Suudi vatandaşlarının yararlandığı haklardan mahrum kalmış olsa da sayısal büyüklüğü ve ekonomik olarak işgücüne sağladığı katkılar dolayısıyla kısa vadede ülkeden çıkarılması oldukça güçtür. Birleşmiş Milletler verileri göstermektedir ki bu yabancı nüfus, tüm sosyo-ekonomik çıktılarının yanı sıra ülkenin demografisinde de geri dönülmesi zor bir etki bırakmıştır.

3.8. Suudi Arabistan'da Yabancı İşgücü

Körfez ekonomilerinde yaşanan küreselleşme hareketiyle, vasıfsız işgücüne olan talep, son 30 yılda artmış, kimi ülkelerde oranları %85'i aşan yabancı işgücü nüfusu oluşmuştur. Ekonomiye sağladığı kas gücünün yanı sıra beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması, dolayısıyla inşaat, gıda ve hizmet sektörlerine de girdi sağlanmıştır.

Günümüzde nüfusunun üçte birinden fazlasını yabancıların oluşturduğu Suudi Arabistan'da Girgis (2002)'in projeksiyonları doğrultusunda 1975 yılında ülke nüfusunun %13,3'ü yabancı olup bu oran 934 bin 500 kişiye tekabül etmekteydi. Bahsi geçen nüfusun 484 bin 772'si ise Suudi Arabistan işgücüne katılmıştır. 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi sonrasında, 1980 yılına gelindiğinde yabancılar, toplam nüfusun %25'ini oluşturarak yaklaşık 2,4 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu sayının 1,6 milyonu işgücünde yer alarak, toplam işgücü nüfusunun yarısından fazlasını kaplamıştır. 1975'ten günümüze ülkedeki yabancı nüfusun ve bu nüfusun işgücüne katılımı sayılarla Şekil 16'da detaylı olarak görülebilmektedir.

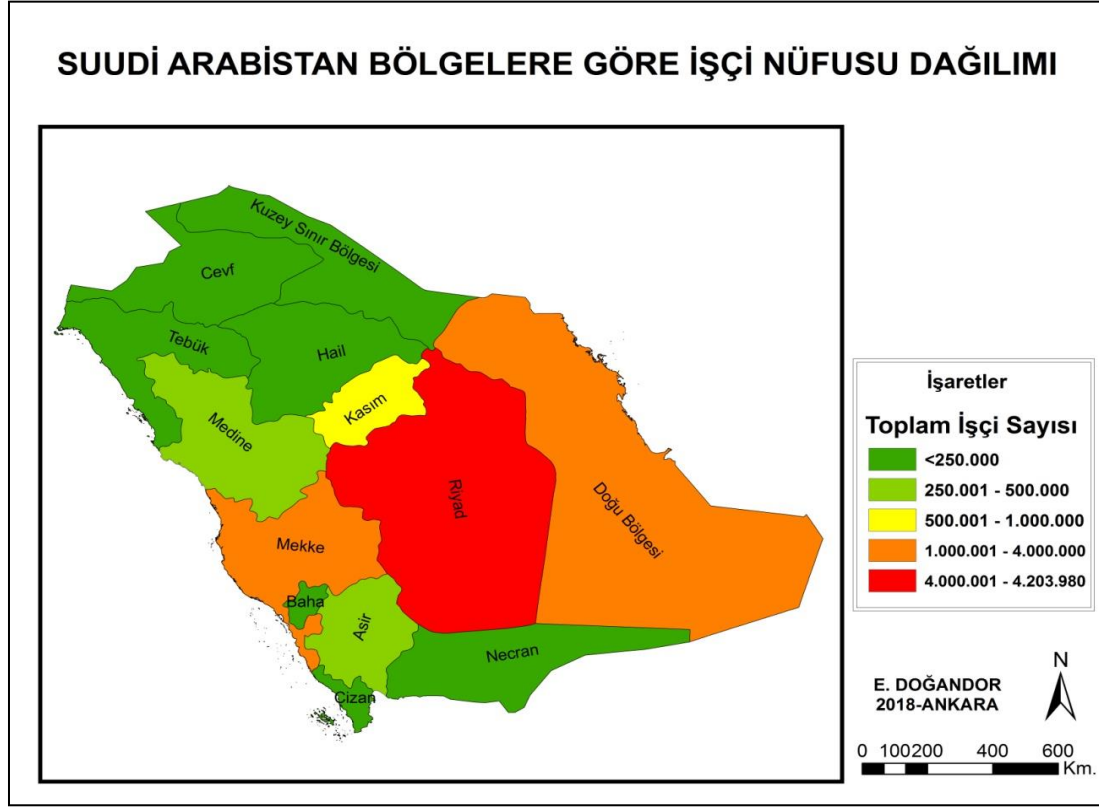

Şekil 16: 1975-2017 Yılları Arasında Yabancı Nüfus ve Bu Nüfusun İşgücüne Katılımı

Kaynak: a, Girgis (2002), b, Winckler (2010), c, GAS (2010), d, GAS (2017)

Suudi Arabistan İstatistik Ofisi'nin 2017 yılı üçüncü çeyrek verilerine göre ülke işgücüne dâhil 13 milyon 758 bin 64 kişi bulunmaktadır. Toplam sayının %78'ini yabancılar oluştururken yerli, Suudi nüfus ise sadece %22'lik bir paya sahiptir. 10,5 milyonu aşkın yabancı nüfus ülkede, çoğunlukla inşaat, hizmetli ve ticaret sektörlerinde çalışmakta olup çalışma saatleri de yerli işçilere göre daha fazladır. Yabancı işgücü

nüfusu Damman, Riyad, Mekke gibi ülkenin önemli ticaret, turizm, doğal kaynakların bulunduğu noktalarda ve liman şehirlerinde yoğunlaşmıştır.

Şekil 17: Suudi Arabistan'da Bölgelere Göre İşçi Nüfusu Dağılımı

Kaynak: GAS (2017)

İşgücü talep eden ve karşılığında da önceki bölümlerde bahsettiğimiz ülkelerden yüksek arz bulan Suudi Arabistan ve diğer Körfez ekonomileri, bu talebi ülkenin demografisini, etnik yapısını ve yakın gelecekte belki siyasi kimliğini değiştireceğini bile bile kabul etmiştir. İşgücüne katılan göçmen işçiler sadece bir devlet politikası olarak değil, aynı zamanda yerel halkın yoğun sermaye üretimine dayalı sektöre isteksiz duruşu neticesinde petrol ekonomisine katılım sağlamıştır.

4. SUUDİ ARABİSTAN'DA İŞGÜCÜ PİYASASI

1970-1985 yılları arasında petrol üreten ülkelerde hızlı ekonomik kalkınma ve sınırlı yerli emek arzının bileşimi, ekonomi sektörünün göçmen işgücüne büyük ölçüde bağımlı kalmasına neden oldu. Suudi Arabistan'ın hızlı ekonomik gelişimi, artan genç nüfus ve değişen kültürel etmenler yerel halkın özel sektörde ikinci planda kalmasına ve gençlerin işsizlik oranlarının ülke ortalamasının üstüne çıkmasına yol açmıştır.

Son yıllarda Suudi Arabistan'ın yaptığı ekonomik hamleler, G20 ülkeleri arasında ülkenin ön safa geçmesinde etkili olmuştur. Ülkenin işgücü, artan talep ile günbegün büyümekte ve ekonomik gelişmeye katkı sağlamaktadır. İşsizlik oranlarının Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri kadar az olmasına rağmen Suudi Arabistan'da halen birtakım sorunlar mevcuttur. Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı'nın 2016 İşgücü Piyasa Raporu'nda başlıca temel sorunlar şöyle dile getirilmiştir.

- Kadının işgücüne katılım oranlarının gözle görülür şekilde erkeklerden düşük oluşu,
- Suudiler için rekabetçi ve tam teşekküllü özel sektör iş kollarının azlığı,
- Özel sektördeki yabancı işgücünün değişken, güvensiz oranı,
- Genç işsizliğin genel ortalamanın üstünde oluşu,
- İhtiyaç duyulan işgücünün sunulan işkollarına uyuşmaması (ilintililik).

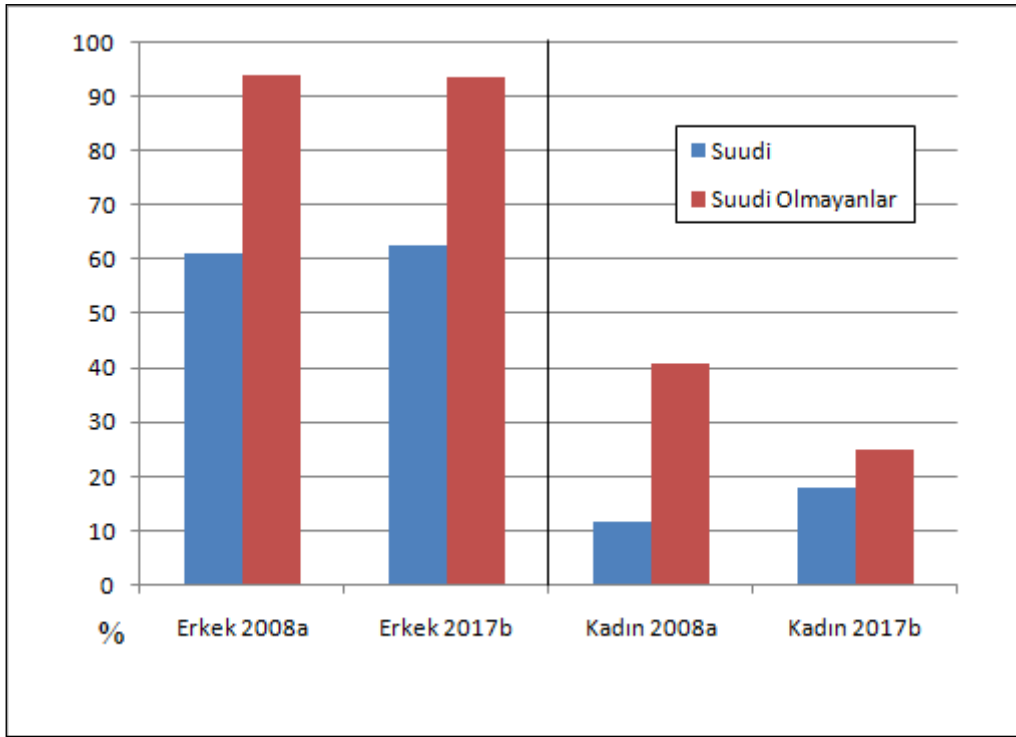
Özetle bu rapor, Suudi ulusunun nasıl dönüştürüleceğinin ve daha güçlü bir Suudi ekonomisinin nasıl destekleneceğinin cevabını vermektedir. Suudi Arabistan'ın yabancı işgücüne bağımlılığı ve yüksek genç işsizlik büyük sorunlar olarak görülmüş, kadınların işgücüne çok düşük oranda katılımı ve daha kapsayıcı bir işgücü piyasası ihtiyacı gibi endişelere odaklanarak şu çözüm yollarıyla 2030 yılına kadar işgücünde köklü değişiklikler yapılması hedeflenmiştir:

- Suudi işgücünün kalitesini arttırmak,
- Özel sektörde stabil, sürdürülebilir işkolları yaratmak,
- Ülkede ikamet eden yabancılar kastıyla işçi dengesini kurmak,
- Kişilere iş sağlarken aynı zamanda piyasanın sirkülasyonunu devam ettirmek,
- Toplumsal kalkınma kadar işgücü piyasasında da temel bir mekanizmanın sağlanması,
- Toplumun savunmasız olan gruplarına karşı oluşabilecek sorunların azaltılması ve engellenmesi,
- Toplumsal refahın sürdürülmesi ve artırılması,
- Toplumun, kalkınmaya bağlı olarak beşerî sermaye düzeyinin ilerletilmesi.

Görüldüğü üzere üretilen çözümlerin odak noktasında toplum yer almaktadır. Ülke nüfusunun üçte birini oluşturan yabancıların entegrasyonu, yabancı düşmanlığına karşı dik duruş, tek bir toplum olarak kalkınma hedeflerine ulaşılması, hükümetin öncelikli tercihidir. Bu kararların alınmasında Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinde çalışan muazzam sayıdaki yabancı işgücünün varlığı etkili olmuştur.

4.1. Suudi Arabistan’da Kadın İşgücü

Suudi Arabistan’da yaşayan 13,8 milyon kadın, işgücü için güçlü bir potansiyel barındırmaktadır ancak kültürel nedenlerden ötürü kadınlar işgücü piyasasında bir adım geride kalmıştır. Körfez ülkelerinde son yıllarda başlayan “millileştirme” düzenlemeleriyle yerel halkın ekonomide rolü artmaya başlamıştır. G-20 ülkeleri arasında işgücünde cinsiyet eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülke Suudi Arabistan’da işgücü havuzunda geçtiğimiz on yılda gerçekleşen değişiklik Şekil 18’de sunulmuştur.

Şekil 18: 2008-2017 Yılları Arasında Suudi Arabistan'da İşgücüne Katılımın Cinsiyet ve Milliyete Göre Ayrımı

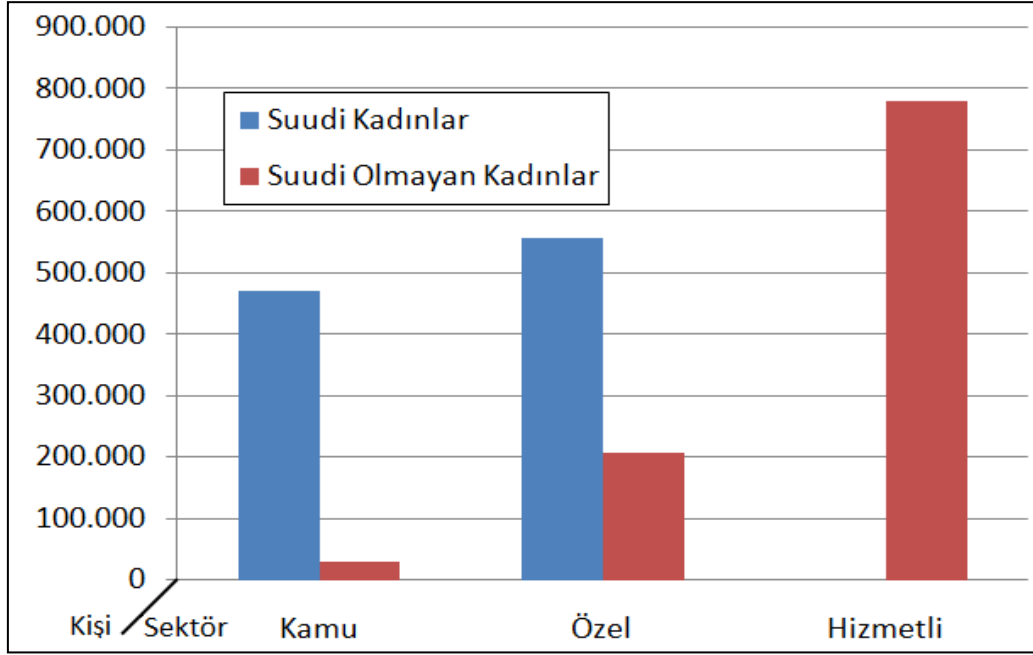
Kaynak: a, Baldwin-Edwards (2011;15), b, GAS (2017)

Suudi Arabistan'ın işgücü profilinde yüzdesel ölçekte en çok gelişim kadınlarda yaşanmıştır. Suudi erkekler işgücüne katılımında %1 yani kabaca 30-50 bin arası bir artış göstermiştir. Kadınlarda Suudilerin işgücüne katılımı %11,5'den 17,8'e çıkarken, Suudi olmayan kadınların işgücündeki oranları ise %40,8'den 24,9'a düşmüştür. Nüfusunun büyük çoğunluğu vasıfsız işlerde çalışan Suudi olmayan erkek işgücünde kas gücü arandığından, büyük bir artış yaşanmamıştır. Ancak göçmen kadınlara göre daha eğitilmiş olan Suudi kadınlar, kendi iş yerleri ve daha üst düzey pozisyonlarda yer alarak işgücü piyasası içerisinde seslerini yükseltebilmişlerdir.

Suudi kadınların işsizlik oranı erkeklere nazaran 5 kat fazlayken, özel sektördeki esnek ve yoğun çalışma saatleri, kadınlara göre tasarlanmayan geleneksel iş yerleri, özel sektördeki kimi firmaların kadın ve erkeklerin aynı ortamda çalışmalarına izin vermeyişi, annelik haklarının ve izinlerin yasal koruma altında olmayışı, işverenin

kültürel sebeplerle kadınları kabul etmemesi ve gebe, çocuklu kadınların işgücünden uzak kalma olasılığı, dini, kültürel ve sosyal yapı nedeniyle kadınların işgücü içerisinde geri kalmasına neden olan ana akım etmenlerdir.

Yüksek eğitim seviyelerine sahip Suudi ve Suudi olmayan kadınların işgücü piyasasındaki yeri Şekil 19’da gösterilmiştir.

Şekil 19: Suudi Arabistan’da Yerli ve Yabancı Kadın İşçilerin Sektörel Dağılımları

Kaynak: GAS (2017)

Suudi Arabistan işgücünde yer alan 2,05 milyon kadının %50,2’si Suudi kadınlardan oluşmaktadır. Eğitim, kazanç, sosyal statü ve mesleğin toplum nazarında kabulü uyruk ayrımında doğrudan etkili olmuştur. Kamuda çalışan Suudi olmayan kadınlar sektörün geneline -çalışan tüm erkek, kadınlar- bakıldığında %2,5’ini oluştururken, Suudi kadınlar ise %38 gibi görece iyimser bir orana sahiptir. Kamu sektöründe çalışan kadın ve erkeklerin yarıya yakınının üniversite mezunu olması, Suudi olmayan kadınların eğitim konusunda eksikliğini gözler önüne sermektedir. Milliyet ayrımının bir göstergesi olarak kamu sektöründe 5578 okuma yazma bilmeyen

Suudi kadın iş bulurken, lise mezunu ve daha aşağı eğitim seviyelerine sahip sadece 5 Suudi olmayan kadın sektörde yer almaktadır.

Özel sektörde Suudi ve Suudi olmayan kadınların en çok tercih ettiği meslek grubu büro hizmetleriyken, bunu diğer hizmet sektörü faaliyetleri ve satış danışmanlığı izlemekte, bahsedilen işkolları ise özel sektör toplamının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Hizmetli (ev işlerine yardımcı grubu) sektöründe hiçbir Suudi kadının çalışmaması ise uyuşma dayalı ayrımı göstermektedir. İşgücüne dâhil, Suudi olmayan kadınların yaklaşık ¾'ünün çalıştığı hizmetli sektöründe göçmen işçiler, %98,9 oranında temizlikçi-hizmetçi alt sektöründe çalışmaktadır.

Tüm bu ekonomik parametrelerin yanında, özellikle ev işlerinde çalışan yabancı işçiler Kefalet Sistemi'nin (bkz: Bölüm 4.2.) getirdiği ağır yükümlülükler ve yabancılar için kısıtlamalar neticesinde sponsorları tarafından, sözlü, ekonomik, psikolojik, cinsel saldırılara uğramaktadır. Suudi Arabistan'da şiddete maruz kalan kişilerle ilgili kayıtların tutumunda ve bu sorunla mücadelede ciddi bir boşluk söz konusudur. Dünyanın en büyük hizmetçi işçi alıcısı konumundaki Suudi Arabistan'da şiddet olayları sadece kişilerin beyanları ve yapılan mülakatlar neticesinde ortaya çıkmakta ancak yasalar yaptırım uygulanmasında yetersiz kalmaktadır.

Al-Jazeera, haberine göre ülkedeki 7 bin Vietnamlı hizmetçiden birkaçıyla yapılan mülakatlarda ev sahiplerinin sıklıkla hizmetçilere ekonomik, psikolojik ve fiziki şiddet uygulandığı görülmüştür. Konu hakkında eski bir hizmetçi olan Pham Thi Dao isimli kadın “Çok fazla şey istemedik. Sadece açlık ve dayak olmasın, günde 3 öğün yemeğimiz olsun istedik. Eğer öyle olsaydı kurtarılmak için yalvarmazdık.” şeklinde beyanda bulunurken, zorlu yaşam şartlarının kölelikten farklı olmadığını anlatmıştır. Konuya ilişkin Vietnam Uluslararası Çalışma Ofisi, ASEAN Programı Koordinatörü Nguyen Thi Mai Thuy; “İşçilerin kötü muamele gördüklerini, çok çalıştıklarını,

dövüldüklerini ve hatta cinsel tacize uğradıklarını kanıtlamaları çok zorlaşıyor. Sonuçta yasanın uygulanması, Suudi işverenleri desteklemektedir” şeklinde bir konuşma yapmıştır. Evde yaşananın evde kaldığına işaret eden Thuy, yasalar her ne koşulda olursa olsun Suudi işveren lehine çıktığını, Kefalet Sistemi içindeki hizmetli sınıfının, sponsorundan izin almaksızın ülkeyi terk etmesi veya iş değiştirmesinin ise sistem gereğince yasaklandığını belirtmiştir. Kaçma veya sponsoruna karşı çıkma girişiminde bulunanların ise ciddi maddi yükümlülüklerle karşı karşıya kalabildiğini, hapis cezası veya sınır dışı edilme gibi çok çeşitli cezaların uygulanabildiğini söylemiştir (Duong, 2018).

Uluslararası Çalışma Örgütü, Körfez ülkelerinde hizmetli sektöründe çalışan kadınların, ortalama saatlik ücretin yarısından daha az kazandıkları, uzun ve öngörülemeyen çalışma saatlerine maruz kaldıkları ve ulusal iş mevzuatı uyarınca en az korunan işçi gruplarından biri olduklarını vurgulamakta, konuyla ilgili araştırma ve medya unsurlarını kamuoyuyla sürekli paylaşmaktadır (ILO 2004, Briggs 2014). Paylaşılan haberlerden bazılarının başlıkları şu şekildedir:

- Kölelikten Biraz Daha İyi (The Economist, 2010)
- Ev Hizmetlerinde Çalışan Etiyopyalı İşçiler Suudi Arabistan’da Hayatta Kalma Mücadelesi Veriyor (Jaffery, 2018).
- Bangladeşli Ev İşçileri Suudi Arabistan'da Fiziksel ve Cinsel İstismarla Karşı Karşıya (Ahmed, 2018)

The Economist’in haberinde Şekil 20’deki görsel kullanılmış, Sri Lankalı işçinin eline, sponsoru tarafından yeterli seviyede dil bilmediği ve uzun çalışma saatlerine rağmen iyi çalışmadığı gerekçesiyle yirmiden fazla iğne ve çivi batırılmıştır.

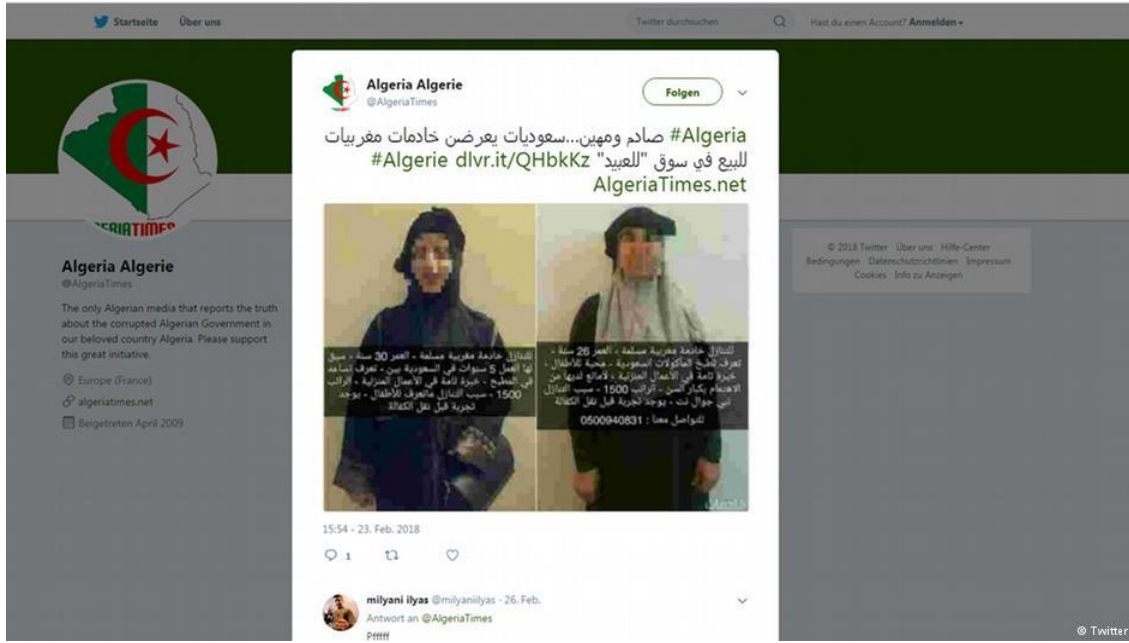

Şekil 20: The Economist Gazetesi'nde "Kölelikten Biraz Daha İyi" Başlıklı Haberde

Yer Alan Görsel

Kaynak: The Economist (2010)

Bir başka olayda, Deutsche Welle'nin haberine göre, insan kaçakçılığına işaret eden "*Fas'ın Satılık Hizmetçileri*" isimli makalede, Twitter aracılığıyla ülkede çalışan yabancı işçilerin para karşılığı satıldığı iddia edilmiştir. "*İyi yemek ve temizlik yapar, çocuğunuzla ilgilenir*" gibi vasıfların yüklendiği kadınların pasaportların ellerinden alınarak bu şekilde çalıştırılmaya zorlandığı kaydedilmiştir. Ayrıca haberde Fas'ın iki ülke ilişkilerini iyi tutmak ve ticaret ağını zedelememek adına bu tarz olaylara göz yumduğu belirtilmiştir (Dockery ve Marghich, 2018).

Şekil 21: Deutsche Welle'nin haberinde sponsorları tarafından satılığa çıkarılan göçmen işçiler

Kaynak: Dockery W. ve Marghich M. (2018)

Özellikle ev hizmetlisi sektöründe çalışan kadınların konu olduğu haberler, akla ülkede yürürlükte olan Kefalet Sistemi'ni getirmiştir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (Briggs, 2014) yaptığı açıklamalı kaynakça eserinde pek çok akademik makalede bu sistemin yetersiz ve suiistimallere açık olduğunu değerlendirmiştir. Kötü çalışma şartları, ekonomik yetersizliklerin yanı sıra maddi olarak göçmen işçilerin geri dönüşünün de kısıtlanması sistemin açıklarından bazılarıdır. Sistemin hukuk önünde de çalışanın aleyhine olduğu, fiziki ve zihinsel sağlığı olumsuz etkileyebileceği yapılan değerlendirmeler arasındadır.

4.2. Kefalet (Kafala) Sistemi

Kefalet Sistemi, Suudi Arabistan hükümetinin, ülkedeki göçmen işçileri, kontrol altında tutmak için geliştirdiği, uluslararası göçmen politikalarına aykırı olmamasına rağmen, yürürlükte pek çok farklılığın bulunduğu ve otoriteler tarafından çokça eleştirilen yasal sistemin adıdır. Türkçede de kullandığımız sorumlu/kefil olmak

sözüyle ifade edilen bu kavram, batılı kaynaklarda ise sponsorluk olarak geçmektedir. Ülkede köleliğin kaldırılmasının ardından getirilen bu sistemin en çok eleştirilen yanı ise bağımsız gözlemci ve kimi analistlerin öne sürdüğü gibi, insan hakları ihlallerinin gerçekleştiği uygulama alanında ortaya çıkan çeşitli hak ihlalleridir (Azhari, 2016).

Kefalet Sistemi, Körfez ülkelerinde petrolün çıkarılmaya başlanmasıyla doğan büyük miktarlarda işgücü açığı neticesinde ortaya çıkmıştır. Petrol Krizi sonrası GCC ülkelerinde hızla büyüyen nüfus ve ekonomi, iç güvenlik, uluslararası ilişkiler gibi dinamikler bu ülkeleri göçmenler hususunda çeşitli politikalar geliştirmeye itmiştir. Ulusal kimliği korumak amacıyla, işverenin göçmen işçiye kefil olduğu ve böylece göçmen işçilerin devlet tarafından izinin daha kolay takip edildiği bu sistem yürürlüğe alınmıştır.

Körfez ülkelerine çalışmaya gelen işçilerin hakları uluslararası yasalarca korunmasına rağmen gittikleri ülkelerde, yerel halkla aynı statüde görülmezler. İşçilerin sözleşmeleri genellikle alıcı ve gönderici ülkeler arasında toplu şekilde, genel geçer kurallar üzerine kurulu olup imzalanmaktadır. Göçmen işçiler Körfez ekonomileri için zaruri olsalar da yerel halk tarafından “tek kullanımlık” veya “harcanabilir” olarak görülmektedirler (Azhari, 2016). Mutlak monarşiyle yönetilen Suudi Arabistan’da kanunların şeri hukuka göre düzenlenmesi, ancak yasaların yazıya dökülmemesi bu sistemin yürütme safhasında şeriat ile ters düşmesine sebep olmaktadır. Bu noktada ülkedeki ulemaların verdiği hutbeler ve fetvalar, fıkıh görüşleri, sistemin meşruiyeti söylemlerinde temel dayanaklardır.

Ancak İslam inancında her türlü işkence ve kötü muamelenin sadece insanlara değil, tüm canlılara yasaklanması, Kur’an ayetleri ve peygamberin hadisleriyle de sabittir. Ayrıca Kur’an, işçi ve işveren ilişkilerine de atıfta bulunarak, adaletli bir çalışma ortamı sağlanmasında, ücretlerin hakka göre dağıtılmasında ve harcanan

işgücünün ödüllendirilmesinde yol göstericidir. İslam hukuku, işçi ve işveren arasında sınıf ayrımı, teslimiyet ve hâkimiyet değil, karşılıklı işbirliğine dayanan bir yola işaret etmekte bunu sünnet öğretileri de desteklemektedir. Ne var ki tüm bu öğretilerin üstüne Kefalet Sistemi, çalışanın temel hak ve hürriyetlerini kısıtlayıcı, işverenin ise tamamen baskın olduğu bir çerçevede gelişmiştir.

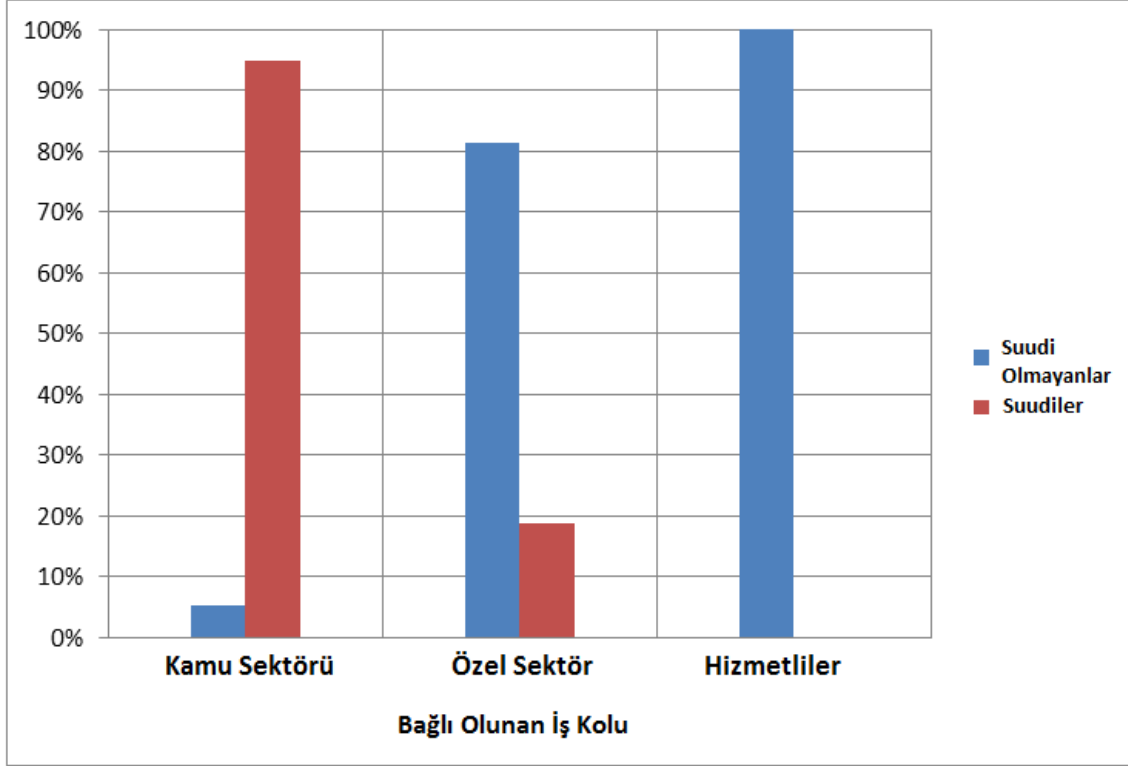
Kefalet Sistemi'nde işveren, kendisi için çalışan kişinin tüm yasal ve ekonomik haklarını üstlenerek, çalışanın vize süresi işverenin talebine göre belirlenmekte ancak işçi ve işveren arasında herhangi bir yasal kontrat imzalanmamaktadır. İşçi, sponsorunun izni olmaksızın kurum veya harici bir kişi altında çalışmamakta, başka yere transfer olamamaktadır. Ayrıca memnun kalmadığı takdirde ülkeden çıkış yapmak isteyen işçi, sponsorundan çıkış vizesi temin etmek zorunda ve başta sponsorun kendisi adına ödediği ücreti de iade etmek durumundadır.

Ülkeye girişte tüm yasal haklarını kaybeden işçiler, işveren tarafından maddi, cinsel, sözlü, fiziksel ve psikolojik saldırılara maruz kalabilmektedir. Bu şiddetin en çok görüldüğü grup ise ev hizmetlerinde çalışan 750 binden fazla yabancı kadın işçilerdir. Pek çok yetkili merci nazarında bu sistemin kaldırılması, daha işçi dostu bir şemanın çizilmesi yönünde baskılar olsa da Suudi Arabistan kendisine yöneltilen suçlamaları ve baskıları görmezden gelmektedir.

4.3. Ekonomide Göçmenlerin Yeri

Suudi Arabistan, son yüzyılda yaşadığı ekonomik dönüşüm ile göç veren bir ülkeden göç alan bir ülke konumuna geçiş yapmış, günümüzde ise işgücünün büyük bir kısmını da yabancı işgücü göçüyle sağlamaktadır. “Vizyon 2030” isimli piyasa raporunda ekonominin daha fazla çevre dostu ve sürdürülebilir olması adına petrol dışı sektörlere yatırım yapıldığı kaydedilmiş ve 2015 senesinde özel sektör faaliyetlerinin

%49,3'ü bu sektörlerden oluştuğu belirtilmiştir. Ekonominin tümü göz önüne alındığında petrol endüstrisi hala GSMH'nin %40'dan fazlasını oluştururken petrol dışı özel sektör ancak %20 pay alabilmekte, kabaca kalan %40 ise petrol temelli özel sektör ve kamu sektörleri arasında pay edilmektedir.

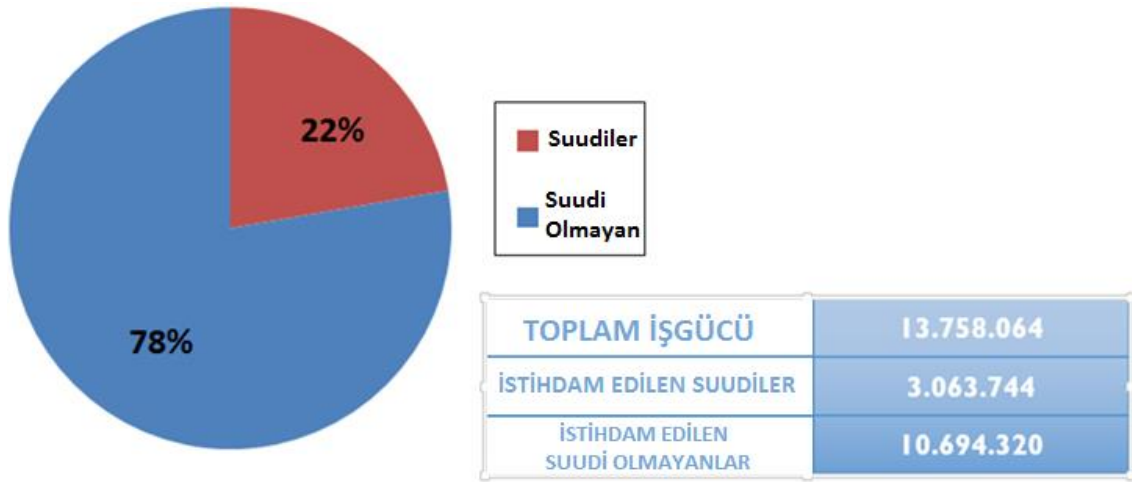

Şekil 22: Sektörlere Göre Suudi Arabistan'da Yerli ve Yabancı İşçilerin Dağılımı

Kaynak: MLSD, (2016)

Suudi Arabistan ekonomisinde 2017 yılı üçüncü çeyrek verileri itibariyle 13 milyon 758 bin 64 kişi yer almaktadır. Ülkedeki yerel işgücü daha çok kamu sektöründe çalışmaktadır. Özel sektördeki yabancı hegemonyasını kırmak adına KOBİ'lere teşvikler, vergi muafiyeti gibi özel şartlar sağlansa da çalışma saatlerinin fazlalığı, düşük ücret ve kalifiye yerel işgücü yetersizliğinden ötürü sektördeki talep göçmen işçilerle doldurulmaktadır. Kamu sektöründe Suudi olmayan, yabancı işgücünün oranı %5,14 iken yabancıların özel sektördeki oranı %81,29 olarak saptanmış, hizmetli sektöründe çalışanların %100'ünün göçmen olması ise çarpıcı bir gerçek olarak yer edinmiştir (Şekil 22).

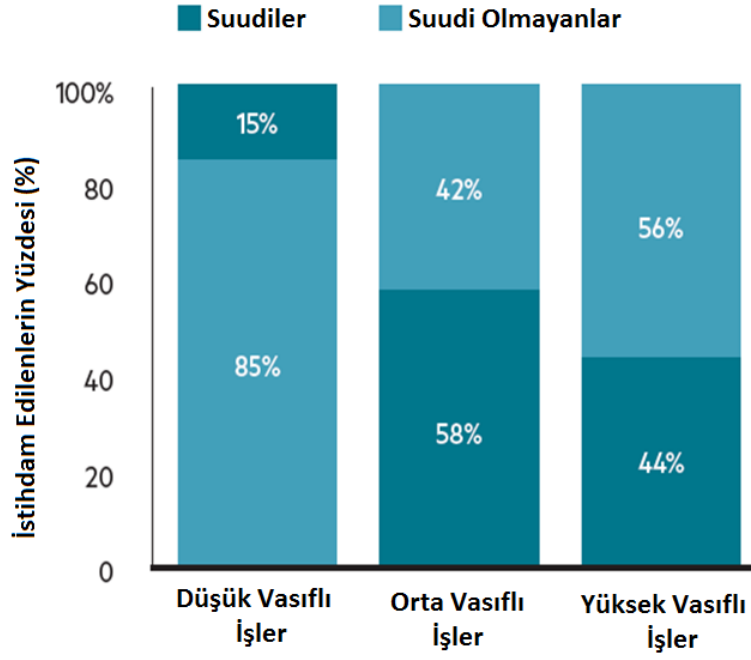
Çalışma ve Kalkınma Bakanlığı verilerince kamu sektöründe haftalık çalışma süresi 40 saat olarak gösterilmekte, özel sektörde ise 50 saat ve üzerine çıkmaktadır. Özel sektörde sabit asgari ücretin olmayışı da yerel ve yabancı işgücü arasında kazanç ve sektör dağılımında büyük farklar oluşmasına yol açmıştır. 2017 verilerince toplam işgücü içerisindeki yerel ve yabancı işçilerin sayıları ve oranları Şekil 23'te görülmektedir.

Şekil 23: Suudi Arabistan'da İşgücünün Dağılışı

Kaynak: GAS (2017)

Suudi Arabistan ekonomisinde kazan-kazan durumu gözlemlenmektedir. Suudi devleti özel sektörde yabancı işçileri kullanarak ekonomik kalkınmada devinim sağlamakta, göçmen işçiler ise anavatanlarına nazaran daha çok kazanmaktadır. Ülkede yerli ve yabancı işçiler çalıştıkları iş kollarının nitelik ihtiyacına göre sınıflara ayrılmıştır. Bu ayrım Şekil 24'te gösterilmiştir.

Şekil 24: Suudi ve Yabancı İşgücü Nitelik Ayrımı

Kaynak: MLSD (2016)

Şekilde, düşük vasıflı işlerde göçmen işçilerin baskın olmasının sebepleri, daha düşük ücret ve zorlu çalışma şartlarıdır. Yüksek vasıflı işlerde Suudi işçilerin yarıdan az olması ise sektördeki yetersiz kalifiye eleman ile açıklanabilir. Ekonomide %22'lik paya sahip Suudi işgücü, düşük ve yüksek vasıflı işlerde yabancı işgücüne muhtaç görünmektedir. Yabancı işgücünün yüksek oranda yer alması, tüm sektörlerde doğal olarak rekabeti arttırmakta, Suudi gençlerin ise işgücüne katılımını zorlaştırmaktadır.

Suudi Arabistan ekonomisinde işgücünün büyük bir kısmı yabancılar tarafından karşılanmaktadır. Suudi çalışanların Şekil 20'de gösterilen üç iş koluna olan dağılımları %61,7 özel ve %38,3 kamu sektörlerinden oluşmaktadır. Toplamı 3 milyonu aşkın Suudi çalışandan hiçbirinin hizmetli sektöründe çalışmıyor oluşu ise dikkat çekmektedir. Buna karşın ülkedeki yabancı işgücünün üç ana sektöre dağılımı ise şu şekildedir: %76,8 özel sektör, %22,6 hizmetli, %0,6 kamu sektörü.

Suudi Arabistan ekonomisinde işgücünün özel sektörde kümelenmesine rağmen Suudi çalışanların kamu, Suudi olmayan çalışanların ise hizmet sektöründe baskın olmaları çarpıcıdır. Suudi ve Suudi olmayan işçilerin sektörler içinde en kalabalık oldukları beş meslek grubu Tablo 2’de görülebilir.

Tablo 2: Suudi Arabistan’da Yerli ve Yabancı İşçi Sayılarının Temel Sektörlere Göre Dağılımı

Meslek Grubu	Suudi Olmayan	Meslek Grubu	Suudi
İnşaat	3.641.351	Devlet Memuru	1.173.435
Ticaret	2.055.077	İnşaat	445.384
Şoför (Hizmetli)	1.393.800	Ticaret	405.896
Ev Hizmetçisi (Hizmetli)	960.304	Sosyal Hizmet	375.420
İmalat	787.635	Finans ve Gayrimenkul	207.449

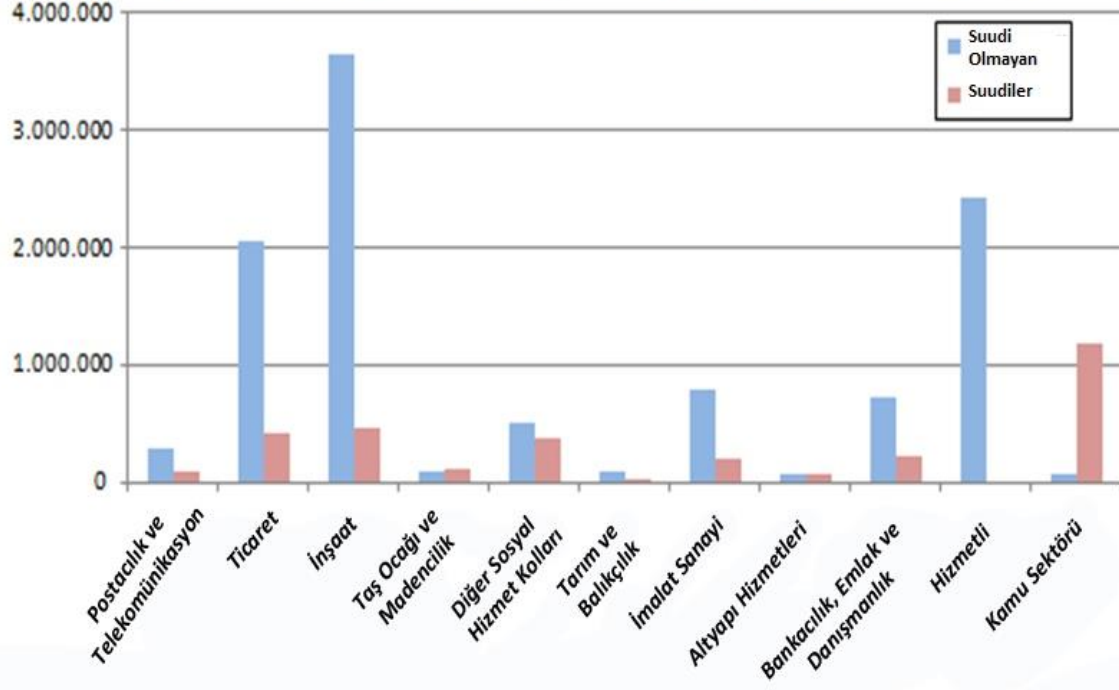
Kaynak: GAS (2017)

Kamu sektörünün Suudi işgücünün üçte birini kapsamı neticesinde diğer sektörlerde zayıf kalınmış, özel sektörde de daha çok yönetici pozisyonunda bulduklarından Suudiler sayısal olarak geri düşmüşlerdir. Suudi olmayan işgücü ise daha çok kas gücü sarf ettiği ve hizmet edebileceği işkollarında toplanmıştır.

4.3.1. Özel Sektörde Göçmenlerin Yeri

Kas gücünün ön planda olduğu düşük vasıflı işlere yurtdışından işçi bulmak daha kolay ve yerli işçi çalıştırmaktan daha az maliyetlidir. Özel sektöre yerli iş gücü katmak Suudilerin prestij kaynağı olan kamu sektöründe çalışmayı istemeleri ve yüksek vasıflı işlerde ortaya çıkan nitelik sorunuyla hâlihazırda var olan aile şirketleri haricinde zor gözükmektedir. Şekil 22’ye ek olarak özel sektörün alt işkollarına ayrıldığı daha detaylı bölümlenme Şekil 25’te gösterilmiştir.

SUUDİ ARABİSTAN'DA İŞÇİLERİN SEKTÖREL DAĞILIMLARI

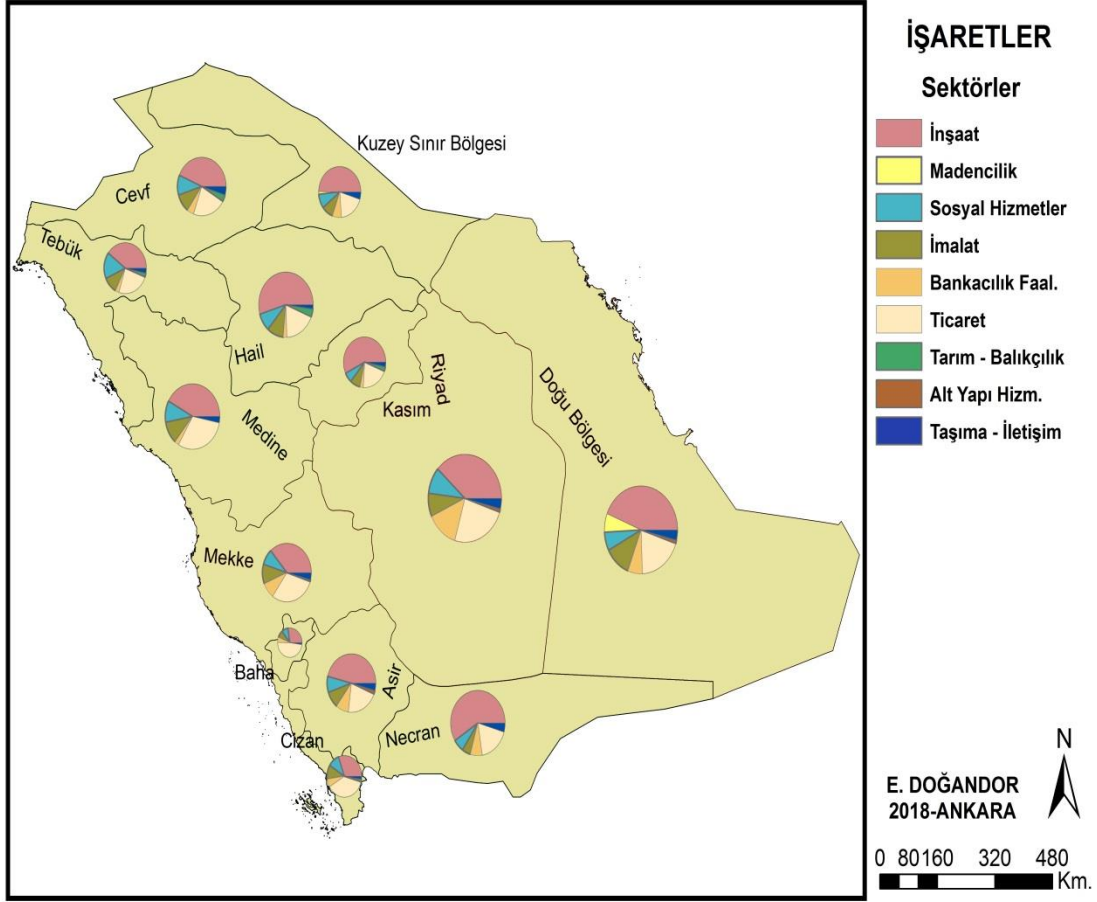

Şekil 25: Suudi Arabistan'da İşgücüne Katılanların Sektörel Dağılımları

Kaynak: GAS (2017)

Ekonomiye dâhil edilen yüksek sayılarda vasıfsız yabancı işgücü, ülkedeki kas gücü açığını gidermeyi hedeflemiş bu sav ise ekonominin sektörel dağılımıyla desteklenmiştir. Suudi işgücü, görece düşük çalışma saatleri ve daha yüksek kazançlarıyla kamu sektörünü tercih etmiş ve rekabetçi bir piyasa olması nedeniyle özel sektörde tutunamamıştır. Yabancı işgücü ise Şekil 26'da görüldüğü üzere daha çok inşaat, ticaret ve üretim sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

SUUDİ ARABİSTAN BÖLGELERE GÖRE İŞÇİ NÜFUSU VE İŞ KOLLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

Şekil 26: Suudi Arabistan’da Bölgelere Göre İşçi Nüfusu ve İş Kollarının Sektörel Dağılımı

Kaynak: GAS (2017)

10 milyon 101 bin 156 özel sektör çalışanın olduğu Suudi Arabistan’da bu sayının 8 milyon 210 bin 847’si (%81,29) Suudi olmayan çalışan tarafından kapsamaktadır. Daha önceki pasajlarda göçmen işgücünün düşük vasıflı, kas gücü gerektiren işlerde çalışmak üzere ülkeye kabul edildiğine değinilmiş, sadece inşaat sektöründe çalışan yaklaşık 3,6 milyon göçmen işçinin varlığı da bu durumu doğrulamaktadır. Bu sayıyı 2 milyon ile ticaret ve 787 bin ile imalat sektörü takip etmektedir.

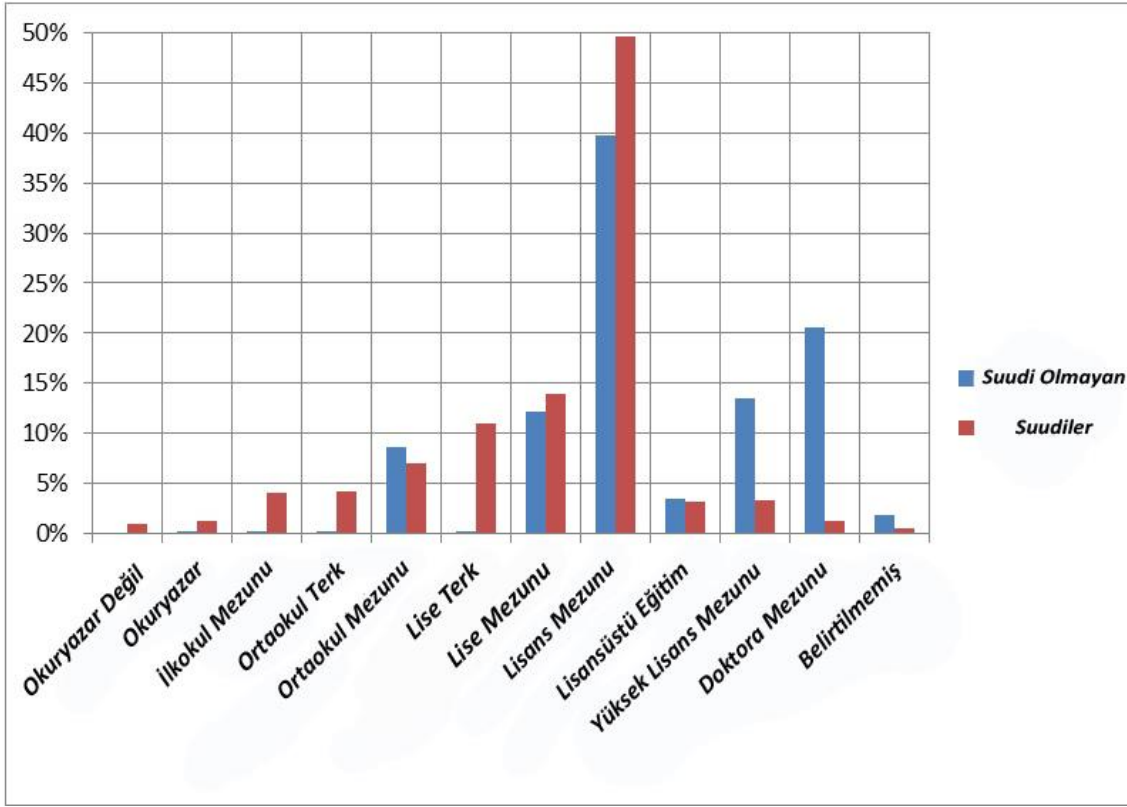
4.3.2. Suudi Arabistan’da Hizmetli Sektörü

10 milyonu aşkın özel sektör çalışanın yanı sıra ülkede sadece yabancılardan oluşan ve 2 milyon 419 bin 827 kişiyi barındıran hizmetli bulunmaktadır. Herhangi bir sosyal güvencelerinin ve sendikalaşmanın olmadığı hizmetliler, Kefalet Sistemi ile ülkede çalışmaktadır ve çalışma koşulları sponsorlarının merhametine kalmış gözükmektedir. Bu hususta hizmetlilerin oluşturduğu grubu özel sektör çalışanlarına dâhil etmek yanlış olur. Ev işlerine yardımcı, şoför, bahçıvan, aşçı gibi gündelik hayatın parçası olan işlerde çalışan bu nüfusun %97,3’ünü ev hizmetçileri ve şoförler oluşturmaktadır. Oldukça cinsiyetçi bir iş dağılımının görüldüğü hizmetli sektöründe kadınların %98,9’u hizmetçi alt dalında iş bulurken, erkeklerin ise %85,1’i şoför olarak çalışmaktadır.

Yerel halkın üstün görüldüğü, işçi-işverenden ziyade, sahip-köle rollerinin hüküm sürdüğü ve kölelik sisteminin bir bakıma modernize edildiği Kefalet Sistemi bu grupta çalışan işçilerin işe alınmasında temel kıstastır. Suudi Arabistan’ın işgücü piyasa koşullarının en çok suiistimal ettiği grup, yabancı kadınlardır.

4.3.3. Kamu Sektöründe Göçmenlerin Yeri

Ülke kaynaklarını idare eden, devlet memurluğu olarak tabir edebileceğimiz kamu sektöründe Şekil 22’den de görülebileceği üzere ezici bir yerli nüfus üstünlüğü vardır. Ülke GSMH’nin %17’sini oluşturan kamu gelirleriyle 1,2 milyon çalışan barındırmaktadır. Daha önceki pasajlarda değinildiği üzere Suudiler için bir prestij göstergesi olan kamu sektörü, düzenli gelir imkânı, garanti ve yüksek ücretiyle tercih sebebidir. Şekil 27’de sektör içinde Suudi ve Suudi olmayan çalışanların sahip oldukları öğrenim derecelerine göre dağılımı görülebilmekte ve iki grup arasındaki çifte standart açığa çıkmaktadır.

Şekil 27: Suudi Arabistan’da Kamu Sektöründe Çalışanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

Kaynak: GAS (2017)

Ülkedeki 1,23 milyon devlet memurundan yalnızca 63 bin 646’sı yabancı kökenlidir. Bu kişilerin yaklaşık %51,9’u yüksekokul ve üniversite mezunuyken, %39,4’ü ise lisans mezunundan daha yüksek bir dereceye sahiptir. Şekil 24’de görülebileceği gibi özel sektörde baskın bir yabancı işçi yüzdesi olmasının yanı sıra yüksek vasıflı işlerde de bu durum görülmektedir. Nitelikli eleman eksikliği kamu sektöründe üniversite sonrası eğitim derecelerinde Suudi nüfusun oransal olarak geri kalmasına neden olmuştur. Kamu sektöründe çalışan Suudilerin %63,5’i yüksekokul ve üniversite mezunuyken, yalnızca %8,2 gibi düşük bir oran lisansüstü dereceye sahiptir. Lise ve daha düşük eğitim derecelerine sahip Suudi nüfusun oranı %28,3 iken bu oran Suudi olmayanlarda %8,7’dir. Ayrıca, 10 bin 407 okuma-yazma bilmeyen Suudi devlet memuru bulunmaktadır. Bu esasta kamu sektöründe devlet çalışanının performans

kalitesini ve iş verimliliğini artırmak ve geleceğin liderlerini yetiştirmek adına “Kral Selman Programı” bakanlığın insan kaynakları bölümü tarafından uygulamaya konmuştur.

4.4. Suudileştirme (Nitaqat)

Petrol endüstrisinin Suudi Arabistan’ın lokomotif sektörü olmasının ardından işgücü büyük ölçüde yabancılardan sağlanmaya başlanmıştır. Özel sektördeki kalabalık yabancı işçi nüfusu ekonomiyi daha kırılgan bir hale getirmiş, bu durum Kefalet Sistemi’yle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Özel sektörde yabancı işgücünün hegemonyasını kırmak, yerli ve yabancı işçilerin sayılarında dengeyi sağlamak adına “Vizyon 2030” plan paketi içerisinde Suudileştirme de yer bulmuştur. Programın amacı; istihdamı yerelleştirmek, kısa, orta ve uzun vadede yabancı işçilerin özel sektördeki payını azaltarak ekonomiyi Suudi işçilerin çoğunlukta olduğu bir yapıya çevirmek ve gençler arasında yüksek olan işsizlik oranlarını düşürmektir.

Şekil 28: Nitaqat programı Logosu

Kaynak: <https://mlsd.gov.sa/en/nitaqat>

Kapsam olarak çevirebileceğimiz “Nitaqat” isimli program (Şekil 28), sektörler arasında farklılıklar olmakla birlikte, işverenin %10-%30 yerli işçi kotası ayırmasını şart koşmaktadır. Sistemin logosunda da bulunan renkler uyarınca çeşitli sınıflamalara ayrılan programda işveren belirli kriterlere göre topladığı puanlar neticesinde bir renk grubuna dâhil olur. Bu kriterler şunlardır:

- İşyerindeki Suudi İşçi Yüzdesi
- İşverenin Yerli İşçiyi Kaç Yıldır Çalıştırdığı
- İşyerindeki Kadın Suudi İşçi Yüzdesi
- Yerli İşçinin Maaşı
- Yüksek Maaşa Sahip Yerli İşçi oranı

Yukarıda yazılı kriterlere göre 0,1 ila 10 puan toplayan işyerleri bu puanlara göre kırmızı, sarı, yeşil ve platin gruplara ayrılmaktadırlar. Platin işletmeler yabancı işçi alımında özgür, çalışma vizesi talep etmekte ve yabancı işçi değiştirmekte sınırsızken, işletmenin puanı düştükçe bu ayrıcalıklar da yok olmaktadır. Kırmızı gruba dâhil, hiç yerli işçi çalıştırmayan yahut istenen kotanın altında yerli işçi çalıştıran işletmeler ise, işçiyle yeni iş sözleşmesi imzalamak, çalışma vizesi çıkarmak, yeni yatırımlar yapmak gibi temel ticari olanaklardan alıkonulmuşlardır. On veya daha az işçi çalıştıran işletmeler bu sınıflamadan ayrı tutulmuş ancak onlara da en az bir adet “sosyal güvenceye sahip” yerli işçi çalıştırma şartı koşulmuştur.

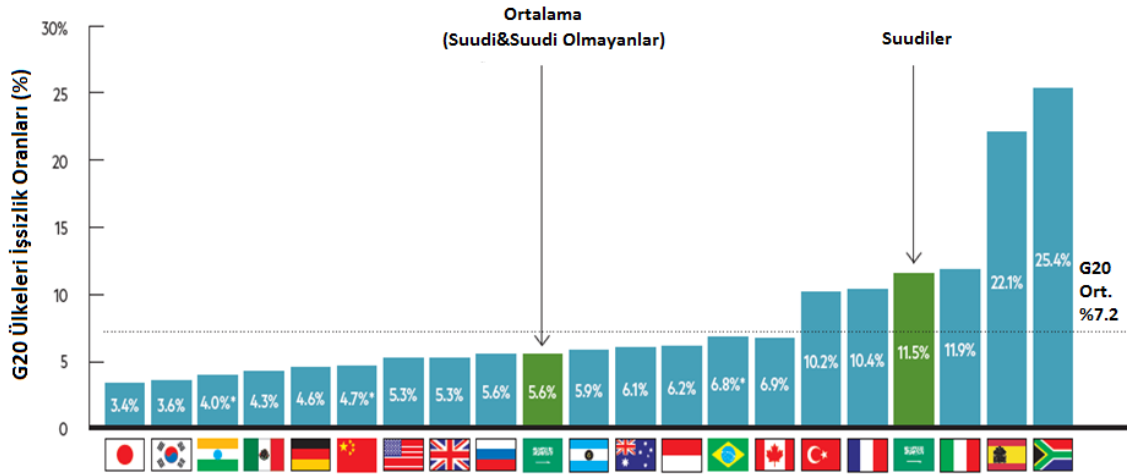
Bakanlığın almış olduğu sert tedbirler ve yoğun denetimler neticesinde program iki yıl içerisinde işlemeye başlamıştır. Konuyla ilgili bir haber “*istihdamın yerlileştirilmesi için yabancılara ek vergi ve yerli kotası konması gibi bir dizi önlem alması 11 milyon yabancı çalışandan 800 bininin son 1 yılda ülkeden çıkış yapmasına neden oldu.*” şeklinde kamuoyuyla paylaşılmıştır (Milliyet, 2018). Ucuz maliyetli yabancı işgücü tercihinin kota konulan işletmecilere bu durum ekstra vergi yükü, yeni cezalar getirmiştir. Çoğunluğu kamu sektöründe çalışan Suudi işçiler içinse yeterince cazip imkânlar sunamamıştır.

Kamu sektöründe iş saatlerinin özel sektöre göre düşük, maaşların yüksek olması ve işsiz kalmaları durumunda Suudi vatandaşlarına ödenen işsizlik maaşı, sistemin çekiciliğini düşüren ana etmenlerdir. Ayrıca Suudi işçilere sosyal güvence

sağlanması zorunlulukken yabancı işçiler için aynı mecburiyetin bulunmaması, sistemin yabancı işçiler karşısındaki tutumunu da net bir şekilde göstermektedir. İşverenin Suudi işçiye ödediği ücretin, Suudi olmayan işçilere ödediğinden yüksek olması ekstra puan getirisi sağlamakta, özel sektörde yerli ve yabancı işçiler arasında gelir eşitsizliğine sebep olmaktadır. Gelir farkının diğer sektörlerde yansımaları ve göçmen işçilerin içinde buldukları durumlar gelecek başlıklarda ele alınmıştır.

4.5. Suudi Arabistan'da İşsizlik

En büyük petrol ihracatçılarından biri olan Suudi Arabistan, son yıllarda işsizlik problemleriyle yüz yüze gelmiştir. Ülkede çalışan önemli orandaki yabancı işgücünün varlığı ve kaynakların yanlış yönetilmesi sorunun temelini oluşturur. G20 ülkeleri arasında Suudi Arabistan'ın işsizlik konusundaki konumu Şekil 29'da görülmektedir.

Şekil 29: G20 Ülkeleri 2015 Yılı İşsizlik Oranları

Kaynak: MLSD (2016)

Diğer Körfez ülkeleri gibi, yüksek oranda yabancı işgücüne bağımlılık, Suudi Arabistan işsizlik verilerinde yerel ve göçmen işçiler arasında farklı senaryolar sunmaktadır. Günde milyonlarca varil petrol çıkarılan bir ülkede yerli nüfusun işsizlik oranının G20 ortalamasının üstünde olmasının hiçbir ekonomik dayanağı

bulunmamaktadır. Birbirine zıt olan yerli ve yabancı işsizlik oranlarını dengelemek için hükümet “Vizyon 2030” ve “Nitaqat” programlarını devreye sokmuştur.

Ekonomisini %78 oranda yabancı işgücüne teslim eden Suudi Arabistan’da geriye kalan %22’lik yerli işgücünün de %38,3’ü kamu sektöründe çalışmakta, özel sektöre rağbet ve teşvikler yetersiz kalmıştır. Bu kapsamda yürürlüğe konulan Suudileştirme programından yeteri kadar faydalanılamadığı artan işsizlik oranlarıyla gözler önüne serilmektedir. Şekil 29 göz önüne alındığında 2015 yılında Suudi Arabistan’da genel işsizlik %5,6 iken, 2017 3. Çeyrek verilerinde (GAS, 2017) bu oran %5,8’e, sadece yerel işçiler arasındaki %11,5’lik işsizlik oranı ise yine aynı veri setine dayalı olarak %12,8’e çıkmıştır. 2016 yılında yürürlüğe konan Nitaqat programının bu verilerce ilk yılında başarısızlığa uğradığı net bir biçimde söylenebilir.

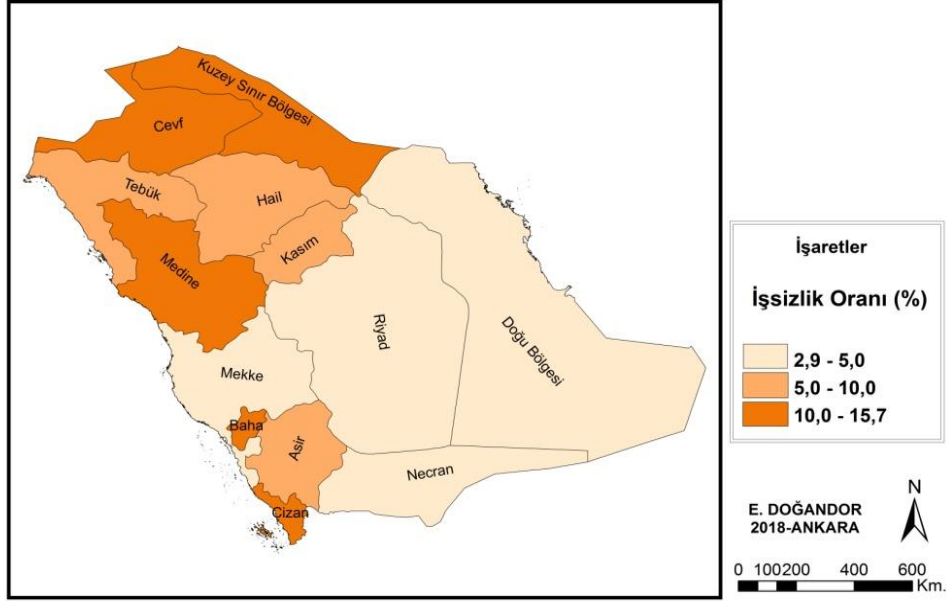
Yanlış kullanılan kaynaklarla devletin işsiz Suudi vatandaşlarına sağlık güvencesi ve maaş sağlaması, yabancı işgücünün daha az maliyetli oluşu, fazla veren ekonomideki kaynakların toplumun yararına kullanılması yerine, orduya ve savunma giderlerine aktarılması bu görüntünün ortaya çıkmasının sebepleridir.

Suudi Arabistan’da %12,8 olan Suudi işsizlik oranını genel olarak %5,8’e indiren unsur ülkedeki yoğun yabancı işgücüdür. Ülkedeki yabancı nüfusun işsizlik oranı 2017’nin üçüncü çeyreğinde yalnızca %0,5 olarak kayda geçmiş ve bu oranın ülkenin genel nüfusunun üçte biri, işgücü piyasasının ise dörtte üçünün içinden olduğunu belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Suudi Arabistan İstatistik Ofisi verilerince (GAS, 2017) 15-64 yaş aralığında 786 bin 511 işsiz bulunmakta ve bu sayının %94,7’sini Suudi vatandaşları oluşturmaktadır. Yabancı işgücünün nüfusa oranla bir hayli fazla ve aynı grubun işsizlik verilerinin oldukça düşük olması bize ülkedeki yabancıların sadece çalıştırılmak üzere alındığını, Kefalet Sistemi ise göçmenlerle ülke bağının kolayca kopartılabilmesi adına

oluşturulduğu izlenimini vermektedir. Ülkedeki işsizlik oranı genel, yerli ve yabancı işçiler bazında Şekil 30 Şekil 31 ve Şekil 32’de sunulmaktadır.

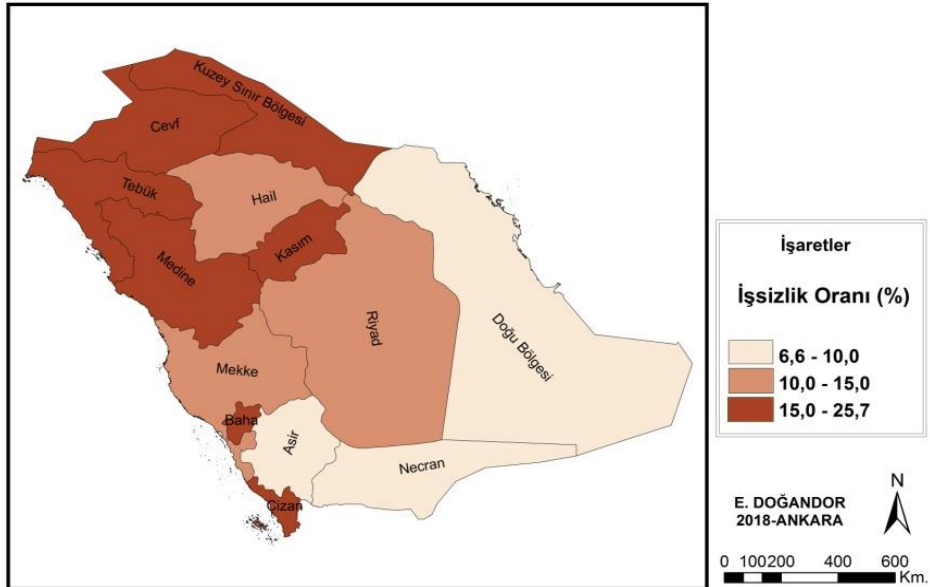
SUUDİ ARABİSTAN BÖLGELERE GÖRE İŞSİZLİK ORANLARI (%)

Şekil 30: Suudi Arabistan’da Bölgelere Göre Genel İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: GAS (2017)

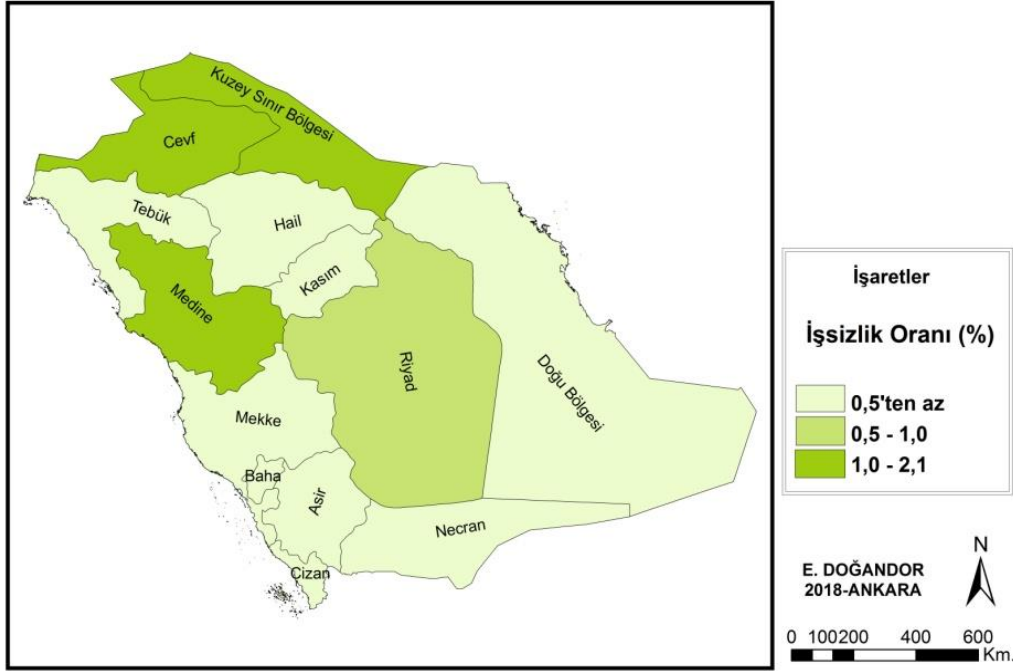
SUUDİ ARABİSTAN BÖLGELERE GÖRE SUUDLARIN İŞSİZLİK ORANLARI (%)

Şekil 31: Suudi Arabistan’da Bölgelere Göre Suudilerin İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: GAS (2017)

SUUDİ ARABİSTAN BÖLGELERE GÖRE YABANCILARIN İŞSİZLİK ORANLARI (%)

Şekil 32: Suudi Arabistan'da Bölgelere Göre Suudi Olmayanların İşsizlik Oranları (%)

Kaynak: GAS (2017)

İşsizliğin ülke içi dağılımında yeraltı ve yerüstü kaynakları, limanlar ve ticaret merkezlerine olan uzaklık etkilidir. Genel olarak %0,5 olan yabancı nüfusun işsizlik oranı, saydığımız imkânlardan yoksun vilayetlerde en fazla %2,1 iken, %12,8 olan genel yerli işsizlik nüfusunun %25,7'ye kadar çıktığı görülmektedir.

Göçmen işgücünün hegemonyası altındaki özel sektörde, düşük vasıflı işler için maliyet açısından eğitim seviyesi düşük kimseler tercih edilmektedir. Bu sebepten dolayı toplam işsiz nüfusun %51,4'ü üniversite mezunudur. Yükseköğrenim sonrası arz karşısında eleman talebinin düşük olması ve kamu kurumlarına -ki Suudilerin %38,3'ü kamuda çalışmaktadır- alımların sınırlı olması, işsizliğin üniversite bandında yoğunlaşmasına yol açmıştır. Daha ileriki eğitim düzeylerinde, yüksek lisans ve doktora eğitimi görmüş 8288 işsiz bulunurken, doktoralı işsizlerin, okuryazar olmayan işsizlerden fazla olması dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Kültürel ve dini sebeplerle, kadınların iş hayatı ve kamusal alanda geride yer kaldığı Suudi Arabistan'da işsizlik oranlarında da en dezavantajlı grup kadınlardır. Daha önce değinildiği gibi, göçmenlerin sadece çalıştırılmak adına ülkeye alındığı imajı, kadın işsizlik verilerinden de net bir şekilde okunmaktadır. 2017 yılı üçüncü çeyrek verilerince ülkedeki yabancı kadınların işsizlik oranı yalnızca %1,6 iken bu oran yerli, Suudi kadınlarda %32,7 olarak kaydedilmiştir. Gündelik hayatta geri planda kalan kadınlar arasında en dezavantajlı konumdakiler ise yaş ve tecrübe açısından 15-24 yaş aralığındakilerdir.

Ülkedeki işsiz nüfusun çoğunluğunu yerel halkın oluşturması altyapı veya kaynak yetersizliğinden değil yanlış planlama ve kültürel sebeplerden ileri gelmekte, kadınların işgücüne katılımı devlet destekli programlarca artırılmaya çalışılırken, bu gelişmeler kamusal alanda sekteye uğramaktadır. Yüksek işsizlik oranlarına rağmen Suudiler, cinsiyet, yaş, eğitim fark etmeksizin kendi ülkelerinde daha kısa süre çalışmakta ve daha fazla kazanmaktadır. İşsiz olarak kayıtlara giren Suudilerin bir kısmı yurtdışında eğitime devam ederken çeşitli tahminlerce yaklaşık %20'si de başka ülkelere yaşamaya ve çalışmaya gitmektedir.

4.6. Suudi Arabistan'da Yerli ve Yabancı İşgücü Nüfusları Arasındaki Gelir Eşitsizliği

Orta Doğu'nun ekonomik dönüşüm süreci 1960 ve 70lerde başladı. Petrol Krizi'nin sona ermesiyle liberal ekonomilere sahip pek çok ülke, ithal-ikameci politikalar benimseyerek sahip oldukları sınaî faaliyetleri arttırma, bunu ise büyük çoğunlukla yabancı işgücüyle sağlama yoluna gittiler. Daha önce değinildiği üzere göç, yerli ve yabancı nüfuslar arasında kazan-kazan durumu oluşturmaktadır. Bu durum büyük çoğunlukla göçmenlerin çalıştığı az kazançlı ve düşük vasıflı işler sayesinde oluşmakta, anavatanlarına nazaran görece fazla kazanmalarına rağmen, buldukları

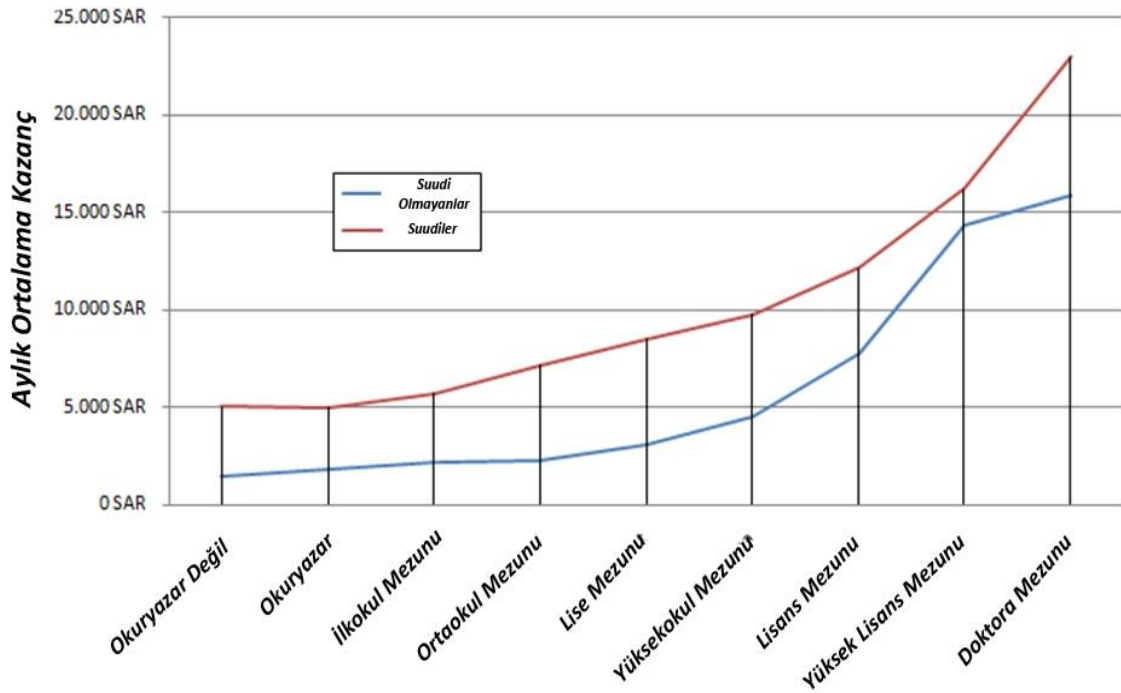
ülkedeki yerli işçilerle aralarında gelir ve çalışma şartı farklılıkları ortaya çıkmaktadır. İşsizliği azaltan, ekonomiye büyük katkıları olan göçmen işçilerin yaşadığı dezavantajlar çoğu işveren ve hükümet tarafından göz ardı edilmektedir. Anavatanları şartlarına göre Suudi Arabistan'da daha çok kazanan ve geldikleri bu ülkenin işgücüne katkı sağlayan göçmenler bu dezavantajlarıyla aynı zamanda kaybedenler grubunu da oluşturmaktadır.

Kazancın, eğitim seviyesi ve yaş ile arasında pozitif yönlü bir korelasyonun bulunduğu, genel geçer olarak kabul görmüş bir kanıdır. Eğitim düzeyinin yüksek, bilgi, beceri, kabiliyet ve iş tecrübesinin fazla olduğu kimseler, çalıştıkları yerlerde daha çok maddi ve manevi kazanç sağlama eğilimindedirler. Ancak, burada bahsedilen kaybedenleri oluşturan göçmen gruplarda yüksek iş tecrübesi ve eğitim seviyesine sahip kimselerin aldıkları görece düşük ücret aşırı yeterlilik (over-qualification) sorununu oluşturmaktadır. Suudi Arabistan ölçeğinde işgücünün büyük bir kısmını (%78) oluşturan yabancı işçiler içerisinde kadınların payı, durumu ve çalışma şartları bir önceki bölümde detaylı olarak incelenmiş ve konuya dair örnekler verilmiştir. Çalışmanın bu başlığında yerli ve yabancı işçilerin kazançları yaş ve eğitim ölçeğinde incelenmiş olup, savlar konuya ilişkin veri setleriyle desteklenmiştir.

4.7. Suudi Arabistan'da Eğitim Seviyesine Göre Gelir Eşitsizliği

Petrolün, Körfez ülkelerinin ekonomileri üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Küreselleşen petrol temelli ekonomilerin işgücü ihtiyacı büyük ölçüde yabancı işçilerle sağlanmıştır. Yüksek vasfın gerektiği çalışma alanlarına, yerli, nitelikli eleman yetiştirmek, bu elemanlara yeterli zaman ve maddi kaynak ayırmak yerine, yurtdışından hazır yetişmiş kalifiye işçileri almak, başta Suudi ekonomisi olmak üzere diğer GCC ülkelerinin de büyük ölçüde yabancı iş gücüne bağlı kalmasının nedenleri arasındadır.

Teknoloji çağını yaşadığımız günümüz ekonomik hayatında iyi bir eğitim, daha iyi ve bol kazançlı bir iş hayatının altın anahtarı niteliğindedir. Beşerî sermayeye yapılan yatırım, birey ve ülke için orta-uzun vadede daha verimli ve müreffeh bir hayatın garantörüdür. Okul, staj, çeşitli kurslar ve bireysel gelişim gibi faktörler, iş hayatında yükselmenin temel yapıtaşını oluştururken, aynı eğitim derecelerine sahip yerli Suudi ve yabancı göçmen işçiler arasında Şekil 33'te görülebileceği üzere bariz bir gelir farkı ortaya çıkmıştır.

Şekil 33: Eğitim Seviyelerine Göre Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Aylık Kazançları

(Suudi Arabistan Riyali)

Kaynak: GAS (2017)

Suudi çalışanlar eğitim düzeyleri fark etmeksizin tüm seviyelerde Suudi olmayanlardan daha fazla kazanmaktadır. Lise-üniversite düzeylerinde iki grup arasındaki gelir farkı en yüksek düzeydedir. Suudi Arabistan işgücünde önemli çoğunluğun lise, yüksekokul veya lisans mezunu olması ve çalıştıkları iş kollarının oldukça geniş bir aralığa yayılması bu durumun sonucudur. Üniversiteden daha yüksek

derecelerde fark, her ne kadar azalsa da ülkede piyasa koşullarının her iki grup için de aynı olmadığını söylemek mümkündür. Bu savı kanıtlamak, bilimsel bir geçerlilik katmak adına veriler, “Mann-Whitney U Testi” ile test edilmiştir (Tablo 3).

Bu test parametrik olmayan, bağımsız iki grubun karşılaştırılması adına kullanılır. Teste tabi tutulacak örneklem bağımsız ve ölçüm değişkenleri sıralı olmalıdır. Test sonucunda elde edilecek sonucun 0.05 anlamlılık seviyesinden küçük olması ($p < 0.05$) testin başarılı ve iki değişken arasındaki ilişkinin anlamlı olduğuna işaret etmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında Suudi ve Suudi olmayan işçilerin eğitim seviyeleriyle kazançlarının ilişkiselliği test edilmiştir.

Tablo 3: Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Eğitim Seviyeleriyle Kazançlarının İlişkiliği
Mann-Whitney U Testi Sonucu

Test I	N ^a	Mean Rank	Sum of Ranks
<i>Ranks</i>			
Suudiler	9	12	108
Suudi Olmayanlar	9	7	63
<i>Test Statistics for the Test I</i>			
Mann-Whitney U	18		
Wilcoxon W	63		
Z	-1.987		
Asymp. Sig. (2-tailed)	0.047		

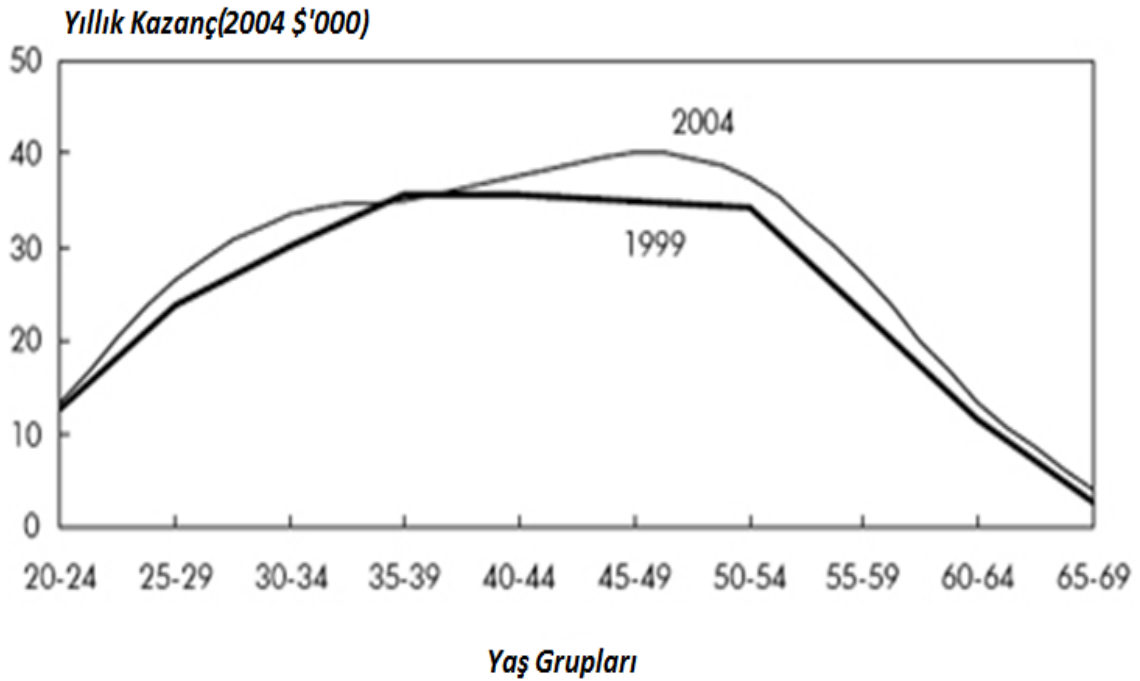
Eğitim seviyesi kategorileri; Okuryazar Değil, Okuryazar, İlkokul Mezunu, Ortaokul Mezunu, Lise Mezunu, Yüksekokul Mezunu, Lisans Mezunu, Yüksek Lisans Mezunu, Doktora Mezunu

Kaynak: Yüceşahin ve Doğandor (2019)

Test sonucuna göre iki grup arasındaki ilişkinin anlamlılık seviyesi (Asymp. Sig.) geçerlilik sınırı içerisinde yer almış, ($p < .05$) Suudi ve Suudi olmayan işçiler arasındaki gelir farkı eğitim seviyeleri nezdinde istatistikî olarak da kanıtlanmıştır.

4.8. Suudi Arabistan'da Yaş'a Göre Gelir Eşitsizliği

Belirli, sabit işte çalışan bir kimse yaş aldıkça iş tecrübesi kazanır. Bu manevi kazanımın ise kendisine maddi olarak dönmesi yahut en azından mevcut konumunu emekliliğine değin koruması beklenir. Meslek grubuna göre değişmekle beraber tecrübe olarak manevi kazanımın en yüksek olduğu aralık orta yaş grubudur. İlerleyen yaşlarda iş verimliliğinin azalması neticesinde gelirden de bir azalma görülür. Hayat döngüsünü anımsatan bu eğri, bahsi geçtiği üzere meslek gruplarına göre değişmekle beraber dünyanın her yerinde benzer özellikler taşır. Geleneksel yaş-kazanç profili (Traditional age-earnings profile) olarak adlandırılan bu döngüye örnek olarak, başka bir kıtada, farklı iklim koşulları altında ve farklı kültüre sahip, Suudi Arabistan gibi G20 üyesi olan Kanada Şekil 34'te örnek olarak verilmiştir.

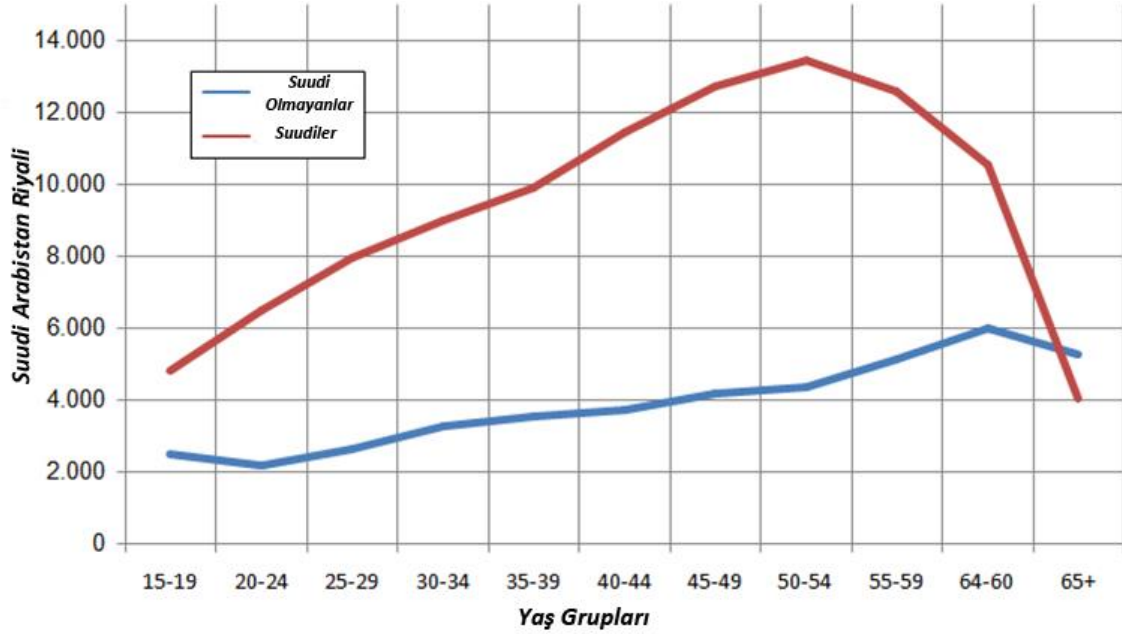

Şekil 34: 1999-2004 Kanada Yaş Kazanç Grafiği

Kaynak: Statistics Canada (2015)

Şekilde yer alan yay şekli belirli bir zamanda aynı çabayı harcayan kişilerin aldıkları ortalama ücret üzerinden görselleştirilmiştir. Bu durum sadece G20 ülkeleri gibi belirli bir gruba mensup ülkeler için değil, daha önce de bahsedildiği üzere, küresel

ölçekte bir geçerliliğe sahiptir. İklim, kültür, konum gibi parametrelerin siyahla beyaz kadar fark gösterdiği, dünyanın diğer ülkelerinde de bu ve buna benzer tablolar göze çarpmaktadır. (Konuyla ilgili detaylı okumalar için Lagakos vd, 2018). Suudi Arabistan örneği de bu bağlamda diğer ülkelerde pek de farklı değildir.

Şekil 35: Yaşlarına Göre Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Aylık Kazançları (Suudi Arabistan Riyali)

Kaynak: GAS (2017)

Ülkede yerli işçiler 4 bin ila 13 bin 500 Suudi Arabistan Riyali kazanmaktayken, bu aralık yabancı işçilerde yalnızca 2-6 bin riyal aralığındadır (Şekil 35). Yabancı işçilerin bahsi geçen tüm geleneksel yaş-kazanç profillerinin tersine bir tavır sergilemesi, görece doğrusal bir formda bulunmasının birkaç sebebi bulunmaktadır. Suudi Arabistan örneği üzerinden hedef ülkelerin herhangi bir yaş grubunda –çoğunlukla yabancı- yetişmiş, nitelikli eleman işe alması, maksimum verimlilik elde etmek üzerine kurulu bir düzen inşa etmiştir. Tecrübe faktörünün ikinci plana atılması sebebiyle yaş, tecrübe eğrisi yerli işçilere nazaran daha stabil, dar makaslı görünmektedir. Ülke ortalamasından daha düşük ücrete çalışmayı kabul eden yabancı - çoğunlukla Müslüman Asyalı- işgücünün varlığı ve özel sektördeki esnek çalışma

saatleri, iş emeğinin gerçek ederini alması önünde duran engellerdir. Bu savın istatistikî gerçekliği önceki pasajlarda bahsi geçen “Mann-Whitney U Testi” ile test edilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Suudi ve Suudi Olmayan İşçilerin Yaşlarıyla Kazançlarının İlişkiliği Mann-Whitney U Testi Sonucu

Test II	N	Mean Rank	Sum of Ranks
<i>Ranks</i>			
Suudiler	11	16.27	179
Suudi Olmayanlar	11	6.73	74
<i>Test Statistics for the Test II</i>			
Mann-Whitney U	8		
Wilcoxon W	74		
Z	-3.447		
Asymp. Sig. (2-tailed)	0.001		

Yaş Grupları; 15-19; 20-24; 25-29; 30-34; 35-39; 40-44; 45-49; 50-54; 55-59; 60-64; 65 ve üzeri.

Kaynak: Yüceşahin ve Doğandor (2019)

Ülkede yerli çalışanlara nazaran Suudi olmayanların daha fazla kazandığı 65 yaş üzeri çalışanların ücretlerinin daha yüksek olması, Suudi Arabistan’da 62 olan emeklilik yaşıyla bağıntılıdır (Arab News, 2014). Yerli işçiler toplamının %56’sının kamu sektöründe çalışması ve bu yaştan sonra emekliliğe ayrılarak, maaşlarında görünen hızlı düşüş bu şekilde yansımıştır. Ayrıca, emeklilik yaşından sonra ek gelir için pek çok yabancı işçinin çalışmaya devam etmesi (Arab News, 2017) ve özel sektördeki değişken iş saatleri 65 yaş üzeri grubundaki tezatlığı açıklamaktadır. Kamu sektöründe minimum 3000 riyal olan asgari ücrete karşın özel sektörde taban ücretin olmayışı, en genç yaş grubundan itibaren gelir farkının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ülkenin, İşçi ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı’nın hazırladığı raporda (MLSD, 2016), uzun çalışma saatlerine ilişkin şu cümleler yer almaktadır: “Özel sektördeki işkolları haftalık 50 saat ve haftada 6 günlük mesai talep ederken, pek çok kamu

sektöründe haftalık çalışma süreleri 40 saat veya daha azdır.” Bu durum Suudi olmayan işçilerin daha çok, hatta emeklilik yaşından sonra da çalışmaları gerektiğini göstermektedir. İstatistikî olarak iki grup arasındaki ilişkinin anlamlılık seviyesi (Asymp. Sig.) geçerlilik sınırı içersinde yer almış, ($p < .05$) Suudi ve Suudi olmayan işçiler arasındaki gelir farkı anlamlı olarak yaş düzeylerinde de kanıtlanmıştır. Suudi ve Suudi olmayan çalışanlar arasındaki gelir farkları, varılan hedef ülkede, göçmen işçilerin emek sömürüsü, aşırı niteliklilik ve/veya aşırı eğitimsizlik (over-qualification/over-education) sorunlarıyla yüz yüze gelmelerine neden olmaktadır.

Suudi Arabistan’da 2013 yılında özel sektörde “Ücret Koruma Sistemi” (MLSD, 2016) isimli program yürürlüğe konmuştur. Bu yeni sistem işyerlerinin ödenen ücret hususunda şeffaf olmaları, iş emeğinin hakkını vermeleri adına bir takım düzenlemeler içermekte, “Vizyon 2030” hedeflerinde de bu düzenlemelerin önemine değinilmektedir. Hükümetin, 2013 yılında özel sektörde maaş dengesini sağlamaya yönelik siyasi ve ekonomik adımları, tıpkı Nitaqat Sistemi’nde olduğu gibi programın ilk yıllarında başarılı olmadığını, en azından belirlenen hedeflere yaklaşmadığını göstermektedir. Sonuç olarak Suudi olmayan yabancı işçiler, ülke piyasasında eşit koşullarda, emek gücünde, kazançlarda değil çok daha ağır ve zaman zaman suiistimal edilen zor durumlarda çalışmaktadırlar.

5. SONUÇ

Petrolün nice zenginlikler bahsettiği Arap yarımadası, içerisinde barındırdığı ülkelere bu zenginliğin yanı sıra çalkantılı bir geçmiş yaşatmıştır. Jeolojik devirlerden günümüze, petrolün oluşumu ve büyük ölçüde bu yarımada etrafında toplanmış olması, günümüz Körfez coğrafyasını şekillendirmiştir. Antik medeniyetlerin kurulduğu Mezopotamya ve Nil havzalarına coğrafi olarak yakın olmasına rağmen uzun yıllar boyunca buralardan izole kalması, bölge halkının gündelik yaşamlarına da sirayet etmiştir. Semavi dinlerden İslam'ın Arap Yarımadası'nda yeşermesi ve gelişmesi, burayı uzun yıllar boyunca teknolojik, kültürel, siyasi ve ekonomik yönden önemli kılmış ve gelişimine olanak sağlamıştır. Çin'den İspanya'ya kadar olan coğrafyada etkili olan İslam ekolü zamanla İslam'ın kutsal şehirleri olan Mekke ve Medine özelinde günümüz Suudi Arabistan'ını da kalkındırmış ve yüceltmıştır. Dini gücü kullanan Suudi ailesi, Arap çöllerindeki başına buyruk diğer Arap kabilelerini kendi hükümdarlıkları altında birleştirerek günümüz modern ülkesinin temellerini atmıştır. Petrol, din ve monarşi olarak isimlendirebileceğimiz yapı, Suudi Arabistan'da petrol, ülkenin ekonomisini, din, siyasetini ve monarşi, idaresini kökten etkilemiş ve buna göre şekillendirmiştir.

Petrol temelli ekonomi sayesinde bölgede önemli bir askeri güç olan ve uluslararası arenada tanınırlık sağlayan Suudi ailesinin ülkesi, OPEC, GCC gibi bölge ve diğer ülkeleri etkileyen kuruluşların da baş aktörlerinden olmuştur. Hızlı bir ekonomik dönüşümün yaşandığı ülkede ekonomik kas gücü açığı kapatmak için önce yerli konar-göçer halktan faydalanıldıysa da kısa sürede ihtiyaç artmış ve ithal-ikameci politikanın bir çıktısı olarak ekonomi dışarı açılmaya, karşılığında ise dışarıdan göç almaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan Petrol Krizi'ne kadar bir hızlı bir sıçramanın yaşandığı ekonomik değerlerdeki aynı etki ülkenin demografik yapısına da

yansımış ve nüfusu da hızla artmaya başlamıştır. İşgücü açığının kapatılması için çoğunlukla erkeklerin kabul edildiği ülkede cinsiyet dağılımı bu sebeplerden ötürü değişmeye ve erkekler nazarında bir asimetri ortaya çıkarmıştır. 1950’de Birleşmiş Milletler projeksiyonlarınca yerli nüfusta 1,03 olarak ölçülen cinsiyet oranı, günümüzde de 1,04 olarak ölçülmekte ve stabilitesini korumaktadır. Ancak Suudi olmayan nüfus içerisinde cinsiyet oranı 2,17 olarak ölçülmüş, bu durum ülkenin yaş ve cinsiyet yapısını –neredeyse- geri dönülemez biçimde değiştirmiştir. BM projeksiyonlarınca önümüzdeki 100 yıllık periyotta da bu durumun çıktılarını görmek mümkündür. İşgücü talep eden ve karşılığında da yüksek arz bulan Suudi Arabistan ve diğer körfez ekonomileri, bu talebi ülkenin demografik yapısını, etnisitesini ve yakın gelecekte belki siyasi kimliğini değiştireceğini bile bile kabul etmişlerdir.

Suudi Arabistan özelinde ülke nüfusunun üçte birini, işgücü nüfusunun ise %78’ini oluşturan yabancıların bu denli baskın olması sadece bir devlet politikası olarak değil, aynı zamanda yerel halkın isteksiz duruşu neticesinde gerçekleşmiştir. 1970-1985 yılları arasında petrol üreten ülkelerde hızlı ekonomik kalkınma ve sınırlı yerli emek arzının kombinasyonu, göçmen işgücüne büyük ölçüde bağımlı kalmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Suudilerin düşük vasıflı işlerde veya hizmetli sektöründe çalışmak istemeyişi neticesinde bu boşluk da yabancılarla doldurulmuştur. Hükümetin iş övücü politikaları, teşvikleri ve çağrıları sonuçsuz kalmıştır. Vizyon 2030 adı verilen kalkınma programında ülkenin iş piyasasına dair, sektörler bazında kadın-erkek eşitsizliğine değinilmiş, iş şartlarının Suudi vatandaşların ilgisini çeker şekilde değiştirilmesine, işveren teşvikler uygulanmasına karar verilmiştir. Program, genç işsizliğe de ayrı bir başlık ayırmış, Suudi gençlerin işsizlik oranlarını ve gelecek projeksiyonları endişe verici olarak yorumlamıştır. Özetle program, Suudi ulusunu nasıl dönüştüreceğini ve daha güçlü bir Suudi ekonomisini nasıl destekleyeceğini göstermektedir. Suudi Arabistan’ın yabancı işgücüne bağımlılığı ve yüksek genç

işsizliği gibi bu dönüşümün zorluklarını da ele almakta ve kadınların işgücüne yetersiz katılımı ve daha kapsayıcı bir işgücü piyasası ihtiyacı gibi endişelere odaklanarak çözüm yollarıyla 2030 yılına kadar işgücünde köklü değişiklikler yapmayı hedeflemektedir.

Suudi Arabistan'da bir yandan yerel halk için iş övücü politikalar izlenirken, öte yandan olağandışı miktarlarda artan yabancı işgücü nüfusunu kontrol altına almak adına da Kefalet Sistemi geliştirilmiş ve yürürlüğe konmuştur. Ülkedeki mobil halde bulunan göçmen işçileri, her daim kontrol altında tutmak için geliştirilen program, yerel halkın ekonomik ve sosyal çıkarlarını gözetmek adına daha üstün görüldüğü, ideal olan işveren-işçi statüsünden, ne yazık ki sahip-köle durumuna evrilmiştir. Şeri hukuk temelinde hazırlanmış ancak pratikte oldukça farklı bir çalışma yolu izleyen program bu yönüyle de kimi İslam âlimlerinden de sert eleştirilere maruz kalmaktadır. Sistemin en çok mağdur ettiği dezavantajlı grup ise hizmetli sektöründe yer alan Suudi olmayan kadınlardır. Sistemin getirdiği ağır yükümlülükler yüzünden bu kişiler sponsorları tarafından, sözlü, ekonomik, psikolojik, cinsel saldırılara uğrayabilmektedirler. Bu varsayımların çeşitli haber kuruluşlarının yaptıkları çalışmalar sonucunda haklı olduğu, çoğunluğunu Asyalıların oluşturduğu ev hizmetlisi kadınların yaşadıklarından ve beyanlarından okunabilmektedir.

Suudi Arabistan'da yaşayan 13,8 milyon kadından yalnızca 2,05 milyonu işgücüne katılmaktadır. Bu 2,05 milyonun sektörel dağılımında ise sadece yabancı kadınların oluşturduğu ve 750 bini aşkın nüfusuyla başı çeken 'Hizmetli' sektörü, Kefalet Sistemi'nin önemi de açıklamaktadır. Uyruk ayrımının net bir şekilde izlenebildiği bu sektör üzerinden, kadının Suudi Arabistan'daki yerini anlamak önemlidir. Buna bir diğer işaret olarak kamu sektöründe 5578 okuma yazma bilmeyen Suudi kadın iş bulurken, lise mezunu ve daha aşağı eğitim seviyelerine sahip sadece 5

Suudi olmayan kadının varlığı ve kamuda çalışan Suudi kadınların, Suudi olmayanlardan 15 kat daha kalabalık oluşu, doğrudan bir milliyet ayrımı olduğunun uygulamadaki örneğidir.

Eğitim, kazanç, sosyal statü ve mesleğin halk içinde kabulü uyruk ayrımında doğrudan etkili olmuştur. Suudi Arabistan'ın son yüzyılda yaşadığı ekonomik dönüşüm ile günümüzde ekonomi çarklarını büyük ölçüde yabancı işgücüyle döndürmesi, ayrımın yok olmasına değil, aksine belirginleşmesine neden olmuştur. Bu ayrımı azaltmak amacıyla “Vizyon 2030” programında özel sektörlerde yerli ve yabancılara eşit koşulların sağlanması amaçlanmıştır. 2017/Q3 verilerince ülkede çalışan 13 milyon 758 bin 64 işçinin %78'i yabancıken sektörel dağılım, şu şekildedir: Kamu Sektörü; %94,86 yerli, %5,14 yabancı, Özel Sektör; %18,79 yerli, %81,29 yabancı ve ev hizmetçisi, şoför, aşçı, bahçıvan gibi alt dallara ayrılan Hizmetli Sektöründe oran %100 yabancı şeklindedir. Yerli nüfusun baskın olduğu tek alan olan Kamu sektöründe ise haftalık iş saatinin diğer sektörlerle göre daha az ve kazancının yüksek olması dikkat çeken ayrıntılardandır.

Aradaki makasın kapanması adına bahsi geçen programı uygulamaya koyan mevcut hükümet, aşırı miktarda yabancı işgücünden ötürü kırılğan bir yapıya bürünen özel sektörde yabancı işgücünün baskınlığını azaltmak, yerli ve yabancı işçilerin sayılarında dengeyi sağlamak adına “Nitaqat” adı verilen, işgücünü millileştirme, yerelleştirme adımını izlemeye başlamıştır. Temel amaç; istihdamı yerelleştirmek, kısa, orta ve uzun vadede yabancı işçilerin özel sektördeki payını azaltarak ekonomiyi Suudilerden yana çevirmek ve gençler arasında yüksek olan işsizlik oranlarını düşürmek üzerine kuruludur. Yerli işçi çalıştırmanın mecbur kalındığı sisteme dâhil olan işletmeler, çeşitli renk skalarında gruplara ayrılmakta ve çalıştırdıkları “Suudi” işçi ve bu işçilere ödedikleri yüksek ücretler nazarında artı puan kazanmakta ve ticari olarak

daha serbest bırakılarak ödüllendirilmektedirler. Sistemdeki yegâne kıstas, işletmenin çalıştırdığı Suudi işçilerin oranı ve kazandıkları ücret iken aynı işletmede çalışan göçmen işçilerin değil maaşı, sosyal güvenceleriyle de ilgilenmemektedir. 10 ve daha az çalışanın olduğu küçük işletmelerde ise en az 1 Suudi vatandaşının “sosyal güvence” ile çalıştırılması şart koşulmakta, yine yabancı işçiler için herhangi bir zorunluluk konmamaktadır.

İşverenler için ekstra vergi ve ceza yükü getiren sistem, 2018’de 800 bin yabancı işçinin ülkeyi terk etmesine neden olduysa da ortaya çıkan boşluğun yerli işçilerle doldurulmasında başarısız olmuştur. Var olan işçilerin çoğunluğunun kamu sektöründe çalışması, çalışmasa dahi bu sektörde daha rahat iş bulabilmeleri, hâlihazırda kamu sektöründe iş saatlerinin özel sektöre göre düşük, maaşların da yüksek olması ve işsiz kalmaları durumunda Suudi vatandaşlarına ödenen işsizlik maaşı, sistemin yerli işçi nazarında çekiciliğini düşüren ana etmenlerdir. Çarpıcı nokta ise, yerel işçilere sosyal güvence sağlanması bir zorunlulukken aynı durumun diğerleri için mecbur olmaması, sistemin yabancı işçiler karşısındaki tutumunu da net bir şekilde göstermektedir. İşverenin çalıştırdığı yerel işçi ve bu işçilere ödediği ücretin diğer yabancı işçilerden yüksek olmasının kendine yarar sağlaması ve puanlamada ekstra bir getiri sağlaması, özel sektörde yerli yabancı işçi arasında gelir farklılıklarına sebep olmaktadır.

Nitaqat programının yürürlüğe konmasının yegâne sebebi olan yabancı işgücü, aynı zamanda ülkedeki işsizliğin de dolaylı yoldan müsebbibidir. Ülkenin işsizlikle olan sorunu kaynakların yetersiz olması yahut yeterli kalifiye elemanın bulunmaması değil, ekonominin $\frac{3}{4}$ ’ten fazlasını kapsayan yabancı işgücü nüfusedir. Çalışma Bakanlığı’nın 2015 işsizlik verilerince ülkedeki yekûn işsizlik %5,6 iken, sadece Suudilerin işsizlik oranı %11,5 ölçülmüştür. Daha yakın zamanda yapılan

çalışmalarda (GAS, 2017) ise Suudilerin işsizlik oranının 12,8'e çıktığını, yabancılarda ise yalnızca %0,5 olduğunu görmekteyiz. Ayrıca ülkede 15-64 yaş aralığında bulunan ve iş arayan 786 bin 511 işsizin %94,7'sini Suudi vatandaşların oluşturması ülkenin son yüzyılda güttüğü politikaların sonucudur. İl bazında Suudi vatandaşlarının işsizlik oranlarının %6,6-25,7 gibi geniş bir aralıkta seyretmesine rağmen göçmen işçilerde bu oranın en fazla %2,1 olduğu dikkat çekmektedir. Yabancı işgücünün yerli nüfusa oranla bir hayli fazla ve aynı grubun işsizlik verilerinin oldukça düşük olması ülkedeki yabancılardan sadece çalıştırılmak üzere alındığını, Kefalet Sistemi'nin ise yabancı grup ile ülke bağının kolayca kopartılabilmesi adına oluşturulduğu kanısını sunmaktadır. Ülkenin yıllar içerisinde aldığı göçmen sayısı ve bu göçmenlerin işgücüne katılım oranlarının artışı da bu savı doğrulamaktadır.

Petrolün yeniden keşfinin ardından ekonomileri hızla dönüşen Körfez ülkeleri, liberal ekonomilere sahip pek çok ülke ithal-ikameci politikalar benimseyerek sahip oldukları endüstriyel faaliyetleri artırma, bunu ise büyük çoğunlukla yabancı işgücüyle sağlama yoluna gitmişlerdir. Bu durum başta, işveren ve işçi için kazan-kazan durumunu yaratmış ancak, önü alınamayan yüksek orandan yabancı işgücü neticesinde hükümetler, yerlilerin ekonomide baskın olduğu modellerle birtakım projeler geliştirmiştir. Suudi Arabistan özelinde, yerli halkı ekonomide daha efektif kullanmak isteyen hükümet politikaları, yabancı işçilerin can, mal ve iş güvenliğini ikinci plana atmış, ekonominin bu kilit taşını suiistimal etmişlerdir. Yerli ve yabancı işçilerin ırka/uyruğa dayalı sektörel eşitsizlikleri, hâlihazırda dezavantajlı grubun yabancılardan olduğunu göstermekte, her iki grubun gelir ortalaması farklılıkları da bu durumu perçinlemektedir.

Kazancın, eğitim seviyesi ve yaş ile arasında pozitif yönlü bir korelasyonun bulunduğu, genel geçer olarak kabul görmüş bir kanıdır. Eğitim düzeyinin yüksek, bilgi,

beceri, kabiliyet ve iş tecrübesinin fazla olduğu kimseler, çalıştıkları yerlerde daha çok maddi ve manevi kazanç sağlama eğilimindedirler. Ancak, bu araştırmada saptanan dezavantajlı grubu oluşturan göçmenlerde yüksek iş tecrübesi ve eğitim seviyesine sahip kimselerin aldıkları görece düşük ücret, bu vesileyle aşırı nitelik (over-qualification) sorununu oluşturmakta, bu da toplumsal çıktılar bakımından başka tür sorunlara kapı aralamaktadır. Suudi Arabistan nezdinde, resmî istatistik kurumunun sağladığı veriler doğrultusunda, Suudi işçiler eğitim düzeyleri fark etmeksizin (okuryazar olmayan-doktoralı) tüm seviyelerde Suudi olmayanlardan daha fazla kazanmaktadır.

Genel olarak iş tecrübesiyle bir kimsenin çalıştığı işte, yıllar boyunca edindiği ve kendisine -muhtemelen- maddi olarak da artı değer sağlayan manevi kazanım, orta yaş grubunda pik yapmaktadır. Geleneksel yaş-kazanç profili (Traditional age-earnings profile) olarak adlandırılan bu döngü, iklim, lokasyon, kültür fark etmeksizin dünyanın tümünde benzer özellikler taşır. Ancak, ülkenin resmî istatistik ofisinin sağladığı verilere dayalı olarak yapılan analizler neticesinde Suudi işçilerde iş tecrübesi ve yaşın ilerleyişine dayalı olarak gelir artarken, Suudi olmayan göçmen işçilerde, yaş ve iş tecrübesine dayalı olarak gelirden bir kazanç artışının oluşmadığı dikkat çekmektedir. Böylece bu tez araştırmasının, dünyada yerli ve göçmen nüfuslar arasında var olan, ancak tespitinin veri kısıtlılıkları nedeniyle zor olduğu gelir eşitsizliği sorunsalına -akademik bağlamda- hem ampirik hem de tartışma boyutunda önemli bir katkı sağlanması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdelkarim, A., (1999). “*Oil, Population Change and Social Development in the Gulf: Some Major Trends and Indicators*”, Change and Development in the Gulf, St.Martin Press, New York
- Afsar, R. (2007). *Remittances Management in South Asia: Promoting Remittances and Small and Medium Enterprises Links in Bangladesh*. Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı’nda sunulmuş, bildiriden üretilmiştir, Mayıs 9-11.
- Afsar, R., (2009). Unravelling the Vicious Cycle of Recruitment: Labour Migration from Bangladesh to the Gulf States- *ILO International Migration Papers*, Cenevre
- Ahmed, Z., (2018). Bangladeshi domestic workers face physical and sexual abuse in Saudi Arabia, *Deutsche Welle.*, Erişim: <https://www.dw.com/en/bangladeshi-domestic-workers-face-physical-and-sexual-abuse-in-saudi-arabia/a-45401227>, 05.03.2019
- Al-Farsy, F., (1990). *Modernity and Tradition: The Saudi Equation*. London&NY: Kegan Paul International. s.40-50, 96-143, 200-272.
- Al-Husseini, M., (2000). Origin of the Arabian Plate Structures: Amar Collision and Najd Rift, *Geoarabia* Vol. 5, No. 4:527-542 · Ocak 2000, Gulf Petrolink- Manama – Bahreyn
- Al-Nafie, A.H., (2008). Phytogeography of Saudi Arabia. *Saudi J. Biol. Sci.*, 15: 159-176.
- Amin, M. vd. (2013). *After the Spring, Economic Transitions in The Arab World*, Oxford University Press, New York,

- Arab News (2014). *62 to be the Age of Retirement*, Erişim: <http://www.arabnews.com/news/566256>, 24.03.2019
- Arab News (2017). *330,000 Expats in Saudi Arabia Still Working beyond Retirement Age*, Erişim: <http://www.arabnews.com/node/1194736/saudi-arabia>, 24.03.2019
- Azhari, A., (2016). The Kafala ‘Sponsorship’ System In Saudi Arabia: A Critical Analysis From The Perspective Of International Human Rights And Islamic Law, *The SOAS Journal of Postgraduate Research, Volume 10 (2016-17)*, pp 61-80, SOAS University, Londra
- Bal, F., (2014). Çölün Ekonomisi: İslam Öncesi Arap Yarımadası’nda Ticaret, Ortaklık, Para ve Kredi- *Akademik Orta Doğu, Cilt 9, Sayı 1*,
- Baldwin-Edwards M. (2011). Labour immigration and labour markets in the GCC countries: national patterns and trends - Research Paper, *Kuwait Programme on Development, Governance and Globalisation in the Gulf States*
- Benton-Short, L., Price, M.D. ve Friedman, S. (2005). Globalization from below: the ranking of global immigrant cities. *International Journal of Urban and Regional Research* 29, 945–59.
- Berkey, J.P. (2003). “*The Formation of Islam: Religion and Society in the Near East, 600- 1800*”. Cambridge University Press, Cambridge.
- Briggs M. (2014). *Women migrant domestic workers in the Arab States: An annotated bibliography, ILO, Cenevre*.
- Bostancı, M. (2014). Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin Hicaz’da Hâkimiyet Mücadelesi, *Akademik Bakış, Cilt 7 Sayı 14, Sf. 117-136*

- Cengiz, D. (2012). *Hatay'dan Suudi Arabistan'a olan göçler: Samandağ ilçesi örneği*.
Mustafa Kemal Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Coğrafya
Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Hatay
- Central Intelligence Agency (CIA) (1993). *Atlas of the Middle East*, Erişim:
https://legacy.lib.utexas.edu/maps/atlas_middle_east/saudi_arabia_land.jpg,
08.12.2018
- Central Intelligence Agency (CIA) (2013). *Saudi Arabia*, Erişim:
[https://www.cia.gov/library/publications/resources/cia-maps-
publications/map-downloads/saudi-arabia-administrative.jpg/image.jpg](https://www.cia.gov/library/publications/resources/cia-maps-publications/map-downloads/saudi-arabia-administrative.jpg/image.jpg),
19.12.2018
- Childs, W.J. (1935). The Seven Independent Arabian States: Yemen, Asir, Hijaz, Najd,
Kuwait, Jabal Shammar and al-Jawf – Çeviren: Merve Özgenç, 2016, *Qatar
Digital Library*, Erişim: [http://dergipark.gov.tr/download/article-
file/510972](http://dergipark.gov.tr/download/article-file/510972), 17.12.2018
- Çiçek, S. (2011). *Türkiye'de Hatay Merkez ilçeden Suudi Arabistan'a eşleriyle birlikte
göç eden kadınların yeni toplumsal yaşama uyum süreçleri*. Cumhuriyet
Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji Anabilim Dalı. Yüksek
Lisans Tezi, Sivas
- Davis, E., Gavrielides, N. (1991). “Theorizing Statecraft and Social Change in Arab Oil
Producing Countries”, *Statecraft in the Middle East; Oil, Historical Memory
and Popular Culture*, Gainesville: Florida International University Press,
s.2.
- De Bel-Air F. (2014). Demography, Migration and Labour Market in Saudi Arabia, *Gulf
Research Center, GLMM- EN - No. 1/2014*

- De Goeje, M. J. , (1978). Arabistan, *MEB İslâm Ansiklopedisi c. 1 içinde (ss. 472-479)*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- De Pauw, E. (2002). An Agroecological Exploration of the Arabian Peninsula. *ICARDA*, pp. 77, Halep, Suriye.
- Department of Natural Resources (DNR). (1999). *How Ancient People and People Before the Time of Oil Wells Used Petroleum*. Erişim: http://www.dnr.louisiana.gov/assets/TAD/education/BGGB/2/ancient_use.html, 25.12.2018
- Dito, M. (2008). GCC Labour Migration Governance - *UN/POP/EGM*- Bangkok
- Dito, M. (2010), Labor Migration in the GCC Countries, *Migration and the Gulf*, Middle East Institute, Sf: 70-86, Washington D.C.
- Dockery W., Marghich M., (2018). Saudi Arabia: Critics slam human trafficking of Moroccan 'maids for sale', *Deutsche Welle*, Erişim: <https://www.dw.com/en/saudi-arabia-critics-slam-human-trafficking-of-moroccan-maids-for-sale/a-42760030>, 06.03.2019
- Duong, Y. (2018). *Overworked, abused, hungry: Vietnamese domestic workers in Saudi*, Al-Jazeera News, Erişim: <https://www.aljazeera.com/indepth/features/overworked-abused-hungry-vietnamese-domestic-workers-saudi-180919083829939.html>, 05.03.2019
- EIA (2008), "World Proved Reserves of Oil and Natural Gas". *US Energy Information Administration*.
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015), Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5 (9).

El-Hamevi, (-), *Mucemü'l-Büldan* (Vol. 2). Beyrut

Elibol, N. (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Cilt. 12, S.2, s. 135-160*

Encyclopædia Britannica. (2018a). *Arabia Peninsula, Asia* Erişim: <https://www.britannica.com/place/Arabia-peninsula-Asia>, 30.11.2018

Encyclopædia Britannica. (2018b), *Arabian Desert, Arabia Peninsula* Erişim: <https://www.britannica.com/place/Arabian-Desert/media/31610/62096>, 05.12.2018

Eroğlu C., Babuçoğlu M., Özdil O. (2005). *Osmanlı vilayet salnamelerinde Basra*, Global Strateji Enstitüsü, Ankara

Foley, J., vd. (2003). Regime Shifts in the Sahara and Sahel: Interactions between Ecological and Climatic Systems in Northern Africa. *Ecosystems - Volume 6, Issue 6, pp 524–532- New York*

Forbes. (2018). *Saudi Arabia*, Erişim: <https://www.forbes.com/places/saudi-arabia/>, 25.12.2018

Friedmann, J. (2005). "*China's urban transition*". Minneapolis: University of Minnesota Press.

General Authority for Statistics, Kingdom of Saudi Arabia, (GAS) (2010). *Detailed results of Census 2010*. Erişim: https://www.stats.gov.sa/sites/default/files/en-census2010-dtl-result_2_1.pdf, 01.03.2019

General Authority for Statistics, Kingdom of Saudi Arabia, (GAS), (2017). *Labour Market Third Quarter Data*, 2017. Erişim: <https://www.stats.gov.sa/en>, 26.08.2018

Girgis, M., (2002). “*Would nationals and Asians replace Arab workers in the GCC?*”, Paper presented at the Fourth Mediterranean Forum.

Groucutt H.S, Petraglia M.D. (2012). The Prehistory of the Arabian Peninsula: Deserts, Dispersals, and Demography, *Evolutionary Anthropology, Wiley Online Library*, 21:113–125

Haber, S. ve Menaldo, V.A. (2010). *Rainfall, Human Capital, and Democracy*. mimeo Stanford University and University of Washington.

Hitti, P. K. (2011). *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*. (S. Tuğ, Trans.) İstanbul: İfav

ILO (2004), *Arab Migration in a Globalized World* – Cenevre

Jaffery, R. (2018). Ethiopian Domestic Workers Battle for Survival in Saudi Arabia, *Inter Press Service*, Erişim: <http://www.ipsnews.net/2018/09/ethiopian-domestic-workers-battle-survival-saudi-arabia/>, 05.03.2019

Kapiszewski, A. (2001). *Nationals and Expatriates: Population and Labor Dilemmas of the Gulf Cooperation Council States*, Ithaca Press, Lbnan.

Kapiszewski, A., (2004). Arab Labour Migration to the GCC States, in IOM, *Arab Migration in a Globalized World*. Geneva: International Organization for Migration, pp. 115–33.

Kapiszewski A. (2006). Arab Versus Asian Migrant Workers In The GCC Countries- *UN/POP/EGM-Beyrut*

- Keane A.H. (1909). *Asia, vol. II. Southern and Western Asia*, Edward Stanford Ltd., 1909, London.
- Kılıç, O. (2016). 16-18. Yüzyıllarda Lahsa (Ahsa) ve Bahreyn'de Osmanlı İdaresi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Ortadoğu Özel Sayısı*, Sf: 187-200
- Koyun, Ö. (2006), *Suudi Arabistan'daki petrol gelirlerinin sosyal yapıya olan etkisi*. Marmara Üniversitesi / Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü / Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Köppen, W. (1918). Klassifikation der Klimate nach Temperatur, Niederschlag und Jahresablauf. *Petermanns Geographische Mitteilungen*, 64, 193-203.
- Köppen, W. (1936). Das geographische System der Klimate . In Köppen, W., & Geiger, R. (Eds), *Handbuch der klimatologie*, Bd. 1, Teil C. Berlin: Borntraeger Science Publishers.
- Köppen, W., & Geiger, R. (1954). *Klima der erde*. Wall Map 1:16 Mill. Klett-Perthes, Gotha.
- Lagakos, D., vd. (2018). *Life Cycle Wage Growth across Countries*, Journal of Political Economy, 2018, vol. 126, no. 2, University of Chicago Press
- Lust, E., (2017). *The Middle East 14th edition*, SAGE Publications Ltd., CQ Press, California
- Malecki E. ve Ewers M. (2007). Labor migration to world cities: with a research agenda for the Arab Gulf - *Progress in Human Geography* 31(4) sf. 467-48 – Ohio

Massey, D.S. ve Taylor, J.E. (2004). Introduction. In Massey, *International migration: prospects and policies in a global market*, Oxford: Oxford University Press, 1–11.

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM) (2016), İklim Sınıflandırmaları, Erişim: https://www.mgm.gov.tr/FILES/iklim/yayinlar/iklim_siniflandirmalari.pdf
17.09.2018

Milliyet, (2018). *Suudi Arabistan'da 800 bin yabancı çalışan ülkeden ayrıldı*, Milliyet, Erişim: <http://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem2/suudi-arabistanda-800-bin-yabanci-calisan-ulkeden-ayrildi/84000/84460/>,
14.03.2019

Ministry of Economy and Planning (MEP) (2010). Erişim: <https://www.stats.gov.sa/sites/default/files/en-housingcensus1431-2010.pdf>,
24.02.2019

Ministry of Labor and Social Development (MLSD) (2016). *Saudi Arabia Labor Market Report 2016*, 3rd edition, Suudi Arabistan Krallığı, Temmuz 2016

Moghadam M., Decker, T. (2017). Social Change in the Middle East, Ellen Lust editörlüğünde, *The Middle East 14th edition*, pp. 73-106, SAGE Publications Ltd., CQ Press, California

Ochsenwald, W. (1984). *Religion, society, and the state in Arabia*, Ohio State University Press, Columbus

OPEC, (2018). Annual Statistical Bulletin, *OPEC Members' crude oil production*. Erişim: <https://asb.opec.org/index.php/interactive-charts/oil-data-upstream>,
27.12.2018

Peel, M. C., Finlayson, B. L., ve McMahon, T. A. (2007). Updated world map of the Köppen-Geiger climate classification- *Hydrol. Earth Syst. Sci.*, 11, 1633–1644, Melbourne- Avustralya

Research Applications Laboratory (RAL), (2008). *Aerosols and Precipitation*, Erişim: http://www.nar.ucar.edu/2008/RAL/images/1.2_aerosols_a_08_lg.jpg, 08.12.2018

Richards, A., vd. (2013). *A Political Economy of the Middle East*, 3rd Edition. Westview Press, Philadelphia

Saudi Geological Survey (SGS) (2018). *The Precambrian of western Saudi Arabia: Geologic history, tectonic concepts, and issues for further research* Erişim: <https://www.sgs.org.sa/english/geology/pages/arabianshield.aspx> 30.11.2018

Sorkhabi, R. (2010). Why So Much Oil in the Middle East?, *Geo Science Explained*, Vol. 7, No. 1 - 2010

Stalker, P. (2000). *Workers without frontiers: the impact of globalization on international migration*. Boulder, CO: Lynne Reinner.

Stern R.J. ve Johnson P. (2010). Continental lithosphere of the arabian plate; a geologic, petrologic, and geophysical synthesis. *Earth-Sci Rev* 101(1-2):29-67.

Şahin Allahverdi, R. (2013). Kızıldeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti: Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Habeşistan Beylerbeyliği (1561-1567). *Studies of the Ottoman Domain. Cilt: 3, Sayı: 5, Sf: 35-48*

Statistics Canada (2015). Chart A Conventional cross-sectional profiles show annual earnings declines after age 50, Erişim:

<https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/75-001-x/2009101/charts-graphiques/10779/c-g000a-eng.htm>, 24.03.2019

The Economist, (2010). Little Better Than Slavery, Erişim: <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2010/09/02/little-better-than-slavery>, 05.03.2019

The New York Times, (2012). *Winston's Hiccup*, Erişim: <https://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/03/06/winstons-hiccup/#ftn2>, 18.12.2018

The World Bank, (2004). *Unlocking the Employment Potential in the Middle East and North Africa*. Washington, DC: World Bank.

The World Bank, (2014). *CO2 emissions (metric tons per capita) – Saudi Arabia*, Erişim: <https://data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.PC?locations=SA>, 09.01.2019

The World Bank (2017a), *Saudi Arabia*, Erişim: <https://data.worldbank.org/country/saudi-arabia>, 25.12.2018

The World Bank (2017b). *Population, female (% of total)*, Erişim: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL.FE.ZS>, 28.02.2019

The World Bank (2018). *GDP (current US\$) - Saudi Arabia*, Erişim: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SA>, 17.01.2019

Ubicini A. (1973). *Letters on Turkey, Constantinople, 1849-1850* (Translated from the French of m. A. Ubicini, by Lady Easthope), Arno Press, New York.

- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA), (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision, Volume II: Demographic Profiles*. Erişim:
https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2017_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf, 30.12.2018
- United Nations Economic Commission for West Asia - League of Arab States (UN ESCWA) (1980), *Statistical Indicators of the Arab World for the Period 1970-78*. s.9-14.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984), *Mekke-i Mükerrreme Emirleri*, 2.Baskı, TTK Basımevi, Ankara, s.17
- Vassiliev, Alexei. (2000). *The History of Saudi Arabia*. London: New York University Press. s. 257-304, 400-464.
- Wickramasekera P. (2002), *Asian Labour Migration: Issues and Challenges in an Era of Globalization – ILO International Migration Papers*, Geneva
- Wiegand, K. E. (2014). Resolution of Border Disputes in the Arabian Gulf, *The Journal of Territorial and Maritime Studies*, Volume 1 Number 1, pp. 33-48, Northeast Asian History Foundation
- Winckler, O., (2009). *Arab Political Demography*, ikinci baskı. Brighton: Sussex Academic Press.
- Winckler, O., (2010), Labor Migration to the GCC States, in Middle East Institute, *Migration and the Gulf*. Washington, DC: Middle East Institute, pp. 9–12.
- Yılmaz, A. (2017), *Uluslararası göç bağlamında Körfez ülkelerindeki yabancı işgücü varlığının sosyoekonomik analizi: Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap*

Emirlikleri örneği. Marmara Üniversitesi / Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü / Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Yüceşahin, M.M. ve Doğandor, E. (2019). "Chapter Eight: Winner or loser? The income gap between the immigrant and native labour force populations in Saudi Arabia". In: *Refugee Crises and Migration Policies: From Local to Global*. G. B. Goularas, I. Z. Türkan İpek ve E. Önel (eds.). Lanham: Lexington Books, Rowman & Littlefield, pp. (in press).

Zlotnick, H. (2004), Population growth and international migration. In Massey, D.S. ve Taylor, J.E., editörlüğünde, *International migration: prospects and policies in a global market*, Oxford: Oxford University Press, 15–34.

ÖZ

SUUDİ ARABİSTAN'DA GÖÇMEN VE YERLİ İŞGÜCÜ NÜFUSLAR ARASINDAKİ GELİR EŞİTSİZLİĞİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

Danışman: Doç. Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN

2019

Nüfus Hareketliliği köken ve hedef bölgelerin özelliklerinden etkilendiği kadar bu bölgeleri de etkilemektedir. 19. Yüzyıl ortalarında petrolün yeniden keşfi sanayi kollarının gelişimine ön ayak olmuş ve kısa sürede küreselleşmenin yayılmasına destek vermiştir. Bu yayılma özellikle zengin petrol yataklarına sahip Orta Doğu ülkelerinde ise güçlü bir ekonomik ivmeye yol açmıştır. 1970lerde finansal sermaye ve üretim süreçlerinin uluslararası bir hal almasıyla bu ülkelerde görülen hızlı iktisadi gelişim, ekonominin çoğunlukla yabancı işgücüne bağımlı kalmasına neden olmuştur. Son 30 yılda işgücünü üçe katlayan Suudi Arabistan'da diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi göçmen işçiler işgücünde çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu çalışmada Suudi Arabistan'da bulunan yabancı işgücünün ülkenin sosyo-ekonomik yapısındaki etkisi ve önemi açıklanmakta; Suudi ve yabancı nüfuslar arasındaki gelir farklılıkları incelenmektedir. Ayrıca tezde Suudi Arabistan ve yakın çevresinin coğrafi, siyasi, ekonomik, kültürel ve demografik özelliklerine de yer verilmektedir. Araştırmada Suudi Arabistan'daki yabancı işgücü varlığının arka planı ve gelişimi, sektörel dağılıma, toplam işgücüne ve ülke ekonomisine olan etkileri ve bu etkilerin eğitim durumu, kazanç, cinsiyet, yaş ve etnisiteye göre çıktılarını yerli nüfusla karşılaştırmalı olarak

incelenmektedir. Araştırma sürecinde gerçekleştirilen nicel analizler Suudi Arabistan Devlet İstatistik Ofisi'nin (General Authority for Statistics) 2017 yılı, üçüncü çeyrek verilerine dayanmaktadır. Bu araştırmanın önemi ve en dikkat çekici bulgusu yabancı (göçmen) ve yerli işçiler arasındaki gelir eşitsizliğinin ve ayrıca bu eşitsizliğin çeşitli demografik ve sosyo-kültürel değişkenlere göre farklılaşmasının nicel analizlere dayalı olarak saptanmış olmasındır.

Anahtar Kelimeler: Suudi Arabistan, Orta Doğu, Uluslararası İşçi G, Gelir Eşitsizliği

ABSTRACT

THE INCOME GAP BETWEEN THE IMMIGRANT AND NATIVE LABOUR FORCE POPULATIONS IN SAUDI ARABIA

ANKARA UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

GEOGRAPHY DEPARTMENT

Consultant: Assoc. Prof. Dr. M. Murat YÜCEŞAHİN

2019

Mobility has been affected by environment, also as much as affected by itself. Rediscovery of petroleum in the mid-19th century paved the way for development of industrial branches and supported the spread of globalization. The effect of this spread provides economic momentum to the Gulf countries which have oil deposits. With the internationalization of financial capital and production processes in the 1970s, rapid economic development in these countries caused the economy to be mostly dependent on foreign labour force. In Saudi Arabia, which has tripled the workforce in the last 30 years, migrant workers are in majority of the workforce, like other Gulf countries. In this study, the impact and importance of the foreign labour force on the socio-economic structure in Saudi Arabia, are explained; income dilemma between Saudi and foreign populations are examined. The thesis also includes geographical, political, economic, cultural and demographic characteristics of Saudi Arabia and its vicinity. In this study, the background and development of foreign labour in Saudi Arabia, its effects on sectorial distribution, total labour force and the economy, and the outcomes of these effects by educational status, income, gender, age, and ethnicity are compared with the local population. In this comparisons General Authority for Statistics, 2017, 3rd quarter data are taken as basis. The most important and striking

finding of this study is that the income inequality between foreign (immigrant) and domestic workers, as well as the differentiation of this inequality according to various demographic and socio-cultural variables, is based on quantitative analyses.

Keywords: Saudi Arabia, Middle East, International Labour Migration, Wage Inequality